

Kvinnekamp gjennom aktiv rettshjelp

Juridisk rådgivning for kvinner

Ina Marie Ausland

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

Kvinnekamp gjennom aktiv rettshjelp

Juridisk rådgivning for kvinner

© Ina Marie Ausland

2013

Kvinnekamp gjennom aktiv rettshjelp: Juridisk rådgivning for kvinner

Ina Marie Ausland

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: CopyCat, Lysaker, Oslo

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har vært spennende, utfordrende og til tider ganske tøft.

Det er mange som fortjener takk, og da først og fremst min fantastiske veileder Hilde Sandvik. Hennes enestående engasjement for sine studenter kombinert med en særegen entusiasme for historiefaget har vært til stor glede, hjelp og inspirasjon for meg i arbeidet med masteroppgaven.

Til kollokviegruppa med alle de flotte jentene; Cathrine, Christin, Miriam, Caroline, Karoline og Gina, takk for kaffepauser, peptalk, vinkvelder, kritiske gjennomlesinger, vaffelspising, grundige tilbakemeldinger og Københavnstur. Dere har vært gull verdt!

Til alle tidligere «jurkere» som har stilt opp på intervjuer, svart på spørsmål og kommet med tips; uten dere hadde ikke denne oppgaven blitt til. En særlig takk skal også advokat Vibeke Five ha som uoppfordret sendte meg en rekke gamle avisutklipp om Jurk.

Svært takknemlig er jeg også ovenfor sjefen min, Anders Guldhaug, som har vært eksepsjonelt fleksibel i den siste hektiske tiden før innlevering.

Til min beste venninne Anabella Stoica, er jeg skyldig en stort takk. Hennes sjenerøsitet, enorme arbeidskapasitet og stå på-vilje er en evig kilde til inspirasjon.

En særlig takk til mine kjære foreldre, Anne Lehne og Yngve Ausland, som alltid har vist meg støtte og i tillegg har lært meg at man må puste ut.

Og mest av alt, takk til min kjære ektemann Audun som også har levert masteroppgave denne våren, men likevel (på mirakuløst vis!) har klart å beholde roen på vegne av oss begge. Takk for oppmuntring, diskusjoner, kjærlighet, kaffe på senga, gode råd og ikke minst, en tålmodighet som strekker seg fra Niels Treschows hus og til månen – og tilbake igjen.

Ina Marie Ausland

Blindern, mai 2013

Innholdsfortegnelse

Introduksjon	1
1.1 Tema og problemstilling.....	1
1.2 Tidligere forskning	2
1.3 Avgrensinger	4
1.4 Kilder og metode	5
1.5 Hvorfor kvinnehistorie?.....	8
1.6 Oppgavens disposisjon.....	9
Det personlige er politisk! Den nye kvinnebevegelsen.....	10
2.1 Innledning.....	10
2.2 Den nye kvinnebevegelsen på 1970-tallet.....	10
2.3 Mannlig norm som utgangspunkt for kjønnsnøytralt lovverk.....	15
2.4 Oppsummering	17
1974-1979: Juss og juks	18
3.1 Innledning.....	18
3.2 Rødstrømper og blå blazere på juridisk fakultet.....	19
3.3 Et studentdrevet aksjonsforskningsprosjekt med ambisjoner.....	24
3.4 Saksbehandlingen 1974-79.....	34
3.5 Klientene.....	40
3.6 Det prinsipielle arbeidet.....	42
3.7 Oppsummering	48
1980-1989: Et etablert rettshjelpstilbud	50
4.1 Innledning.....	50
4.2 Fra aktivisme til statsfeminisme	51
4.3 Saksbehandlingen 1980-1989.....	53
4.4 Det prinsipielle arbeidet.....	58
4.5 Økonomiske utfordringer	66
4.6 Oppsummering	69
Nye utfordringer i nytt årtusen	70
5.1 Innledning.....	70
5.2 Organisering og saksbehandling.....	70
5.3 Noen rettspolitiske betraktninger.....	73

5.4 Oppsummering	74
Konklusjon	75
Litteraturliste	77
Vedlegg	83

Introduksjon

1.1 Tema og problemstilling

«1913 var det året Norge egentlig fikk et demokrati. Man kan ikke snakke om et demokrati når halve befolkningen ikke er inkludert.» – Barne-, likestillings og inkluderingsminister Inga Marte Thorkildsen om stemmerettsjubileet.¹

For hundre år siden ble Grunnlovens paragraf 50 endret, og kvinner fikk adgang til å stemme på lik linje med menn. Loven om stemmerett ble gjort kjønnsnøytral, og rettighetene til å delta i det politiske liv var i utgangspunktet like. Som masteroppgaven min vil vise, betyr ikke kjønnsnøytral lovgivning nødvendigvis det samme som reelt like rettigheter. Hvordan loven *faktisk* virket på menn og kvinners liv var, til langt ut på 1970-tallet, svært forskjellig.

Temaet for denne oppgaven er rettshjelpsorganisasjonen Juridisk rådgivning for kvinner.² Jeg skriver denne oppgaven som en del av det tverrfaglige 2013-prosjektet ”Demokrati og stemmerett” som ble startet opp ved Universitet i Oslo høsten 2011.³ Formålet med prosjektet er en markering av stemmerettsjubileet 2013, belyst gjennom oppgavebidrag fra bachelor – og masterstudenter fra ulike fag som historie, juss, statsvitenskap og kjønnsforskning. Jeg er stolt over at masteroppgaven min er en del av 100-års markeringen!

Min bakgrunn for temavalget er en kombinasjon av tidligere jusstudier, samarbeidsmulighetene 2013-prosjektet har lagt til rette for og, kanskje viktigst av alt, et langt og personlig feministisk engasjement. Det er ikke gjort noe tidligere større arbeid om Jurk, og mulighetene for bokstavelig talt å skrive historie var også utslagsgivende. Formålet med denne oppgaven er å undersøke på hvilken måte Jurk gjennom sitt frivillige arbeid har drevet aktiv kamp for kvinners rettigheter. Jeg har valgt å jobbe ut i fra følgende problemstilling:

På hvilken måte har Jurk bidratt til å påvise eventuelle samfunnsmessige og rettspolitiske skjevheter mellom menn og kvinner i Norge?

¹ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. «Stemmerettsjubileet.» Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. 14.01.2013 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/nyheter/2013/stemmerettsjubileet-1913---2013.html?id=711983> (opp søkt 15.01.2013).

² I det følgende brukes den alminnelige forkortelsen Jurk.

³ Institutt for arkeologi, konservering og historie. «2013-prosjektet: Demokrati og stemmerett.» Institutt for arkeologi, konservering og historie. 21.03.2013 <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/2013-prosjektet/> (opp søkt 24.03.2013).

1.2 Tidligere forskning

Det er skrevet lite om Jurk, og mye av arbeidet som er gjort er forfattet av Jurk selv. Det faktum at de står bak en vesentlig del av det eksisterende materialet inviterer til en viktig kildekritisk overveielse: Er det fare for at virksomheten fremstilles som bedre og mer velfungerende enn den kanskje er fordi forfatterne ønsker å fremheve sitt eget arbeid? Svaret på dette er ja. Det vil nok alltid være en mulighet for at personlig engasjement kan virke inn på objektiviteten i en fremstilling. I det materialet som Jurk selv har utgitt opplever jeg likevel ikke dette som et stort problem. For det første er det ikke mye av materialet som tar for seg Jurks historie, og dette er ofte begrenset til et par korte avsnitt. For det andre er det historiske tilbakeblikket ofte skrevet i en kortfattet og saklig tone, noe som bidrar til å gi fremstillingen et troverdig preg. Knut Kjeldstadli hevder at ett av kriteriene for en objektiv fremstilling er saklighet.⁴

I 1982 ga Jurk ut boka *Kjenn din rett*, og den ble beskrevet som «juridisk førstehjelp skrevet for kvinner».⁵ Bokas formål var å spre rettighetsinformasjon innen forskjellige rettsområder, og den forteller minimalt om Jurk som organisasjon.⁶ *Kjenn din rett* kom ut i til sammen tre opplag, siste gang i 1993. I 1985 skrev professor Marit Halvorsen en åtte siders artikkel om Jurk i tidsskriftet *Retfærd*.⁷ Artikkelen innleder kort om Jurks organisering og formål, men tar stort sett for seg Halvorsens egne erfaringer som saksbehandler og hun avslutter med følgende: «Jeg er en beundrer av JURK, det står ikke til å nekte. Ikke av JURK til enhver tid, og ikke av alt JURK gjør. JURK som organisasjon er selvsagt ikke feilfri. Men ideen om JURK er klar og strålende; la den stå der og skinne en stund!»⁸

Halvorsen er her med på å bygge opp under inntrykket av at personlig tilknytning ikke nødvendigvis gjør en blind for organisasjonens feil og mangler. I anledning 25-års jubileet i 1999 ble festskriftet *Kvinnerett – før og nå. Betydningen av rettshjelptiltak* utgitt, og i den foretar to av bidragsyterne, Anders Bratholm og Kjersti Gravet, korte historiske tilbakeblikk.⁹

⁴ Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999, s. 306.

⁵ Lauvstad, Reidun m.fl. *Kjenn din rett. Juridisk Rådgivning for kvinner*. Oslo: Cappelen Forlag, 1982.

⁶ Lauvstad m.fl., *Kjenn din rett. Juridisk Rådgivning for kvinner*, s. 9-11.

⁷ Halvorsen, Marit. *Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten*. I *Retfærd* nr. 28, 1985: 45-52. http://www.retfaerd.org/gamle_pdf/1985/1/Retfaerd_28_1985_1_s45_52.PDF (oppsøkt 4.2.2013).

⁸ Halvorsen, *Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten*, s. 52.

⁹ Storhaug, Anne Karin (red.) *Festskrift JURKs 25 års jubileum. Kvinnerett – før og nå. Betydningen av rettshjelptiltak. Rettspolitisk arbeid*. Forfattet og utarbeidet av JURK i anledning 25 års jubileet. Oslo: Juridisk rådgivning for kvinner, 1999.

Boken *Hverdagsjuss for kvinner* kom ut i 2004 i forbindelse med 30 års jubileet, og er i likhet med *Kjenn din rett* en juridisk selvhjelpsbok med innføring i sentrale rettsområder.¹⁰ Disse utgivelsene forteller først og fremst noe om hvor viktig arbeidet med rettighetsinformasjon har vært for Jurk. I tillegg til disse utgivelsene finnes det noe mer historisk bakgrunnsinformasjon på Jurks hjemmeside.¹¹

Når det gjelder publikasjoner «utenfra» som tar for seg Jurk, er det verdt å nevne to mellomfagsoppgaver i kriminologi: *JURK* av Yvonne Pettrem og Ragnhild Sollund fra 1984, og *JURK og juss-buss: to alternative rettshjelpiltak* av Liv Hilde Birkelund og Ingrid Harboe fra 1985.¹² Pettrem og Sollunds skriver i forordet at oppgaven deres er ment som en evaluering av Jurks virksomhet som juridiske rådgivere.¹³ De foretar en brukerundersøkelse blant kvinner som har mottatt hjelp fra Jurk, i et forsøk på å kartlegge hvordan klientene oppfattet rådgivningen og hvorvidt de fant den nyttig. De undersøker også blant annet hvordan Jurk virker i forhold til annen juridisk rådgivning. Med en relativ lav svarprosent er det vanskelig å si noe sikkert, en deltakelse på cirka 25 prosent skaper visse problemer med henhold til representativitet, men på tross av dette gjør Pettrem og Sollund noen interessante funn.

Utover disse arbeidene, er det viktig å påpeke at mye kvinnerettslig forskning i Norge er gjort med grunnlag i de erfaringer man hadde opparbeidet seg gjennom Jurk. Professor Tove Stang Dahl var en sentral skikkelse i arbeidet med å etablere kvinnerett som selvstendig fag ved i Universitetet i Oslo. Hennes tobindsverk *Kvinnerett I og II* er fortsatt relevant, og har hatt betydning i arbeidet med denne oppgaven.¹⁴ Særlig hennes teori om en mannlig grunn-norm i en tilsynelatende kjønnsnøytral rett, har vært nyttig for meg i arbeidet med Jurks saksbehandling gjennom 70- og 80-tallet. Stang Dahl, som selv var en av pådriverne bak organisasjonen, viet store deler av sin akademiske karriere til å belyse ulikhetene mellom den «kjønnsnøytrale rett og den kjønne virkeligheten.»¹⁵ Hun regnes som en av de virkelige

¹⁰ Juridisk rådgivning for kvinner. *Hverdagsjuss for kvinner*. Oslo: Cappelens Forlag, 2004.

¹¹ www.jurk.no

¹² Pettrem, Yvonne og Ragnhild Sollund. *JURK*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1984.

Birkelund, Liv Hilde og Ingrid Harboe. *JURK og juss-buss: to alternative rettshjelpiltak*. Oslo. 1985.

¹³ Pettrem og Sollund, *JURK*, s. 1.

¹⁴ Dahl, Tove Stang: *Kvinnerett I og Kvinnerett II*. Universitetsforlaget, Oslo, Universitetsforlaget, Oslo 1985 og 1987.

¹⁵ Hellum, Anne. «Rettferdighet og frihet. Tove Stang Dahls forfatterskap i et nøtteskall.» I *Prosa: Faglitterært tidsskrift*, nummer 6, 2006. <http://2001-10.prosa.no/artikkel.asp?ID=103> (oppsøkt 02.12.2012).

store forskerne innenfor feltet, og professor Anne Hellum hevder at hennes forfatterskap var forut for sin tid.¹⁶

Karen Sophie Steen og Hjørdis Fodstads mellomfagsoppgave *Det skjulte martyrium* fra 1977 kartlegger partnervold og brutalitet i hjemmet, og forteller blant annet at: «JURK er blitt en viktig kilde for oss til innsikt i selve mishandlingen».¹⁷ Mye av denne forskningen vil jeg drøfte nærmere i oppgavens hoveddel, henholdsvis kapitlene tre, fire og fem. Ved å gjøre Jurks historie til gjenstand for nærmere undersøkelse, og vise hvordan deres arbeid bidro til økt fokus på rettspolitiske problemer, vil oppgaven min tilføre nye opplysninger til norsk kvinnehistorie.

1.3 Avgrensinger

Jurk ble opprettet i 1974, og organisasjonen lever fortsatt i beste velgående. En stor utfordring for meg under arbeidet med oppgaven har vært hvorvidt jeg skulle foreta avgrensninger i tid. Når jeg begynte skriveprosessen på første semester i 2011, følte jeg meg helt sikker på at jeg ikke ville foreta noen avgrensninger men la perioden løpe fra 1974 og frem til året for innlevering, altså 2013. Etter en del negativ tilbakemelding vedrørende dette i en seminargruppe, bestemte jeg meg videre for kun å skrive om de første ti årene. Følelsen av å utelate viktige år i organisasjonens historie slapp likevel aldri helt taket, og etter et flott og inspirerende intervju med daværende daglig leder Gunhild Vehusheia sommeren 2012, bestemte jeg meg å omfavne utfordringen det er å se nærmere på 40-års organisasjonshistorie. Det er utvilsomt flere måter man kunne løst denne avgrensingsproblematikken på. Jeg har valgt å konsentrere meg om de første to tiårene, altså 1970- og 80-tallet men med tydelige linjer frem til 2000-tallet. Kapittel fem redegjør derfor for organisasjonen slik den fungerer i dag, og hvilke forandringer Jurk har stått ovenfor i det nye årtusenet. Ved å velge en middelvei, har jeg hatt muligheten til å gå i dybden og foreta et nærstudium av en avgrenset tidsperiode, uten å måtte avstå fra å redegjøre for de aller siste åras utvikling. Med tanke på hvor tydelig Jurk i skrivende stund profilerer seg i den offentlige debatten, både med krav om å fjerne aupair ordningen og gjennom Rød knapp-kampanjen, er jeg fornøyd med at jeg tok en Ole Brumm manøver – ja, takk, begge deler!

¹⁶ Hellum, «Rettferdighet og frihet. Tove Stang Dahls forfatterskap i et nøtteskall.»

¹⁷ Steen, Karen Sophie og Hjørdis Fodstad. *Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet*. Oslo: Universitetet i Oslo, 1977, s. 32.

1.4 Kilder og metode

I denne oppgaven har jeg benyttet meg av ulike typer kilder både muntlige og skriftlige. I dette avsnittet vil jeg redegjøre for de to viktigste, nemlig årsrapportene og intervjuene. En utførlig oversikt over alle kilder og referanser finnes bak i litteraturlista.

Skriftlige kilder

Den største, og mest omfattende, kilden til Jurks organisering og drift er årsrapportene. Det er skrevet rapporter for samtlige år fra 1974 og til 2012. Rapportene er offentlige, og nesten samtlige er digitalisert og lagt ut på Jurks hjemmeside.¹⁸ Denne tilgjengeligheten har vært en klar fordel i arbeidet med oppgaven, og har bidratt til stor fleksibilitet med hensyn til arbeidssted. Årsrapportene har noenlunde lik oppbygging, og de starter alle med en innledende presentasjon av organisasjonens bakgrunn og overordnede formål: «Formålet med JURK's virksomhet er å bekjempe kvinneundertrykking, og som jurister ønsker vi å bruke vår kjennskap til lovverket til å bedre kvinners rettslige stilling.»¹⁹ Videre følger det som regel en systematisk gjennomgang av saksbehandlingen i året som har gått. Årsrapportene er svært deskriptive, og de er den mest omfattende kilden når det kommer til organisering og drift. Materialet er av noe varierende kvalitet, og særlig de fire første rapportene bærer preg av å være skrevet i en innkjøringsfase. Fra begynnelsen av 80-tallet blir rapportene vesentlig lengre og mer utfyllende. Dette skyldes for det første grundigere rutiner knyttet til innsamling og bearbeiding av materiale, men også en klarere arbeidsfordeling hvor daglig leder/ledere fikk ansvaret for å utarbeide årsrapporten. Tidligere hadde dette gått på omgang, og rapporten fra 1977 er skrevet av samtlige saksbehandlere dette året.

Hensikten med rapportene var å informere alle medarbeiderne om året som hadde gått. De ble også skrevet for bevilgende myndigheter som Oslo Kommune og Justisdepartementet, som naturlig nok var interessert i å vurdere tiltakets verdi og framgang med tanke på fortsatt finansiering. Årsrapportene spilte derfor en viktig rolle i å skaffe Jurk nødvendige økonomiske midler, og fra et kildekritisk synspunkt inneholder dette et viktig spørsmål: Kan

¹⁸ Tilgjengelig på www.jurk.no, under publikasjoner.

¹⁹ Årsrapport 1979, s. 1.

Jurks arbeid ha blitt fremstilt som mer verdifullt og viktigere enn det faktisk var, for å sikre framtidig finansiering? Vissheten om at rapportene skulle offentliggjøres, kan imidlertid ha bidratt til at de er skrevet i en mer nøytral tone enn hvis de kun skulle brukes internt. Det er lett å forestille seg at dette kan ha medført til at enkelte saker har blitt tonet ned, eller til og med utelatt. Indre uenigheter om for eksempel organisering og rettspolitiske prioriteringer finner man lite av i årsrapportene. Det er likevel ingen grunn til å tro at dette ikke forekom i Jurk, som i de fleste andre organisasjoner, og jeg har hele tiden hatt en kritisk tilnærming i arbeidet med rapportene. På tross av innvendingene over, er likevel årsrapportene i det fulle og hele grundige kilder til Jurks virksomhet gjennom nesten 40 år. Kildegrunnlaget er, som jeg nevnte i 1.2, begrenset og jeg har derfor vært avhengig av det jeg kunne finne i rapportene.

Muntlige kilder

Kjeldstadli skriver at «intervjuer kan utfylle skriftlig materiale», og som et supplement til årsrapportene har jeg derfor benyttet meg av kvalitative forskningsintervjuer.²⁰ Innledningsvis nevnte jeg at det er skrevet lite om Jurk tidligere. Professor i sosiologi, Tove Thagaard, skriver «at kvalitative forskningsmetoder egner seg godt til studier av temaer som det er lite forskning på fra før.»²¹

En fordel med å bruke intervjuer er at flere av aktivistene som var med på å starte Jurk, fortsatt lever i beste velgående. Dette har gitt meg gode muligheter til å dokumentere førstehåndsskildringer fra organisasjonens tidlige år. Når det er sagt, så er jeg fullstendig klar over at 40 år er lenge siden, og at hukommelsen kan være lunefull og selektiv. Hendelser kan virke annerledes i retrospekt, ja, til og med glemmes helt. Dette er en av de største utfordringene ved å benytte intervju som historisk kilde. Kjeldstadli påpeker at muntlige kilder skal underkastes ordinære kildekritiske regler, blant annet ved å skaffe informanter som er gode og representative.²² I denne oppgaven har jeg intervjuet personer som har vært aktive på ulike tidspunkter i Jurks historie, og alle tidsperiodene jeg skriver om i oppgaven er representert. Spredningen i tid har vært med på å skape et nyansert utvalg av informanter.

²⁰ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, s. 193.

²¹ Thagaard, Tove. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget, 1997, s. 12.

²² Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var*, s. 195.

I mine intervjuer har jeg brukt en semi-strukturert tilnærming, som best kan beskrives som en mellomting mellom en strukturert og helt fri intervjuform. Dette innebærer at forskeren sender intervjuobjektene noe relevant stoff fra den perioden man vil intervju om, for eksempel en artikkel, som blir brukt som bakgrunn for intervjuet. Hensikten med dette er at samtalen mellom forsker og intervjuobjekt skal flyte friere, og uten like strenge rammer som hvis man benyttet seg av en mer strukturert form med spørsmål i kronologisk rekkefølge. De kvalitative intervjuene er en kilde som gir mulighet til innlevelse, og forskeren kan prøve å sette seg i aktørens sted. Det viktigste argumentet for å benytte seg av intervjuer, er at de kan gi informasjon som ikke finnes andre steder. Dette har jeg fått erfare i mitt arbeid med oppgaven, og det er flere ting jeg ikke hadde funnet ut av om det ikke hadde vært for intervjuene.

Manglende kilder

Årsrapportene for 1982, 1985, 1989, 2003 og 2006 er ikke lagt ut, og jeg har heller ikke fått tilgang til disse på andre måter. Det er særlig rapportene fra 80-tallet som er relevante, men det er tilsynelatende ingen hos Jurk som med sikkerhet kan bekrefte hva som har skjedd med disse. I en e-post fra Anne Hellum fikk jeg vite at de kan ha blitt borte under en flytteprosess på 80-tallet. Kontorsjef ved Institutt for kriminologi og rettsosiologi Turid Ekvam fikk senere høre at jeg skrev om Jurk, og var så vennlig å ta kontakt med meg i april 2013 med beskjed om at det stod flere gamle arkivskap tilhørende Jurk i et oppbevaringskott på Domus Nova! Jeg har vært nede på lokalet for å undersøke nærmere og, ut ifra det jeg kunne se, kan det virke som det dreier seg om originalt saksmateriale. Til sammen var det 8 skap, og to av disse var ulåste. Saksmaterialet inneholder personopplysninger og er ytterst konfidensielt. Jeg ville derfor ikke «rote» rundt i dette materialet før nåværende daglig leder Marta Trzcinska var informert om skapene. Det ble avtalt at skapene skulle flyttes så fort som mulig til Jurks lokaler i Arbins gate, hvor Jurk selv skal gå gjennom innholdet. Det er fullt mulig at disse arkivskapene inneholder de savnede årsrapportene, men det har det ikke vært anledning til å undersøke nærmere før fristen for innlevering av denne oppgaven. Vissheten om at de savnede rapportene kanskje befinner seg blant disse arkivskapene og at de i tillegg kan inneholde andre kilder inviterer til ytterligere forskning om Jurk.

1.5 Hvorfor kvinnehistorie?

«Løst og fast om kvinner?»²³

Som jeg nevnte innledningsvis er denne oppgaven et bidrag til 100-års markeringen av allmenn stemmerett, og rent historiografisk vil jeg plassere den under fagfeltet *kvinnehistorie*. Men hva er kvinnehistorie? Det kan tilsynelatende virke som en bred kategori, hvor alt som handler om kvinner er av historisk betydning.

Det lille innledende spørsmålet over er hentet fra en artikkel Ottar Dahl skrev i *Historisk Tidsskrift* i 1985, hvor han blant annet hevdet at kvinnehistorie handlet om nettopp dette; løst og fast om kvinner. Dette «løse og faste» behøvde ikke et eget fagområde mente Dahl, og det ville være bedre å beskjeftige seg med dette under overordnede fagdisipliner som demografi og familiehistorie. Dahl tok til motmæle mot institusjonaliseringen av kvinnehistorie som eget fagfelt, og han kritiserte det for manglende avgrensing og teoretisk sammenheng. Artikkelen ble møtt med kritikk fra flere hold, og jeg skal ikke gå nærmere inn på selve debatten her. I 1985 ble Ida Blom ved Universitetet i Bergen Norges første professor i kvinnehistorie, og slo med dette fast at faget i aller høyeste grad var institusjonalisert. Mon tro om ikke Ottar Dahls varsku kom noen år for sent?

Kvinnehistorie har vært gjenstand for mye diskusjon blant historikere de seneste 40 åra, og særlig *nytteaspektet* har vært debattert. Trenger vi en egen kvinnehistorie? Øker det ikke bare fokus på forskjellene mellom kjønnene, og hadde det ikke vært bedre å inkorporere kvinnehistorien i «totalhistorien»? De seneste 20 årene har kjønns historie og kjønnsforskning blitt mer aktuelt, og det har blitt hevdet at denne utviklingen fjerner behovet for en egen kvinnehistorie. Jeg er ikke enig i dette synspunktet, for hvorfor må det ene utelukke det andre? Kvinnehistorie *er* også kjønns historie, og begge deler er viktig.

Den 25. januar, 2013, arrangerte historietidsskriftet *Fortid* i samarbeid med Norsk Tidsskrifts-forening en debatt på Litteraturhuset i Oslo med tittelen "Hvorfor skrive historie om kvinners påvirkningskraft?"²⁴ Det var en kveld med mange interessante og varierte bidrag, blant annet om middelalder-dronningen Eufemia og flypioneren Turi Widerøe. Men det var likevel professor i kjønnsforskning Beatrice Halsaa som gjorde størst inntrykk på meg med

²³ Dahl, Ottar. «Kvinnehistorie.» *Kategori historie eller samfunns historie*. Historisk tidsskrift, nr. 3, 1985.

²⁴ Norsk Tidsskrift-forening. «Foredrag og debatt: Hvorfor skrive historie om kvinners påvirkningskraft?» Norsk Tidsskrift-forening, 2013. <http://tidsskriftforeningen.no/arrangementer/slepp-temakvelder-debatter-og-foredrag/foredrag-og-debatt-hvorfor-skrive-historie-om-kvinnens-paavirkningskraft> (opp søkt 6.2.2013).

sitt enkle, men gode poeng: Hvorfor *ikke* skrive historie om kvinners påvirkningskraft? Hvorfor *ikke* skrive masteroppgave om Jurk? Variasjon i temavalg blant studenter og forskere bør anses som en nødvendighet hvis faget skal vokse og utvikle seg.

1.6 Oppgavens disposisjon

Denne oppgaven består av til sammen seks kapitler. Det neste kapittelet er et bakgrunns kapittel, og hensikten med dette er å plassere opprettelsen av Jurk i 1974 inn i en større historisk kontekst. Jeg vil undersøke og drøfte på hvilken måte 1970-tallets politiske klima påvirket Jurk. Med sin forankring i 70-tallets nye kvinnebevegelse, vil det også være naturlig å gi en kort presentasjon av de mest fremtredende aktørene innenfor samme bevegelse.

Kapittel tre er oppgavens første hovedkapittel, og her vil jeg se nærmere på hvorfor og hvordan Jurk ble opprettet, samt redegjøre for organisering, saksbehandling og rettspolitisk arbeid de første seks årene. Kapittel fire har tittelen «Hjelp i faste former», og tar for seg Jurks virke gjennom 80-tallet, og også her vil saksbehandling og rettspolitisk arbeid være i fokus. Kapittel fem handler om Jurk rolle i dag. Hvilke endringer har de stått ovenfor som organisasjon? Hvilke rettspolitiske saker har utmerket seg i løpet av 2000-tallet? Kapittel seks er oppgavens konklusjonskapittel.

Det personlige er politisk! Den nye kvinnebevegelsen

2.1 Innledning

1970-tallet var et tiår preget av økonomiske opp- og nedturer, oljeeventyr, sterkt politisk engasjement, EF, miljøvern, aktivisme og idealisme, slengbukser og langt hår, og, ikke minst, av kvinnekamp. Det tradisjonelle kjønnsrollemønstret slo sprekker. Aldri hadde det vært så mange skilsmisser, og stadig flere valgte å leve i «papirløse» forhold. Kvinner nærmest marsjerte ut på arbeidsmarkedet, og flere unge jenter enn noen gang satset på høyere utdanning. Dette var viktige skritt i likestillingens navn, men utfordringene stod i kø. Selv om arbeidsmarkedet trengte kvinnenens arbeidskraft, var ikke forholdene lagt til rette for deltakelsen i arbeidslivet. Det var en skrikende mangel på barnehageplasser; i 1970 eksisterte det 144 offentlige barnehager i Norge.²⁵ Svangerskapspermisjonen var kort, og det var få rettigheter tilknyttet det å ha syke barn. Det offentlige livet ble ansett som mannens arena, mens det private og personlige var kvinnenens domene.

Jurk ble opprettet halvveis inn i tiåret, på initiativ fra Kvinnesaksgruppa ved juridisk fakultet, og var fra start opptatt av å vise avstanden mellom lov og liv. En avstand som til tider var urovekkende stor. «Private» anliggender, som manglende viten om ekteskapslovgivning og foreldrerett, var politisk mente Jurk. Dette berørte mange kvinner.

Jurk hadde sterk tilknytning til kvinnebevegelsen, og for å plassere Jurk i en kvinnehistorisk kontekst vil jeg i dette kapittelet foreta en enkel gjennomgang av den nye kvinnebevegelsen og dens viktigste aktører her til lands.

2.2 Den nye kvinnebevegelsen på 1970-tallet

²⁵ Statistisk sentralbyrå. «Historisk statistikk: Barnehager, ansatte og barn. 1963-1999.» Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/ht-040210-193.html> (oppført 08.03.2012).

«Kvinnen kan sette seg ned og tute. Hurra for at det finnes kloke mannfolk til. De er så kloke og intelligente at de ikke engang gidder å demonstrere mot kvinner med hønsehjerner som demonstrerer mot dem.»²⁶

Fra slutten av 1960-tallet vokste den nye kvinnebevegelsen frem i USA og Vest-Europa, og på begynnelsen av 1970-tallet nådde den Norge. Bevegelsens mål var både brudd med eksisterende normer, men også endring av institusjoner som satte premissene for menns og kvinners liv.²⁷ Som leserinnlegget over indikerer, var det ikke alle som ville marsjere under den nye bevegelsens paroler om frigjøring og solidaritet. Oppslutningen var likevel markant, og Elisabeth Lønnå beskriver den som «en stor sosial bevegelse som skulle sette varige spor i samfunnet.»²⁸

Den nye kvinnebevegelsen var ikke et enhetlig fenomen. Den omfattet flere ideologiske retninger og besto av mange organisasjoner og grupperinger som arbeidet både sammen og hver for seg. Felles for deltakerne var troen på at noe kunne og burde skje. Det var fullt mulig å forandre verden og rokke ved inngrodde fordommer i samfunnet hvis man bare kjempet for det. Denne holdningen var del av en større tidsånd, og den nye kvinnebevegelsen bør sees i sammenheng med andre opposisjonelle protestbevegelser på 1970-tallet som for eksempel motstanden mot krigen i Vietnam. Den nye kvinnebevegelsen var en del av en «større grasrottoffensiv» som også kom til uttrykk i studentopprøret, miljøbevegelsen og kampen mot rasisme.²⁹

Likestilling eller frigjøring?

De «gamle» kvinneorganisasjonene hadde gjennom sin virksomhet bidratt til å vinne frem en rekke rettigheter, og 70-talls feministene oppfattet kravet om likestilling som et tilbakeslag

²⁶ Indignert leserinnlegg i anledning Kvinneåret 1975, *Arbeiderbladet*, lørdag 8. mars 1975, signert Else. Nasjonalbibliotekets mikrofilmarkiv.

²⁷ Danielsen, Hilde (red.). *Da det personlige ble politisk – Den nye kvinne- og mannsbevegelsen på 1970-tallet*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2013, s. 9.

²⁸ Lønnå, Elisabeth. «Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene.» *Kampdager.no* i regi av KILDEN, 2003. http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nybevegelse/artikkel_lonnaa.html (oppsøkt 29.02.2012).

²⁹ Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie (5. opplag)*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 2010, s. 369.

stadium. Nå var det selve frigjøringen som var det endelige målet, og det kan ses på som en endring fra et borgerrettighetsperspektiv til et undertrykkelse/frigjøringsperspektiv.³⁰

Frigjøringen kunne bare skje gjennom omfattende bevisstgjøring om kvinners liv og levekår, og gjennom bevisstgjøringen ville man også synliggjøre den omfattende kvinneundertrykkelsen i familien og samfunnet. Den nye kvinnebevegelsens slagord var «Det personlige er politisk,» som uttrykte et ønske om at man skulle betrakte det som tidligere hadde vært personlige kvinnespørsmål som samfunnsspørsmål. Videre ønsket man et opprør mot «den tradisjonelle mødrepolitikken og den politiske usynliggjøringen av kvinner.»³¹

I tråd med ny politisk erkjennelse fulgte nye organisasjonsformer som videreførte teorien i praksis, og som var nødvendige for å nå det politiske målet. Flat struktur, ingen ledelse, små selvstyrte grupper og rotasjon ved at oppgaver gikk på omgang. Politisk bevisstgjøring, politisk analyse og politisk aksjon gikk hånd i hånd i gruppene.³²

Hvem var med?

De fleste kjenner nok til den stereotypiske myten om den rasende, mannshatende 70-tallsfeministen, men hvem var hun egentlig? Både kvinner og menn deltok i kampen mot kvinnundertrykking, selv om hovedvekten av aktivistene var kvinner. Mye av organiseringen og mobiliseringen foregikk rundt på universitetene og studenter spilte en sentral rolle. Medlemmene i den nye kvinnebevegelsen var, ifølge historieprofessor Ida Blom, særlig unge kvinner med god utdannelse eller studenter som planla et yrkesaktivt liv kombinert med familie.³³ Runa Haukaa påpeker imidlertid at selv om unge universitetsstudenter spilte en dominerende rolle, fantes det også flere eldre kvinner, heriblant både husmødre og yrkesaktive, som sluttet seg til den nye kvinnebevegelsen.³⁴ Selv om bevegelsen var relativt ung og velutdannet, hadde den altså også innslag fra bredere samfunnslag. Her er det også viktig å påpeke at selv om de organiserte medlemmene av kvinnebevegelsen ikke nødvendigvis var så mange, så hadde den langt flere sympatisører. Historiker Berge Furre skriver følgende om dette: «De organiserte medlemmene var ikke så mange, noen få tusen i

³⁰ Holter, Harriet. *Kvinner og fellesskap: en arbeidsbok*. Universitet i Oslo, 1980, s. 78.

³¹ Nagel, Anne Hilde og Nina C. Raaum. «Kvinnens inntog i norsk politikk – Kvinnemakt og likestillingspolitikk 1970-1986.» *Kampdager.no* i regi av *KILDEN*, 2003.

http://www.kampdager.no/arkiv/politikk/artikkel_nagel_raaum.html (oppsøkt 05.03.2013).

³² Hellum, Anne. «Kvinnerett –radikal feministisk fagkritikk.» I *Hefte for kritisk juss* Nr. 3/4 1979, s. 3

³³ Blom og Sogner, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, s. 370.

³⁴ Haukaa, Runa. «Tida var moden for opprør.» *Kampdager.no* i regi av *KILDEN*, 2003.

http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nybevegelse/intervju_haukaa.html (oppsøkt 05.03.2013).

alt, men ideene og inspirasjonen, opprøret nådde mykje vidare.»³⁵ Det feministiske tidsskriftet *Sirene* solgte for eksempel 35 000 eksemplarer per nummer de første årene, noe som vitner om et stort engasjement utenfor de etablerte kvinneorganisasjonene.³⁶

De ulike organisasjonene

Jeg vil i dette avsnittet helt kort få nevne de viktigste organisasjonene som oppstod i løpet av 1970-tallet. Nyfeministene var først ute og ble opprettet i 1970 etter et besøk, i regi av Norsk Kvinnesaksforening, av den amerikanske feministen Jo Freeman på Universitetet i Oslo.³⁷ I forbindelse med dette besøket på Blindern ble det lagt ut lister hvor folk kunne skrive seg på hvis de var interessert i delta på uformelle diskusjoner. 80 stykker skrev seg på, og dannet utgangspunktet for Nyfeministene i Oslo. Etter hvert oppstod det også grupper nyfeminister, uavhengig av den i Oslo, i andre byer i landet. Nyfeministene la hovedvekt på å bekjempe mannsdominans i samfunnet, og organiserte seg med en løs struktur og antihierarkiske prinsipper.³⁸ De markerte seg ved en rekke «spontane» aksjoner og stunts (som ofte egentlig var godt planlagt!), og klarte på den måten både å vekke oppsikt, fokusere på diskriminering og oppfordre andre til innsats.

Det var ikke bare Nyfeministene som arrangerte denne type aksjoner. I løpet av 1970-tallet spredte originale og velregisserte aksjoner seg over hele landet; ofte med tilslutning fra uorganiserte sympatisører. Det var aksjonering mot pornografi, missekåringer og strippeklubber og for barnehager og selvbestemt abort.³⁹ Kvinnefronten ble etablert i 1972 under parolen «Kamp mot all kvinneundertrykking – for frigjøring av kvinnene!»⁴⁰ Kvinnefronten vokste raskt, og ble den største kvinneorganisasjonen i Norge med grupper og lag over hele landet. Organisasjonen var både slagkraftig og omstridt, og den var ryggraden i

³⁵ Furre, Berge. *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*. Oslo, 2000, s. 261.

³⁶ Lindtner, Synnøve Skarbø: «Over disk som varmt hvetebrød – *Sirene* og den norske populærfeminismen.» I Hilde Danielsen (red): *Da det personlige ble politisk*, 2013, s.104.

³⁷ Gulli, Brita. «Nyfeministene.» *Kampdager.no* i regi av *Kilden*, 2003.

<http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nyfeministene/index.html> (oppsøkt 05.03.2012).

³⁸ Blom og Sogner, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, s. 369.

³⁹ Lønna, «Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene,»

http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nybevegelse/artikkel_lonnaa.html.

⁴⁰ Kvinnefronten. «Historien.» Kvinnefronten.

http://kvinnefronten.no/index.php?option=com_content&view=article&id=88&Itemid=9 (oppsøkt 05.03.2012).

den tverrpolitiske kampanjen som sloss for kvinners rett til selvbestemt abort i Norge. For Kvinnefronten var det viktig å forene antikapitalisme med feminisme, og til forskjell fra Nyfeministene bygde de opp en sentralisert organisasjon som etter hvert ble tett knyttet til AKP (ml-l).⁴¹

Dette førte til en del stridigheter, med det resultat at enkelte meldte seg ut og startet alternative grupperinger. Den nye kvinnebevegelsen var langt fra homogen, og det var mye uenighet. Professor i historie, Gro Hagemann, forteller følgende fra 8.marsstoget i 1972: «Vi i Kvinnefronten ønsket å være anstendige, seriøse og politiske. Vi krevde barnehager og internasjonal kvinnefrigjøring. Da nyfeministene plutselig dukket opp på selve dagen med provoserende paroler som retten til å ligge øverst, ble det tumulter.»⁴² Til tross for stridigheter, er Kvinnefronten en av få kvinneorganisasjoner fra 70-årene som også er aktive i dag. Et nyere eksempel på Kvinnefrontens aktivitet var deres uenighet med utbryterorganisasjonen Ottar om 8.marsparolene i toget i 2012.⁴³ Stridslinjene er med andre ord fortsatt så absolutt til stede.

Lesbisk bevegelse (1975) ble dannet som en reaksjon mot det noen oppfattet som en marginalisering innenfor kvinnebevegelsen, og de uttrykte et ønske om «frigjøring fra det heteroseksuelle hegemoniet.»⁴⁴ Brød og Roser (1976) var en sammenslåing av flere av utbrytergrupperingene fra Kvinnefronten. De satte kampen for økonomisk frigjøring og solidaritet i sentrum. Selv om medlemstallet i den feministiske, organiserte kvinnebevegelsen på 1970-tallet aldri ble særlig høyt, var bevegelsen til gjengjeld preget av et voldsomt aktivitetsnivå og sterkt engasjement. Engasjementet bredte seg dessuten langt forbi medlemmene i de forskjellige organisasjonene. Den offentlige diskusjonen om temaer som kvinnebevegelsen satte på dagsordenen, bidro til å forme det politiske klimaet og endre den politiske kulturen.

Kampen foregikk også innad i de politiske partiene hvor kvinnene presset på med egne krav. På høyskoler og universiteter dannet studenter og lærere grupper som studerte fagene sine i kvinneperspektiv. Kvinne- og kjønnsforskning vokste også frem som eget fagfelt.

⁴¹ Blom og Sogner, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, s. 370.

⁴² Stalsberg, Linn. «Den internasjonale kvinnedagen er 100 år: Mytene om 8. mars.» *Apollon*. 09.03.2010. <http://www.apollon.uio.no/artikler/2010/8mars.html> (oppsøkt 08.03.2012).

⁴³ Johnsrud, Nina. «Vil legge ned Pro Senteret.» *Dagsavisen*. 24.02.2012. <http://www.dagsavisen.no/samfunn/vil-legge-ned-pro-sentret/>. Sist besøkt den 29/3-2012.

⁴⁴ Blom og Sogner, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, s. 370.

Kvinnelige idrettsutøvere slo seg sammen og forlangte blant annet å få løpe Holmenkollstafetten og spille i kretsseriene i fotball. Flere av de eldre tradisjonsrike organisasjonene som Norges Husmorforbund og Norske Kvinners Sanitetsforbund drev også kvinnekamp gjennom sitt arbeid. Kampen for kvinnefrigjøringen foregikk altså på mange forskjellige arenaer i løpet av 1970-tallet. En av disse arenaene var jussen.

2.3 Mannlig norm som utgangspunkt for kjønnsnøytralt lovverk

”De forstår ikke hinanden; kvinden dømmes i det praktiske liv efter mandens lov, som om hun ikke var en kvinde men en mand.”⁴⁵

Som jeg har nevnt tidligere, var 1970-tallet en periode preget av et voksende samfunnsengasjement, og juridisk fakultet var intet unntak. Professor Anders Bratholm skriver følgende: «Juss-studentene ved fakultetet engasjerte seg tidlig, trolig som følge av den radikaliseringen som kom ved overgangen fra 60 til 70-tallet.»⁴⁶ Svenske Gudrun Nordborg skriver at det lenge bare var menn som hadde rett til innflytelse på lovgivning, utdanning og vitenskap, egentlig gjennom en hundreprosent, lovfast kjønnskvalifisering.⁴⁷ Men i samsvar med politisk radikaliserings og fagkritisk tankegang, økte også fokuset på kvinners *faktiske* stilling i lovgivningen.

Tove Stang Dahl vektlegger hvordan retten tidligere på mange områder gjenspeilet menns og kvinners virkelighet ut ifra et utelukkende mannlig perspektiv.⁴⁸ Det var i utgangspunktet menn sine konflikter, oppfatninger og behov som lå nedfelt i retten. Den mannlige normen gjorde seg til og med synlig flere steder i den juridiske litteraturens språkbruk og formuleringer.⁴⁹ Bruk av mannlig norm på kvinners liv førte ofte til at kvinner ble dårligere stilt på flere rettsområder.

⁴⁵ Ibsen, Henrik, *Forarbeidet til Et dukkehjem*, Roma, 1878. Sitatet er fra asfaltutsmykkingen ved Nationalteateret.

⁴⁶ Bratholm, Anders. «Glimt fra JURKs og kvinneverettens historie.» I Storhaug, Anne Karin (red.): *Festskrift JURKs 25 års jubileum*. Oslo: Juridisk Rådgivning for kvinner, 1999, s. 11.

⁴⁷ Nordborg, Gudrun (Red.). *13 Kvinnoperspektiv på rätten*, Uppsala, 1995.

⁴⁸ Dahl, *Kvinneverett I*, s. 16.

⁴⁹ For eksempel erstatningsrettens Bonus Pater Familias (latin for den gode familiefar), og som brukes som juridisk målestokk for hvordan en fornuftig person ville ha handlet.

Kvinneretten og dens formål

Som en motreaksjon mot det rådende kjønnshegemoniet i lovgivningen, ble Kvinneretten etablert som selvstendig rettsområde ved Det juridiske fakultet i Oslo i desember, 1974. Selv om Jurk hadde blitt opprettet bare noen måneder i forveien, benyttet det nye faget seg blant annet av Jurks praktiske kunnskaper fra konkrete saker om kvinners faktiske rettstilstand, og en av pionerne bak både Jurk og Kvinneretten var Tove Stang Dahl. Hennes tobindsverk *Kvinnerett I og II* er fortsatt svært aktuelt innenfor fagfeltet.⁵⁰ I forordet til bind I skriver hun at «Å være kvinne er en personlig egenskap, som bare i ganske få sammenhenger tillegges rettslig betydning etter norsk lov.»⁵¹ En kjønnsnøytral lovgivning hadde i løpet av 70-årene luket ut mye av den formelle kjønnsdiskrimineringen. Det kan virke paradoksalt at kvinnerett ble utviklet som juridisk disiplin samtidig med at kjønnsdiskrimineringen i lovverket ble nedbygget og opphevet. Forklaringen på dette lå, ifølge Dahl, både i rettens struktur og i kvinners økende muligheter i samfunnet. Norge var i løpet av 1970-tallet godt på vei mot å bli et likestilt samfunn, men det skulle raskt vise seg at likhet for loven verken hindret at det oppstod eller praktisertes forskjellsbehandling. Ulike livsløp og levekår for menn og kvinner, med tilhørende ulike behov og muligheter, gjorde at rettsreglene slo forskjellig ut og noen ganger forsterket ulikheten. Dette skjedde uavhengig av lovens opprinnelige intensjon. Tilstrebet likhet kan derfor i visse tilfeller kreve ulik behandling.

Kvinnerettens formål var å kartlegge og forstå samspillet mellom loven og livet, og på denne måten bidra til arbeidet for reell likestilling mellom kjønnene. Kvinneretten må ses som en tverrjuridisk disiplin.⁵² Den har ingen formelle begrensninger utover kvinneperspektivet, og krysser grenser mellom privatrett og offentlig rett. Dette er fordi kvinner defineres som kvinner gjennom en rekke forhold, fra de mest intime og private til de åpne og helt offisielle. Dette var, i juridisk sammenheng, svært kontroversielt. Skillene mellom for eksempel privat og offentlig rett var krystallklare, og denne krysningen av disipliner må anses som banebrytende. Kvinneretten bygger dels på nye begreper (fødselsrett, likestillingsrett, etc.) og dels tar den opp gamle begreper som gis nytt innhold konkretisert ut ifra det nye perspektivet. Til sammen er det denne begrepsdannelsen som gjør det berettiget å snakke om kvinnerett

⁵⁰ Dahl, *Kvinnerett I og Kvinnerett II*.

⁵¹ Dahl: *Kvinnerett I*, s. 15.

⁵² Dahl, *Kvinnerett I*, s. 32.

som et nytt fagområde og ikke bare et nytt perspektiv innenfor rettsvitenskap, hevder Tove Stang Dahl.⁵³

2.4 Oppsummering

Hensikten med dette kapitlet har vært å plassere tidspunktet for Jurks opprettelse inn i en større politisk og historisk sammenheng. I tillegg er det ment som et slags ideologisk bakteppe for Jurks virksomhet. I neste kapittel undersøker jeg hvordan Jurk ble opprettet, og ser nærmere på organisasjonsstrukturen og hvordan denne fungerte i praksis. Kapitlet redegjør også for generelle trekk ved saksbehandlingen i denne perioden, og hvilke rettspolitiske saker som var viktige for Jurk gjennom 70-tallet.

⁵³ Dahl, *Kvinnerett I*, s.32.

1974-1979: Juss og juks

3.1 Innledning

”And silence strengthens inequality and injustice, regardless of the legislators’ intentions.”⁵⁴

I forrige kapittel satte jeg Jurk inn i en større kvinnehistorisk kontekst, med vekt på 70-tallets kvinnebevegelse. I dette kapitlet vil jeg se nærmere på selve opprettelsen av Jurk i 1974, og redegjøre for hvilke premisser som lå til grunn for at organisasjonen ble til. Videre vil jeg undersøke virksomhetens organisering og hvordan den fungerte i praksis gjennom 1970-tallet, belyst av de ulike saksområdene og det rettspolitiske arbeidet. I sær det familierettslige arbeidsfeltet har fått en del plass, noe som skyldes at en markant overvekt av saker de første årene dreide seg om kvinners rettigheter ved samlivsbrudd.

Kapitlets tittel har dobbelt betydning. For det første henviser den til boka *Juss & Juks – En arbeidsbok i likestilling* som utkom i 1975, skrevet av blant andre daværende stipendiat ved Institutt for kriminologi og strafferett, Tove Stang Dahl, og jusstudent Anne Hellum. Både Dahl og Hellum var for øvrig med i Jurk fra starten av.⁵⁵ I forordet redegjør forfatterne for bokas formål: «I 1976 kommer forslaget til *Lov om likestilling* til behandling i Stortinget. Tjener det kvinnes interesser? Vi tror ikke det. I denne boka har vi villet gi et kvinnepolitisk varsko mot loven, (...).»⁵⁶ Som sitatet viser, kom det sterke innvendinger mot lovforslaget som i utgangpunktet skulle skape likhet mellom kjønnene. Å behandle menn og kvinner likt, til tross for deres ulike livssituasjon, var ikke svaret, lød kritikken. Lovforslaget var tilslørende, og ville i bunn og grunn bare opprettholde den eksisterende ulikheten mellom kjønnene. Frigjøring på egne premisser var kravet. Debattene som fulgte rundt Lov om likestilling var stor, og her markerte Jurk seg som en synlig kritisk røst.

For det *andre*, kan tittelen tolkes som en mer generell henvisning til den økende bevisstgjøringen rundt de ulikhetene som skjulte seg bak tilsynelatende kjønnsnøytrale lovtekster. Jussen jukset mente Dahl og Hellum, og studentene i Jurk bidro gjennom sitt

⁵⁴ Dahl, Tove Stang: *Women's Law: An Introduction to Feminist Jurisprudence*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987, s. 12.

⁵⁵ Dahl, Tove Stang, Kjersti Graver, Anne Hellum og Anne Robberstad: *Juss og juks*. Oslo: Pax, 1975.

⁵⁶ Dahl, Tove Stang med flere, *Juss og juks*, s. 7.

frivillige arbeid til å bryte stillheten og sette ”jukset” på den rettspolitiske dagsordenen. Initiativet til å starte hele denne praksisen kom fra en gruppe kvinner tilknyttet juridisk fakultet ved Universitet i Oslo. I neste avsnitt vil jeg se nærmere på hvordan de gikk fram i arbeidet med å opprette et rettshjelpiltak for kvinner.

3.2 Rødstrømper og blå blazere på juridisk fakultet

Høsten 1970 var knapt 16 prosent av studentene ved juridisk fakultet i Oslo kvinner.⁵⁷ Selv om kvinneandelen økte noe gjennom tiåret, var jussen foreløpig ikke særlig hardt rammet av norske kvinners inntog på landets universiteter og høyskoler.⁵⁸ 1960- og 70-tallets utdanningseksplasjon lot vente på seg på juridisk fakultet, og på tidspunktet for Jurks opprettelse i 1974 var jussen en mannsdominert arena preget av studenter med samme sosioøkonomiske bakgrunn og forkjærlighet for tradisjoner.

For meg så var Jurk en redning, for jeg mistrikket så intenst og forferdelig på det fakultetet – jeg synes det var så mye blåjakker der, og det var så lite hyggelig. Det var så mange sånne innspiste juss-dynastier som holdt andre utenfor, og det var ikke en gang sikkert de gjorde det – eller med vilje, men følelsen av det, for meg, var massiv.⁵⁹

Slik husker professor ved Institutt for offentlig rett, Marit Halvorsen, studentmiljøet ved Juridisk fakultet i Oslo på midten av 70-tallet. Halvorsens personlige erindring kan neppe brukes til å fastslå omfanget av studenter som følte seg utilpass og malplassert på jusstudiet, men den gir oss likevel en pekepinn på hvordan det *kunne* føles hvis man ikke tilhørte majoriteten på fakultetet. For Halvorsen ble engasjementet i Jurk en positiv opplevelse i en studenthverdag preget av spisse albuer.

Kvinnesaksgruppa

I 1972 ble det opprettet en Kvinnesaksgruppe på det juridiske fakultetet i Oslo.⁶⁰

Kvinnesaksgruppa bestod av både studenter og lærere i tillegg til annet personale tilknyttet

⁵⁷ Statistiske Sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk Universiteter og høyskoler høstsemesteret 1970*. Statistiske Sentralbyrå. http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a537.pdf (oppsøkt 20.04.2013). s. 66.

⁵⁸ Statistiskere videre på 1970-taller fåes på <http://www.ssb.no/a/histstat/>.

⁵⁹ Professor og tidligere Jurk-aktivist Marit Halvorsen (heretter MH) i intervju den 20.11.2012, godkjent samme dato.

⁶⁰ Dahl, m.fl. *Juss og juks*, s. 14.

fakultet - deriblant sjefen for kantina, Fru Haug.⁶¹ Medlemmene favnet også bredt, rent geografisk, og markerte seg i sterk kontrast til resten av jusstudiet som var mer homogent, konservativt og stort sett preget av «mye blå blazere fra Oslo vest.»⁶² Professor i kvinnerett, Anne Hellum, fortalte følgende om sitt første møte med Kvinnesaksgruppa:

Mitt første møte med Kvinnesaksgruppa husker jeg godt. Jeg satt i Frokostkjelleren, det var vel den første høsten.⁶³ Også kom det noen kvinnelige studenter som delte ut løpesedler hvor de oppfordret til boikott av Juridisk klubb. Klubben hadde nemlig sendt ut invitasjoner til møte, hvor de skrev at de blant annet skulle «konsumere øl, vin, kvinner og annet snacks.» Jeg tenkte dette er noe for meg, også gikk jeg da på det første møtet i Kvinnesaksgruppa.⁶⁴

Kvinnesaksgruppa oppstod i nær tilknytning den nye kvinnebevegelsen.⁶⁵ Som jeg var inne på i kapittel 2, utviklet deler av den nye kvinnebevegelsen en *frigjøringspolitikk* som gikk på tvers av de mer tradisjonelle *likestillingsorienterte* borgerlige og sosialistiske kvinneorganisasjonene. Kravet var kvinnefrigjøring på kvinnes egne premisser, og det ble blant annet tatt sterk avstand fra det man mente var forsøk på integrering i enten et kapitalistisk mannssamfunn eller i en sosialistisk tradisjon hvor klassekampen var viktigere enn kvinnekamp.

Denne frigjøringspolitikken la grunnlaget for nye måter å organisere seg på, og resulterte ofte i små selvstyrte grupper uten ledelse og med flat struktur, hvor arbeidsoppgavene gikk på omgang mellom medlemmene. Bevisstgjøring, politisk analyse og politisk aksjon gikk hånd i hånd. Kvinnesaksgruppa på juridisk fakultet lot seg inspirere av dette tankegodset, og organiserte seg etter de samme prinsippene. Gruppen var svært aktiv på begynnelsen av 70-tallet, og på agendaen stod både fagkritikk, og generelt kvinnepolitisk arbeid.⁶⁶ Flere av medlemmene engasjerte seg også utenfor Universitetet, og mange var blant annet aktive i ulike nyfeministiske grupperinger.⁶⁷ Det har ikke vært mulig å finne ut eksakt hvor mange som var med i Kvinnesaksgruppa, for verken medlemslister eller andre skriftlige kilder fra gruppa selv har vært tilgjengelig for meg i arbeidet med oppgaven. Men, både i *Juss og Juks* og i Tove Stang Dahls artikkel om husmorrett nevnes det at Kvinnesaksgruppa talte

⁶¹ Intervju med Anne Hellum (heretter AH) den 28.8.2012, godkjent samme dato.

⁶² Intervju med AH.

⁶³ Jusstudentene i Oslos café og bar.

⁶⁴ Intervju med AH.

⁶⁵ Hellum, «Kvinnerett – radikal feministisk fagkritikk,» s. 3.

⁶⁶ Halvorsen, Marit. «Kvinnerett i Norge. Kommentar.» *Retfærd* nr 10, 1980/2, Århus (Kvinderet utgaven)

⁶⁷ I kapittel 2 redegjøres det nærmere for Nyfeministene.

100 medlemmer på det meste.⁶⁸ Dette kan ha vært registrerte medlemmer, og det er ikke sikkert at alle var like aktive. Sett i lys av den lave andelen av kvinnelige jusstudenter på denne tiden, er det ikke helt urimelig å anta at de ikke var veldig mange. Til gjengjeld var engasjementet stort blant de kvinnene som faktisk var på fakultetet.” Kvinnesaksgruppa var kanskje ikke så stor, men den var ikke så liten heller.”⁶⁹ De var godt synlige i studentmiljøet på jussen.

De var ikke veldig mange, (...) Men jeg husker da jeg begynte, høsten 1976, og hadde forvillet meg ned i Aulakjelleren, skrekkslagen og alene... Så var det et stort bord midt i Aulakjelleren og rundt det satt det noen veldig høyrøstede og leende kvinner, og det var Kvinnesaksgruppa. Det fikk jeg da vite senere, og de dominerte da veldig der midt i lokalet. Og de var synlige, veldig synlige.⁷⁰

Ikke bare var de kvinner i et mannsdominert miljø, men de utgjorde også en tydelig politisk kontrast til den mer konservative majoriteten på fakultet, og det er lett å forestille seg at de skilte seg ut der de satt, leende og høyrøstede midt i Aulakjelleren. Medlemmenes sterke engasjement førte også til konkrete tiltak som eksisterer den dag i dag, nemlig Jurk og Kvinneretten.

Arbeidsgruppa

Høsten 1973 ble det nedsatt en arbeidsgruppe innad i Kvinnesaksgruppa, som skulle jobbe med å få i gang et rettsinformasjonstiltak for kvinner.⁷¹ Arbeidsgruppa bestod av både studenter og lærere, og de som var med var Kirsti Strøm Bull, Tove Stang Dahl, Anne Robberstad, Anne Hellum, Kjersti Graver, Alice Kjelle vold, Kirsti Mejdell og Toril Nicolaysen.⁷² Formålet med tiltaket var å bidra aktivt til å bedre kvinners rettslige stilling gjennom gratis rettshjelp samt å kartlegge behovet for hjelp: «Vi visste jo veldig lite om hvilke juridiske problemer kvinner hadde. Juss-studiet var jo helt kjønnsnøytralt,» fortalte Anne Hellum. Det var liten kunnskap knyttet til norske kvinners juridiske problemer, og det

⁶⁸ Dahl, m.fl., *Juss og juks*, s. 14; Dahl, *Kvinnerett I*, s. 1.

⁶⁹ Intervju med Agnes Vogt (heretter AV) den 25.2.2013. Godkjent samme dato.

⁷⁰ Intervju MH

⁷¹ Årsrapport 1974, s. 2.

⁷² Storhaug, *Festskrift JURKs 25 års jubileum. Kvinnerett – før og nå. Betydningen av rettshjelpstiltak. Rettspolitisk arbeid*, s. 7.

var nokså bred enighet i juridiske kretser om at det ikke var noe særlig diskriminering i Norge. Loven var jo, med få unntak som Odelsloven eller Tronfølgeloven, lik for alle.⁷³

Men medlemmene i Kvinnesaksgruppa behøvde ikke se lenger enn til sitt eget fakultet for å se at det var forskjell på lov og realitet. Konservatieve holdninger og forventninger knyttet til menn og kvinners liv var utbredt i 1974, og selv om jusstudiet var åpent for begge kjønn var det en mannsdominert arena. Her kan man spore en endring de seneste årene, og nye tall fra Samordna opptak viser at det pr. 2012 var en markant overvekt av kvinnelige søkere til jusstudiet.⁷⁴ Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 5.

Av de kvinnelige studentene på juridisk fakultet i 1974, var det flere som følte at de ikke ble tatt helt på alvor, både av medstudenter og lærere.⁷⁵ Også det ventende arbeidslivet var preget av store kjønnsforskjeller, både når det gjaldt lønn, og karrieremuligheter. De fleste dominerende posisjoner i rettslivet var besatt av menn, for ikke å snakke om i forskningen. Det er nærliggende å anta at den skjeve kjønnsdelingen også hadde konsekvenser for hvilke emner som ble oppfattet som viktige og interessante å beskjeftige seg med.

Kvinnerett som eget fag var på dette tidspunkt ikke opprettet, og det fantes som sagt veldig lite teori å bygge antakelsene om ulikhet på. For medlemmene i Kvinnesaksgruppas arbeidsutvalg var det derfor viktig at det nystartede rettshjelpiltaket også kunne fungere som et aksjonsforskningsprosjekt. Gjennom den konkrete rettshjelpen til klientene, ville Jurk ha mulighet til å innhente faktisk informasjon om rettstilstanden. Ved å bearbeide og lagre denne informasjonen ville det være mulig å bygge opp en kunnskapsbase, som igjen kunne benyttes aktivt i arbeidet med å bedre kvinners rettigheter. Juridisk rådgivning for kvinner ble ifølge Stang Dahl opprettet «som et grunn- og forprosjekt for å gå videre med utforskning av kvinners rettslige stilling overhodet.»⁷⁶ Jeg mener derfor det er riktig å hevde at Jurk spilte en avgjørende rolle for opprettelsen og utviklingen av Kvinnerett, men dette vil jeg komme nærmere innpå senere i oppgaven.

⁷³ Intervju med AH.

⁷⁴ Samordna Opptak. «So45 – Søkertall pr studium (mai-tall).» Samordna Opptak. 2012 <http://www.samordnaopptak.no/tall/2012/mai/so45/kjonn/> (oppsøkt 05.01.2013).

⁷⁵ Intervju AH.

⁷⁶ Dahl, Tove Stang. «Husmorrett- et nytt rettsområde» i *Institutt for offentlig retts skriftserie* Nr 5, Oslo: Universitetsforlaget, 1981, s. 1.

Fri rettshjelp for kvinner

Det var ingen tid å miste, og arbeidsutvalget i Kvinnesaksgruppa gikk raskt i gang med å få stablet tilbudet på beina. Det var ingen liten oppgave, og arbeidsmengden var stor. Mange timer ulønnet arbeid lå til grunn før Jurk så dagens lys; alt arbeid var frivillig i starten. Dette kan tyde på et stort engasjement hos deltakerne, som for det meste var fulltidsstudenter uten annen betalt inntekt. Professor Marit Halvorsen fortalte at det var tidkrevende men morsomt, og at det var en helt annen kampvilje og «drive» bak studentaktivismen på 70-tallet enn i dag.⁷⁷ For å dekke diverse kontorutgifter var det avgjørende med bevilgninger fra det offentlige. Støtte fra stat eller kommune var dessuten en betingelse for å få tillatelse til å yte rettshjelp, da prosjektet ikke tilfredsstilte kravet om advokatbevilling, jfr. Lov av 1. februar 1936 nr 3, § 6.⁷⁸ Jurk fikk økonomisk støtte fra det offentlige, og går derfor under bestemmelsen om unntak fra advokatmonopolet, jfr. Lov om inkasso-, auksjons- og rettshjelpvirksomhet av 1. februar 1963 nr 3 § 6, 1. ledd nr. 1.⁷⁹ Arbeidsgruppa søkte om stønad fra Forbruker – og administrasjonsdepartementet, og fikk etter hvert innvilget 5000 kroner.⁸⁰

Fra januar 1974 var virksomheten Fri rettshjelp for kvinner dermed en realitet! I 1976 ble navnet endret til Juridisk rådgivning for kvinner (Jurk), for å forhindre forveksling med Kontoret for fri rettshjelp.⁸¹ For å unngå forvirring, vil jeg videre i masteroppgaven benytte meg av forkortelsen Jurk, uavhengig av om det dreier seg om før eller etter 1976.

Allerede ved opprettelsen av tiltaket i 1974 var det bred enighet blant gruppas medlemmer om at rettsinformasjonen ikke bare måtte være forbeholdt kvinner i Oslo-regionen, men ta sikte på å være et landsomfattende tilbud. Det er interessant å bemerke at det var Forbruker – og administrasjonsdepartementet som støttet tiltaket, og ikke Oslo kommune. Dette kan tyde på at ønsket og ambisjonen om å yte rettshjelp i hele landet ble godt mottatt av myndighetene. Jurk bestemte at den beste måten å nå ut til alle på, måtte være gjennom brev. Svar til klientene skulle gis i samme form, og det var ikke ressurser til å håndtere verken telefonhenvendelser eller personlig oppmøte. Det ble opprettet en postboks på St. Olavs plass, og nyheten om det nystartede tilbudet ble blant annet spredt i lokalaviser og tidsskriftet

⁷⁷ Intervju MH.

⁷⁸ Årsrapport Jurk 1974, s. 4

⁷⁹ Årsrapport 1979, s.1

⁸⁰ Årsrapport 1974, s.2.

⁸¹ Årsrapport 1976, s. 1

Sirene. I *Sirene* hadde Jurk også spørrespalten KvinneJuss, hvor bladets lesere kunne sende inn spørsmål. Dette var utvilsomt et vellykket grep, for i løpet av våren 1974 hadde tidsskriftet nådd et opplag på hele 35 000.⁸² «Mødre og døtre, bestefedre og brødre leste *Sirene*.», skriver Synnøve Skarsbø Lindtner i sin artikkel om det populære tidsskriftet.⁸³ Gjennom samarbeidet med *Sirene* nådde Jurk mange husstander, og det kan tyde på at mange fikk vite om tiltaket på denne måten. Samarbeidet sier også noe om Jurks tilknytning til den nye kvinnebevegelsen, og det forsterker påstanden om at den var et viktig premiss for opprettelsen av Jurk. Innen kort tid begynte brevene å strømme inn, og i løpet av det første året mottok Jurk hele 240 henvendelser. Behovet for rettsinformasjon skulle vise seg å være stort.

3.3 Et studentdrevet aksjonsforskningsprosjekt med ambisjoner

Tidligere i dette kapittelet var jeg så vidt inne på Jurks mål om å bekjempe kvinneundertrykking, men jeg synes det passer bra å innlede denne delen av oppgaven med en kort presentasjon av den firedelte målsetningen Jurk arbeidet ut fra allerede i 1974. I den første årsrapporten kan vi lese følgende: «Prosjektet har en 4-delt målsetning. Det skal gi juridisk råd og veiledning til kvinner, undersøke rettshjelpsbehovet blant kvinner, undersøke nærmere kvinners rettslige stilling og gi juridiske studenter trening i praktisk juridisk arbeid.»⁸⁴ Jurk var altså både et rettshjelptiltak, et aksjonsforskningsprosjekt og en slags praksisordning for jusstudenter. Målsettingens ordlyd har endret seg litt fra årsrapport til årsrapport, men visjonen er den samme i dag som for nesten 40 år siden; å bedre kvinners rettssikkerhet gjennom aktiv rettshjelp.

Av kvinner, for kvinner:

Ved oppstarten i januar 1974, var 30 medarbeidere tilknyttet Jurk og alle disse var kvinner. Kvinnesaksgruppa hadde allerede i planleggingsfasen besluttet at rettshjelptiltaket skulle være av og for kvinner: «Vi følte behov for et eget tiltak. Av kvinner, som henvendte seg til

⁸² Lindtner, Synnøve Skarsbø, «Over disk som varmt hvetebrød – *Sirene* og den norske populærfeminismen» i *Da det personlige ble politisk*, s. 104.

⁸³ Lindtner, Synnøve Skarsbø, «Over disk som varmt hvetebrød.», s. 104.

⁸⁴ Årsrapport 1974, s. 1.

kvinner.»⁸⁵ Det kan virke som det var en riktig avgjørelse. Etter et års drift rapporterte Jurk følgende: «Vi har inntrykk av at det er av stor betydning at vi er kvinner som tilbyr andre kvinner hjelp, (...) Dette har medført at langt flere har hatt tillitt til oss og derfor henvendt seg til Fri rettshjelp for kvinner.»⁸⁶ At Jurk skulle være et tilbud utelukkende for kvinner kan regnes som et vesentlig premiss for opprettelsen av tiltaket.

I Yvonne Pettrem og Ragnhild Sollunds mellomfagsoppgave i kriminologi fra 1980, påpeker flere av kvinnene som hadde mottatt hjelp fra Jurk at de opplevde det som positivt å bli møtt av en annen kvinne.⁸⁷ Noen av de rådsøkende som Pettrem og Sollund intervjuet, hadde på et tidligere tidspunkt også vært i kontakt med advokat. Av disse var det flere som uttrykte misnøye med den «uengasjerte og lite sympatiske» måten de hadde blitt mottatt på. Som Pettrem og Sollund selv påpeker, kan det gjøres enkelte kildekritiske innvendinger mot brukerundersøkelsen, blant annet når det gjelder representativitet.⁸⁸ Det er derfor ikke sikkert at rådgivernes kjønn har vært utslagsgivende for alle kvinner som har henvendt seg til Jurk. Likevel tror jeg at et lavterskeltilbud for kvinner av kvinner, og spesielt i en periode da det var svært lite fokus på kvinners særlige problemer, har hatt en viss positiv innvirkning på antall henvendelser til Jurk de første årene.

Mens jeg skriver dette, har det akkurat forgått en større debatt i media om herreklubben Det Norske Selskab og deres noe gammeldagse regelverk. Det Norske Selskab forbyr nemlig kvinnelig medlemskap, og tillater kun besøk av kvinner i klubblokalene på spesifikke «damedager».⁸⁹ Jeg har fulgt debatten med stor interesse, og særlig kommentarfeltet på blant annet Dagbladets nettsider har flommet over av innspill i tilknytning til denne saken. En gjenganger blant klagenes synes å være det mange oppfatter som veldig urettferdig; hvordan kan det eksistere særtiltak og organisasjoner menn ikke har tilgang til (som for eksempel Jurk), mens Det Norske Selskab må tåle hard kritikk fra flere hold på grunn av sine kjønnsekskluderende medlemsregler? Forskjellen på en fri rettshjelpstjeneste for kvinner med overordnet mål om å forhindre kvinneundertrykking og en 200 år gammel

⁸⁵ Intervju AH.

⁸⁶ Årsrapport 1974, s. 23.

⁸⁷ Pettrem, Yvonne og Ragnhild Sollund, *JURK*, s. 61.

⁸⁸ Svarprosent på 25. Pettrem og Sollund, *JURK*.

⁸⁹ Se blant annet Ørvik, Caroline m.fl. «Nektet adgang fordi hun er kvinne.» Dagbladet. 14. februar 2013.

http://www.dagbladet.no/2013/02/14/nyheter/likestilling/thorhild_widvey/rotary/politikk/25740469/

(oppført 17.02.2013). og Simonsen, Marie. «I dårlig selskab.» Dagbladet. 15. februar 2013.

http://www.dagbladet.no/2013/02/15/nyheter/politikk/likestilling/marie_simonsen/thorhild_widvey/25770764/
(oppført 17.02.2013).

«Gentlemans Club» som tilbyr nettverksbygging og røkesalong for samfunnstopper skal jeg ikke gå nærmere inn på her. Likevel er det interessant å undersøke hvorvidt det har vært problematisk å opprette en rettshjelpstjeneste utelukkende for kvinner, og om det på tidspunktet for opprettelse fantes et lovverk som eventuelt tilrettela for en slik drift.

De første fem årsrapportene nevner ingenting om en særskilt hjemmel til å drive kjønns spesifikk rettshjelp, og det er ikke før i årsrapporten fra 1979 man kan lese følgende: «JURK's medlemmer er kvinner, og rådgivningen er et tilbud bare til kvinner. Organisasjonen er et likestillingsfremmende tiltak, jfr. Lov om Likestilling av 9. juni 1978 § 3, 3. ledd.»⁹⁰ At rapportene ikke tar opp denne hjemmelen før, skyldes at Lov om likestilling ikke ble vedtatt før i 1978, og ved opprettelsen av Jurk i 1974 fantes det ingen andre lover som spesifikt omhandlet dette.⁹¹ Riktignok ville Likestillingsloven i førsteutkastet blant annet forby egne kvinneorganisasjoner, men dette møtte massive protester fra flere hold. Blant annet var det, som jeg nevnte innledningsvis, gjennomgangstema i boken Juss og Juks.⁹² Lovforslaget og protestene som fulgte vil jeg komme tilbake til i 3.6. Stillheten om dette temaet i rapportene kan også tyde på at det ikke ble ansett som problematisk å drifte Jurk på denne måten. Båndene til den nye kvinnebevegelsen var sterke, og i begynnelsen av 70-åra ble det uten større problemer opprettet en rekke kvinneorganisasjoner av og for kvinner. Jurk hadde svært begrensede midler i starten, og brukte lite penger på markedsføring de første årene. At få visste om tilbudet, kan også ha vært en medvirkende årsak til manglende innsigelse på dette punktet. På den andre siden kan det jo hende at man faktisk møtte motstand fra enkelte hold, men mye tyder på at det neppe kan ha vært alvorlig eller særlig avgjørende når det ikke på noe tidspunkt omtales i årsrapportene. Å tilby rettshjelp utelukkende til kvinner var altså ikke særlig problematisk i 1974, til tross for manglende hjemmel i lovverket.

Manglende kjønnspektiv i Juss-Buss?

Flere av medarbeiderne i Jurk, blant andre studentene Alice Kjellevold, Torill Nicolaysen og Agnes Vogt, hadde tidligere erfaring med frivillig rettshjelp fra Juss-Buss.⁹³ I likhet med Jurk

⁹⁰ Jurk: Årsrapport 1979, s. 1.

⁹¹ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. «Kjønn og lønn.» Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2008/nou-2008-6/8/1.html?id=501147> (oppsøkt 05.03.2013).

⁹² Danielsen, *Da det personlige ble politisk*, s. 15.

⁹³ Intervju med førsteamanuensis Alice Kjellevold (heretter AK) den 22.11.2012. Godkjent samme dato. Intervju AV.

var også Juss-Buss et studentdrevet rettshjelptiltak og aksjonsforskningsprosjekt, og det ble opprettet ved Universitetet i Oslo i 1971. Juss-Buss tilbød gratis rettshjelp til personer som ikke hadde råd til å betale for juridisk bistand, og de var en viktig del av den praksisorienterte Kritisk juss-bevegelsen som inntok Norge for fullt på slutten av 1960-tallet. Bevegelsen var et biprodukt av en mer generell kritisk vending som oppstod i akademia etter 1968.⁹⁴

Karakteristisk for den nye tilnærmingen var nettopp det navnet tilsa; en kritisk holdning ovenfor de gjeldende rettsforhold. På juridisk fakultet ga den seg til uttrykk gjennom blant annet dannelsen av Rettspolitisk forening, utgivelsen av tidsskriftet Hefte for kritisk juss og som nevnt, frivillig rettshjelp gjennom Juss-Buss.⁹⁵ Opprettelsen av Jurk i 1974 bør unektelig ses i sammenheng med oppblomstringen av Kritisk juss bevegelsen på begynnelsen av 70-tallet, og deres kritiske tilnærming til hvordan retten virket på svakere stilte grupper i samfunnet. Jurk var fra starten i 1974 en del av denne bevegelsen, og de så det, i likhet med Juss-Buss, som sin oppgave å kritisere gjeldende rett samt gi rettshjelp til svakerestilte grupper i samfunnet.

Som jeg skrev tidligere, hadde flere av studentene og medarbeiderne i Jurk erfaring fra Juss-Buss. Gjennom mine intervjuer har jeg fått vite at noen av de kvinnelige studentene i Juss-Buss synes at kvinnerettslige spørsmål ikke ble tilstrekkelig høyt prioritert, og at dette ikke kom til å endre seg med mindre man fikk et eget tilbud med fullt kvinnerettslig fokus.⁹⁶ Det ble blant annet referert til en diskusjon innad i Juss-Buss i forbindelse med en stor rettshjelpsundersøkelse som skulle foretas i Tromsø på begynnelsen av 70-tallet. Diskusjonen handlet om hvorvidt man skulle inkludere spørsmål om vold i ekteskapet eller ikke i undersøkelsen; noe flertallet i JussBuss var imot.⁹⁷ Tidlig på 70-tallet var partnervold og misbruk i nære relasjoner svært tabubelagt, og til og med i fagkritiske kretser var det lite fokus på synliggjøring av denne problematikken. Hvis det ble opprettet et eget tiltak kun for kvinner, håpet man at det kunne bidra til nettopp en slik synliggjøring. Mangelen på kjønnsperspektiv kan ha vært en avgjørende faktor for at noen av studentene i Juss-Buss valgte å begynne i Jurk i stedet.

Selv om det hersket uenigheter om hvilke «svake» grupper som skulle prioriteres i arbeidet, bygde både Juss-Buss og Jurk sin virksomhet på den samme grunnideen om

⁹⁴ Dahl, *Women's Law*, s. 86

⁹⁵ Blume, Peter: *Kritisk juss. Anmeldelse*. Retfærd nr 1, 1978, Århus.

⁹⁶ Fra intervju med AK.

⁹⁷ Intervju AH.

alternativ rettshjelp. Tilbudet skulle være begrenset til spesielle grupper og det skulle være gratis for disse. Begge tiltakene forholdt seg kritiske til rådende rett, begge drev aksjonsforskning, begge var studentdrevne og begge skilte seg fra tradisjonelle rettshjelpstilbud i form av å være mer oppsøkende. Det var altså flere likheter mellom Jurk og Juss-Buss, og det hendte også at de samarbeidet om enkelte ting.⁹⁸ Marit Halvorsen beskriver forholdet slik: «Vi hadde et litt humoristisk konkurrerende forhold med Juss-Buss. (...) De startet litt før oss, og Jurk var alltid litt mindre, ja, og mer tilspisset.»⁹⁹ Det var altså ikke snakk om helt steile fronter, og flere studenter som hadde vært i Jurk et semester valgte senere å jobbe frivillig i Juss-Buss. Dette sier noe om engasjementet til flere av studentene som var med i Jurk og Juss-Bus på denne tiden; de var aktivister og idealister med flere jern i ilden.

Flat struktur

«I JURK har ingen flere rettigheter eller plikter enn andre, alle har medbestemmelsesrett.»¹⁰⁰ Det ble ved opprettelsen i 1974 besluttet at Jurk skulle drives med flat struktur, en organiseringsform som i utstrakt grad bygger på anti-autoritære holdninger hvor ingen sitter på toppen men alle bidrar like mye. Denne organisasjonsformen var populær på 1970-tallet, og deler av den nye kvinnebevegelsen organiserte seg etter disse prinsippene.¹⁰¹ Flat struktur ble sett på som en motvekt til patriarkalske og tradisjonelle måter å fordele makt på, og hierarkiske organisasjonsmønstre ble oppfattet som undertrykkende. Med tanke på Jurks nære bånd til kvinnebevegelsen, virker ikke valget av organisasjonsform overraskende. Men hvor godt fungerte dette i praksis?

«Jeg tror også Jurk kunne levd godt med en klarere ledelsesstruktur. Det gikk jo en del tid til diskusjoner som kunne vært brukt til saksbehandling.»¹⁰² Sitatet er hentet fra et spørreskjema jeg sendte ut til tidligere «jurkere» i forbindelse med denne oppgaven.¹⁰³ Jeg opplevde underveis at et par av informantene i de tidlige kvalitative intervjuene svarte tilbakeholdent på spørsmål om organisering og flat struktur. Den unnvikende tonen kunne tyde på at det hadde vært uenigheter om organiseringsstrategien innad i Jurk, og jeg bestemte

⁹⁸ Intervju MH: et samarbeidsmøte i 1977 som tok opp hvordan begge tiltakene på best mulig måte sikret sitt eksistensgrunnlag.

⁹⁹ Intervju MH.

¹⁰⁰ Pettrem og Sollum, *JURK*, s. 9.

¹⁰¹ Korsvik, Trine Rogg. «Kvinnekamp!» I *Historier om motstand*, Oslo: Abstrakt. 2010, s. 107

¹⁰² Anonymt svar på spørreskjema sendt på mail til tidligere jurkere.

¹⁰³ En «jurker» er en kvinne ansatt i Jurk, og det er Jurks selv som har funnet på dette uttrykket. Jeg har støtt på det i alt fra årsrapporter, artikler og i intervjuer, og velger å bruke det videre i denne masteroppgaven.

meg derfor for å undersøke dette nærmere. Som jeg redegjorde for i kapittel 1 førte dette til at jeg valgte å supplere de åpne kvalitative intervjuene med anonyme spørreskjemaer som jeg sendte ut på e-post til en større gruppe tidligere «jurkere». Mer om de metodiske utfordringene knyttet til dette ble omtalt i 1.4, men jeg hadde altså et lite håp om at et spørreskjema av denne typen ville gjøre det enklere for informantene å svare åpent på spørsmålet om organisering. På bakgrunn av denne antakelsen svarte et overraskende stort flertall at den flate strukturen fungerte bra, og at den ikke stod i veien for jobben som skulle gjøres. Dette taler for at det kanskje ikke var så store uenigheter omkring dette likevel.

Det kan selvfølgelig ha vært ulike årsaker til at enkelte av intervjuobjektene ikke ville gå nærmere inn på organiseringen under vår samtale. Kanskje dukket det opp gamle minner om en spesielt heftig diskusjon eller uenighet omkring temaet, kanskje var det et ønske om å ta avstand fra et typisk 70-talls fenomen, som flat struktur må sies å være, eller kanskje var man bare rett og slett uenig, den gang som nå, uten behov for å utbrodere det ytterligere.

I 2011 ble det innført noen organisatoriske endringer, men frem til da ble Jurk drevet på samme måte. Denne kontinuiteten taler for at det stort sett har fungert greit å drifte Jurk etter prinsippet om flat struktur. Om organisasjonen kunne vært mer effektiv med andre styringsformer kan sikkert diskuteres, men det faller utenfor rammene for denne masteroppgaven.¹⁰⁴

Oppbygning og arbeidsmetode

Det er slått fast at Jurk var organisert etter prinsippet om flat struktur, men hvordan fungerte denne organiseringen i praksis?

«Det jeg forstod den gangen, som jeg ikke egentlig hadde forstått før når det gjaldt flat struktur, var at flat struktur betyr jo ikke at det ikke er en organisering - tvert imot, det betyr en gjennomorganisering. Jurk, når jeg var der, var gjennomorganisert! Vi var alle i hver våre basisgrupper, og så hadde vi sånne på-tvers grupper, så alle var alltid i minst to grupper. Også var det Fellesmøtet da.»¹⁰⁵

Ved utgangen av 1974 hadde hele 51 personer deltatt som saksbehandlere, for en kortere eller lengre periode, i den nylig oppstartede virksomheten. Av disse 51 var 42 studenter, mens de resterende 9 var ferdig utdannede jurister.¹⁰⁶ At så mange som 51 kvinner deltok i løpet av et

¹⁰⁴ Dagens drift av Jurk omtales nærmere i kapitel 5.

¹⁰⁵ Intervju MH

¹⁰⁶ Årsrapport 1974, s. 3; Intervju med AH.

år var uvanlig, og allerede året etter hadde antallet saksbehandlere gått ned til 27. Gjennom hele 70-tallet holdt antall jurkere seg stabilt på et sted mellom 25-30 stykker i året. De fleste jobbet i Jurk i to semestre, mens andre ga seg etter ett semester. Årsrapporten for 1978 er den første som forteller at studentene måtte binde seg til Jurk for to semestre.¹⁰⁷ Reglene om studentenes ansettelsesperioder varierte mellom ett og to semestre gjennom 70-tallet. Grunnen til at så mange som 51 kvinner var involvert i saksbehandlingen det første året kan ha en sammenheng med at Jurk akkurat hadde blitt opprettet, og nyhetens interesse kan ha hatt en viss innvirkning. Det er heller ikke utenkelig at det var behov for litt ekstra hjelp i oppstartsperioden, og årsrapporten fra 1974 spesifiserer ikke hvor lenge hver enkelt var med. Det kan derfor hende at enkelte var med mindre enn ett semester, eller til og med bare noen uker.

Blant de 9 juristene som var involvert i 1974 var to vitenskapelige ansatte ved Universitetet i Oslo. Dette var Tove Stang Dahl og Kirsti Strøm Bull. De var ansvarlige for virksomheten, og Strøm Bull var i tillegg den faglige kontakten med universitetet.¹⁰⁸ Selv om de var ansvarlige, ble de ikke ansatt som daglige ledere og det er ikke før i 1976 at kildene forteller noe som helst om en slik stilling.¹⁰⁹ At en organisasjon som baserer seg på prinsippet om flat struktur, ansetter en daglig leder kan virke selvmotsigende. Men hvor mye reell makt hadde en *daglig leder* i Jurk på denne tida? I 1976 ble det bevilget 60.000 kr fra Oslo Kommune som hjelp til driften av Jurks nyåpnede mottak i Kvinnehuset to ganger i uka.¹¹⁰ Pengene fra kommunen skulle blant annet bidra til å lønne en vitenskapelig assistent, som ble ansatt som daglig leder for Kvinnehusprosjektet. Denne stillingen gjaldt for det første ikke hele Jurk, men bare for mottaket i Kvinnehuset. Det finnes heller ingen nærmere omtale av daglig leder i samme årsrapport, noe som kan tyde på at vedkommende ikke nødvendigvis hadde mer makt eller innflytelse enn de andre jurkerne. «Daglig leder var ikke fast ansatt i min tid, tror jeg. Noen hadde kanskje et litt mer administrativt ansvar enn andre. Men det var bare gradsforskjeller, ikke vesensforskjeller, og de skiftet jo hvert halvår.»¹¹¹ Stillingen som daglig leder ble ikke oppfattet som en typisk lederrolle slik vi kjenner den fra andre organisasjonsformer, men mer som et rullerende administrativt ansvar. Bevilgningene fra kommunen varierte i årene som fulgte, og i 1978 var det eksempelvis satt av midler til to

¹⁰⁷ Årsrapport 1978, s.3.

¹⁰⁸ Intervju MH.

¹⁰⁹ Årsrapport 1976, s. 23.

¹¹⁰ Årsrapport 1976, s. 23.

¹¹¹ Intervju MH.

personer ansatt som daglig leder i ¼ stilling.¹¹² Til tross for beskjedne midler var stillingen som daglig leder kommet for å bli, og i kapittel 4 og 5 viser jeg hvordan denne stillingen har vært gjenstand for endring.

Studentene i Jurk var organisert i forskjellige *arbeidsgrupper*, inndelt etter tema. I 1974 var det seks arbeidsgrupper med fem-seks medlemmer hver, og det ble holdt gruppemøte én gang i uka. Det var i gruppene den konkrete saksbehandlingen foregikk, og de innkomne sakene ble fordelt mellom gruppas medlemmer. Videre la hver enkelt saksbehandler frem saksforholdet, og deltakerne diskuterte problemstillinger, mulige løsninger, og eventuelt hvilke personer som kunne ha god kjennskap til rettsområdet og som saksbehandleren kunne rådføre seg med. Neste uke ble saken igjen tatt opp og diskutert i plenum, før svar ble sendt til klienten. Hver gruppe bestod også av en kandidat med fullt juridikum, og dette ble ansett som et viktig hensyn for å sikre kvaliteten.¹¹³ Ingen svar ble sendt til klienten før kandidaten hadde hatt mulighet til å komme med sine innspill. Flere av kandidatene som engasjerte seg i Jurk, hadde bakgrunn fra Kvinnesaksgruppa på fakultetet: «Det var jo veldig mange kandidater som hadde vært med i Kvinnesaksgruppa som var interessert. Advokater eller folk som jobbet i det offentlige som var veldig interessert i å være med på dette initiativet.»¹¹⁴ I tillegg til kandidatene som var med i arbeidsgruppene, var det altså andre eksterne personer som også bidro med konsultativ hjelp. Noen etter henvendelser fra Jurk, mens andre selv tok initiativ til å bidra. Det var især lærere fra fakultet, men også advokater, jurister fra ulike offentlige etater samt ansatte ved Kontoret for fri rettshjelp.¹¹⁵ Dette bidro til ytterligere kvalitetssikring av rådgivningen, samtidig som det ga det nystartede rettshjelptiltaket en viss faglig tyngde utad.

Hvordan fungerte denne måten å drive saksbehandling på? Gruppebasert saksbehandling som arbeidsmetode omtales i positive ordelag i den første årsrapporten der det står at «saksbehandlingen i grupper ser vi på som svært viktig og verdifull,» og at «arbeidet i gruppene har gjort saksbehandlingen lettere og bedre enn om den enkelte skulle løst saken alene.»¹¹⁶ Hensikten med denne måten å jobbe på var at diskusjonene i gruppa ville gjøre det lettere å oppklare feil og misforståelser under løsning av rettsproblemene, og dette ville igjen

¹¹² Årsrapport 1978, s.4.

¹¹³ Intervju AH.

¹¹⁴ Intervju AH.

¹¹⁵ Årsrapport 1974, s. 3.

¹¹⁶ Årsrapport 1974, s.4 & 23.

føre til betryggende og nøyaktig saksbehandling. Den gruppebaserte saksbehandlingen var en naturlig del av den flate strukturen; alle medlemmenes mening telte like mye og alle hadde krav på å bli hørt. I tillegg fikk studentene også trening i å samarbeide, og de slapp tyngden av å bære ansvaret for hver enkelt sak alene. Særlig det siste punktet må ha følt betryggende for mange, med tanke på at de fleste hadde minimal erfaring med å bruke jussen i praksis. Men samarbeidet i gruppa betydde likevel ikke at den enkelte saksbehandler var fratatt alt personlig ansvar. Selv om alle saker ble lagt fram og diskutert innad i arbeidsgruppa, var det likevel den enkelte student som var kontaktperson for «sine» klienter. Det virker som kombinasjonen av individuelt og kollektivt ansvar kan ha hatt et positivt lærlingsutfall for mange av studentene i Jurk. En av informantene jeg har vært i kontakt med hadde følgende kommentar: «Jeg tror mange jurkere vokste personlig og fikk en god plattform for juristyrket. (...) Datteren min jobber i Jurk nå. Jeg ser hvor viktig Jurk er for hennes personlige utvikling.»¹¹⁷ Denne behandlingsmåten la også grunnlag for at gruppa kunne føre prinsipielle diskusjoner om kvinners rettslige stilling med utgangspunkt i enkeltsakene som ble lagt fram. Gruppens kontinuerlige diskusjoner og vurderinger av rettens innvirkning på kvinners liv må som et viktig bidrag i Jurks samlede rettspolitiske arbeid. Arbeidsgruppene jobbet derfor todelt; de beskjeftiget seg både med enkeltsaker og med prinsipielle diskusjoner.

I tillegg til de enkelte gruppene bestod Jurk også av et *arbeidsutvalg*. Arbeidsutvalget møttes en gang i uka, og bestod av én representant fra hver av arbeidsgruppene, som gikk på rundgang, samt en kandidat. Arbeidsutvalget hadde ansvar for koordineringsarbeid og fordeling av saker mellom gruppene. De tok seg også andre praktiske problemer og saker som trengte en rask avgjørelse. Jurks øverste organ var *Fellesmøtet*, hvor alle medlemmene hadde møteplikt og stemmerett. Fellesmøtet vedtok ved vanlig flertall de retningslinjer som virksomheten skulle drives etter, og avgjorde også prinsipielle spørsmål.¹¹⁸ Fellesmøtet ble de første to årene avholdt en gang i måneden, mens det i 1976 ble holdt fellesmøter hver tredje mandag.¹¹⁹ Fra 1978 blir møteaktiviteten oppjustert til annenhver uke, og møtene fortsetter og avholdes hver fjortende dag i flere år fremover.¹²⁰ Hvis det var behov for det, ble det også dannet såkalte *tverrgrupper*. De bestod av 3-6 personer som ble satt sammen på tvers av

¹¹⁷ Spørreskjema på epost.

¹¹⁸ Årsrapport 1974, s. 3, Årsrapport 1976 s. 2.

¹¹⁹ Årsrapport 1974, s.3, Årsrapport 1975 s. 1, Årsrapport 1976, s2.

¹²⁰ Årsrapport 1978, s. 5.

saksbehandlergruppene, derav navnet, og deres oppgave var å ta opp problemer og interessante temaer Fellesmøtet ville granske nærmere.

Som vi kan se var det mange grupper å forholde seg til for studentene, og selv om hver enkelt jurker nødvendigvis ikke behandlet så mange saker i løpet av et semester var arbeidsmengden stor: «Selv om det har vært forholdsvis få saker på meg, har jeg følelsen av at Jurk har tatt mye av min tid. Dette skyldes nok i første omgang «gruppegrupper», som har vært ganske engasjerende.»¹²¹ «Gruppegrupper» er i dette tilfellet tverrgrupper, og dette sitatet sier noe om at det rettspolitiske arbeidet ble ansett som viktig fra start. Inndelingen i arbeidsgrupper, arbeidsutvalg og fellesmøte har, til tross for enkelte justeringer, vært konstant siden opprettelsen i 1974. Alle studentene var til enhver tid i flere grupper samtidig, oppgavene gikk på omgang og alle hadde innflytelse på de avgjørelsene som ble tatt. Denne måten å jobbe på var praktiske konsekvenser av den flate strukturen, og Jurk organiserte seg på en måte som var typisk for 70-tallets nye kvinnebevegelse.

Rotunden og Kvinnehuset

Juridisk fakultet stilte kontorplass til rådighet for Jurk i Rotunden, som er navnet på den runde bygningen bak Gamle Festsal på Universitetsplassen. Lokalet var lite, og det var knapt nok plass til en skrivemaskin og en telefon men denne støtten fra fakultet må ha vært betydningsfull for Jurk i oppstartfasen. Telefonen var betjent et par timer i uka. De første to årene mottok Jurk derfor henvendelser primært via brev, som ble sendt til den nevnte postboksen på St. Olavs plass. I tillegg til Rotunden benyttet Jurk et kjellerlokale som ble kalt for Hulen, hvor arbeidsgruppene holdt sine saksbehandlermøter. Hulen har blitt beskrevet som «trengt og veldig hyggelig.»¹²² Fellesmøtene ble holdt på kveldstid i Aulakjelleren.¹²³ I desember 1974 ble det vedtatt at Kvinnerett skulle opprettes som eget fag ved Universitetet i Oslo, og etter hvert kom Jurk til å dele lokaler med Kvinneretten, i tilknytning til deres bibliotek og lesesal.¹²⁴ Miljøet var lite og tett, og mange av de samme personene var aktive begge steder. Gjennom aksjonsforskningsdelen av virksomheten, bidro Jurk etter hvert med konkrete enkeltsaker som Kvinneretten brukte videre i sin forskning.

¹²¹ Årsrapport 1977, s. 1.

¹²² Intervju MH.

¹²³ Aulakjelleren er et lokale tilknyttet Universitetsbygningene ved Karl Johans gate.

¹²⁴ Hellum, «Kvinnerett –radikal feministisk fagkritikk,» s.3.

Med nyfeministene i spissen, og med inspirasjon fra dansk kvinnebevegelse, oppfordret en rekke kvinneorganisasjoner Oslo kommune til å finne et passende lokale for et Kvinnehus.¹²⁵ Kvinnehuset skulle være en møteplass for alle kvinner, uansett alder, bakgrunn og politisk tilhørighet, et fristed hvor man kunne drive aktiviteter på egne premisser uten innblanding utenfra. Kommunen imøtekom oppfordringene, og det ble fattet vedtak om at et tomt hus i Rådhusgata 2 skulle pusses opp og benyttes til dette formålet. Før åpningen fikk Jurk en henvendelse fra Kvinnehuset om de ikke ville etablere et eget kontor der.¹²⁶ Gjennom dette tilbudet øynet Jurk muligheten til å nå ut til en rekke nye kvinner, som man gjennom den daværende arbeidsformen med brevhenvelsler ikke hadde hatt mulighet til å hjelpe. Tilbudet ble diskutert innad i arbeidsgruppene, og på et fellesmøte ble det vedtatt at Jurk skulle starte rådgivningstjeneste i Kvinnehuset.¹²⁷ En egen gruppe ble nedsatt for å få kontoret ferdig til åpningen den 29. november, og fra denne datoen kunne kvinner som trengte rådgivning oppsøke Jurk i Kvinnehuset på tirsdager mellom 11-15 og på torsdager fra 16-20.¹²⁸ Åpningstidene i Kvinnehuset ble tilrettelagt slik at både hjemmeværende og yrkesaktive kvinner skulle ha mulighet for å oppsøke rådgivningstjenesten. Kvinnehuset ble en stor suksess, og stadig flere kvinner henvendte seg hit i kontortiden. Fra midten av 70-tallet hadde kvinner som hadde behov for juridisk rådgivning kunne henvendt seg til Jurk både gjennom brev, telefon og ved personlig oppmøte, men det store flertallet av henvendelser kom gjennom oppmøte. I 1979 var hele 69 prosent av det samlede antall registrerte saker henvendelser til Kvinnehuset.¹²⁹

3.4 Saksbehandlingen 1974-79

I dette avsnittet skal jeg se nærmere på Jurks saksbehandling i perioden 1974-79, hvor Jurk til sammen behandlet over 2000 saker. Antall registrerte henvendelser steg jevnt og trutt i denne perioden, fra 240 i 1974 til 451 i 1979.¹³⁰ Saksbehandlingen Jurk gjorde i løpet av et år, ble redegjort for i årsrapportene ved hjelp av tabeller og utfyllende kommentarer. De første årene bar preg av å være en innkjøringsprosess, og rapportene fra 70-tallet er som følge av dette av

¹²⁵ «Kvinnehuset i Oslo» er tilgjengelig på:

http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/andre/kvinnehus_oslo.html

¹²⁶ Årsrapport 1975, s.16.

¹²⁷ Årsrapport 1975, s.16.

¹²⁸ Årsrapport 1975, s.17.

¹²⁹ Årsrapport 1979, s. 11.

¹³⁰ Årsrapport 1974 s. 1; Årsrapport 1979 s.11.

noe varierende kvalitet. Rapporten fra 1977 er rotete og ufullstendig, og jeg har derfor valgt å utelate redegjørelsen fra denne gjennomgangen. Det er ingenting som skulle tilsi at saksbehandlingen dette året skilte seg drastisk fra resten av 70-tallet, og jeg mener at det fint kan la seg gjøre å skape et godt, helhetlig inntrykk uten bruk av denne rapporten.

De rådsøkende hadde ofte sammensatte problemer, og en henvendelse inneholdt ofte mer enn ett rettsspørsmål. Årsrapportene skiller derfor mellom antall registrerte *henvendelser* og antall registrerte *rettsspørsmål*.¹³¹ Eksempelvis kunne en klient både ha spørsmål om skilsmisse og trygdeordninger. Selv om det kun ble registrert som én henvendelse hadde klienten behov for hjelp med flere rettsspørsmål. For å fremstille et riktig bilde av *alle* problemene til klienten, og samtidig si noe om rettshjelpsbehovet blant kvinner i Norge, tok derfor Jurk utgangspunkt i antall *rettsspørsmål* i sin gjennomgang av sakene. Det er også viktig å ta med i vurderingen at tallene i årsrapportene bare et stykke på vei avspeiler det *totale* antall henvendelser Jurk mottok i løpet av et år. Flere rådsøkende fikk for eksempel hjelp umiddelbart på telefon, og disse henvendelsene ble ikke registrert. Det hendte også at ikke alt det registrerte materialet var tilgjengelig da årsrapporten ble utarbeidet.¹³² Dette endret seg for så vidt mot slutten av 70-tallet, hvor rutiner for registrering av sakene var mer innarbeidet enn i de første årene. På bakgrunn av den informasjonen som er registrert i årsrapportene fra 1974-79 vil jeg nå gjennomgå og drøfte hovedtrekk i saksbehandlingen i denne perioden.¹³³

Familierett

«Ønsker skilsmisse, mannen drikker.»¹³⁴

Tidsperioden som dette kapittelet handler om, var langt på vei preget av endringer i det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret. Kjernefamilien begynte å slå sprekker, og andelen skilsmisser økte fra 10 prosent av inngåtte ekteskap på slutten av 60-tallet til 33 prosent av inngåtte ekteskap på begynnelsen av 80-tallet.¹³⁵ Dette var en markant økning, og samtidig var det også færre som valgte å gifte seg og mange valgte å leve sammen som samboere i stedet for i tradisjonelle ekteskap. Denne samfunnstendensen gjenspeiles i saksbehandlingen fra

¹³¹ Årsrapport 1975, s. 3.

¹³² Årsrapport 1974, s. 5.

¹³³ Som nevnt har jeg utelatt rapporten fra 1977.

¹³⁴ Sak nr. 332. Årsrapport 1977, s. 2

¹³⁵ Furre, *Norsk historie 1914 -2000*, s. 264.

disse årene, og Jurks første årsrapporter forteller om et stort omfang saker av familierettslig karakter. Dette holder seg stabilt gjennom hele 70-tallet. Til familieretten regnes blant annet ekteskapslovgivning og rettigheter ved separasjon og skilsmisse, samboerskap, barnefordeling og samværsrett, barnebidrag og skifte av felleseie.

Over 40 prosent at de registrerte rettsspørsmålene i perioden 1974-79 hørte til familieretten, og blant disse var samlivsbrudd den hyppigste årsaken for henvendelsen. Bruddet var ofte nært forestående eller akkurat gjennomført. Flere henvendte seg også med generelle spørsmål knyttet til egne rettigheter i ekteskapet; et punkt hvor mange kvinner var særdeles dårlig orientert.¹³⁶ Av flere brev fremgikk det også at noen menn nærmest oppførte seg som tyranner på hjemmebane, og nærmest ikke ville gi den hjemmeværende kona penger til noe annet enn mat. Dette satte mange i et utholdelig avhengighetsforhold til ektemannen. Blant kvinner som ga uttrykk for et ønske om å skille seg, var det ikke uvanlig med trusler om å miste både hjem og barn. Slik holdt mange menn konene sine i sjakk. «Brevene avslører en virkelighet som hersket i vikingtiden,» skrev Jurk i 1975, og det er unektelig noe litt arkaisk over den type samliv som skildres i rapportene.¹³⁷

Saksbehandlerne merket seg også at kvinnene ofte skrev uten at ektemannen eller samboeren visste om det, og mange ga uttrykk for at de fryktet at han skulle finne ut at de søkte juridisk rådgivning. Trusler om å miste barna var en effektiv hersketeknikk. Når klientene ble gjort oppmerksomme på at dette ikke var tilfelle, var det nok flere som valgte å avslutte ekteskapet eller forholdet. Som jeg kommer tilbake til i 3.6 var alkoholmisbruk en hyppig årsak til skilsmisse og mange av Jurks klienter slet med brutale ektemenn. Vold kunne være en utløsende årsak til at kvinnen tok kontakt, men selv om det ikke fremgår i kildene er det vanskelig å forestille seg at det da dreide seg om en enkeltstående hendelse. Klientene som var utsatt for partnervold hadde nok ofte levd med mishandling over en lengre periode, og det kan tenkes at en særlig stygg episode gjorde at de endelig søkte hjelp. I tillegg mottok Jurk flere spørsmål om husmorens rettigheter i familien: Kunne man kreve at mannen skulle hjelpe til med husarbeidet? Og kunne man forlange at han ga henne mulighet til å jobbe eller utdanne seg utenfor hjemmet?¹³⁸ Hjemmeværende kvinners situasjon var ikke optimal, og mange ønsket å frigjøre seg økonomisk fra mannen og tjene sine egne penger. Informasjonen Jurk fikk på bakgrunn av de familierettslige sakene, førte til flere konkrete tiltak for å bedre

¹³⁶ 1974, s. 7.

¹³⁷ Årsrapport 1976, s. 11.

¹³⁸ Årsrapport 1974, s.7.

kvinneres stiling i ekteskapet og ved skilsmisse. Hva slags tiltak det dreide seg om kommer jeg innpå i avsnitt 3.6.

Trygde- og sosialrett

I tillegg til familierett mottok Jurk mange henvendelser med spørsmål om trygde- og sosialytelser. Selv om ugifte/enslige kvinner også kontaktet Jurk med sosialrettslige problemer, dreide flertallet av henvendelsene under denne kategorien seg om stønad til fraskilte og separerte forsørgere. Mange av kvinnene lurte på hvordan de på best mulig måte kunne ivareta sine egne og barnas interesser ved et samlivsbrudd, og hva de kunne forvente seg av økonomisk stønad. For mange var det veldig viktig å avklare den økonomiske situasjonen før de kunne ta et skritt videre og skille seg. En avklaring rundt hvilke økonomiske muligheter man hadde etter bruddet virket inn på den endelige avgjørelsen om å skille seg. Det var ikke store summer man kunne forvente seg, men den var viktig fordi den sikret kvinnen et minimum.

Jurk uttrykte også bekymring for at loven om stønad bare gjaldt norske statsborgere, og i årsrapporten fra 1978 skriver de at de har mottatt henvendelser fra kvinner som levde under svært vanskelige forhold, men som likevel så seg nødt til å holde ut fordi de ikke hadde mulighet til å forsørge seg på annen måte.¹³⁹ «Reglene slik de er i dag, er med på å vanskeliggjøre at kvinner som ønsker å bryte ut av dårlige ekteskap, klarer dette.»¹⁴⁰

I løpet av 70-tallet tok stadig flere kvinner høyere utdanning, men ikke alle fikk utdanningsstøtte fra Lånekassa. I flere av disse sakene bistod Jurk i å sende klager til riktig ankeinstans. Klage på vedtak var også vanlig i pensjonssaker, og mange kvinner fikk avvist søknader om uførepensjon. For å ha krav på uførepensjon måtte arbeidsevnen være nedsatt med minimum 50 prosent, og særlig hjemmeværende kvinner stod i fare for å bli avvist med henvisning til denne regelen. I praksis betydde dette at mange hjemmeværende kvinner ikke hadde lik tilgang til trygdeytelser som for eksempel yrkesaktive kvinner (og menn), og deres rettsstilling var tydelig svekket på grunn av dette. Det var ikke bare i uføresaker at husmødre

¹³⁹ Årsrapport 1978, s. 27.

¹⁴⁰ Årsrapport 1978, s. 27.

kom dårligere ut av det, også i andre trygde- og stønadsspørsmål kunne det virke som hun havnet nederst på rangstigen.

Arbeidsrett

Selv om det fortsatt fantes mange hjemmearbeidende kvinner i Norge på 70-tallet, fikk et økende antall husholdninger to inntekter. Historiker Berge Furre skriver at «ei stor forandring på syttitalet vart at to-inntektsfamilien blant ektepar og sambuande no vart den vanlege, medan ei-inntektsfamilien hadde vore det før.»¹⁴¹ Men de yrkesaktive kvinnene møtte et arbeidsmarked som tok lite hensyn til barn og familieliv. Fram til den nye Arbeidsmiljøloven kom i 1977 hadde for eksempel kvinner i Norge krav på 12 ukers permisjon i tilknytning svangerskap og fødsel.¹⁴² Sett i lys av dagens regelverk virker 12 uker mildt sagt lite, og det er tydelig at regelverket var tilpasset et samfunn hvor mange kvinner var hjemmeværende. Reglene rundt svangerskap og fødsel påvirket derfor i stor grad yrkesaktive kvinners liv, noe som gjenspeiles i Jurks saksbehandling tidlig på 70-tallet.

Til arbeidsretten hører alle henvendelser om ansettelsesforhold, lønn, svangerskapspermisjon, barselpenger, oppsigelsesvern og arbeidsforhold generelt. Jurk opplevde allerede etter ett års virke en økning blant henvendelser om svangerskapsrettigheter.¹⁴³ Kunne man amme i arbeidstiden? Var det lov at arbeidsgiver lot en gravid arbeidstaker bli sagt opp i prøveperioden nettopp på grunn av at hun hadde blitt gravid?

Jurk rapporterte i 1975 at rettstilstanden på dette området var uklar, og de hadde problemer med å gi klientene fullgode svar.¹⁴⁴ Da den nye Arbeidsmiljøloven trådte i kraft 1. juli 1977 ble blant annet svangerskap- og fødselspermisjonen endret til 18 uker.¹⁴⁵ Det kan virke som den nye loven hadde positiv utslag for yrkesaktive kvinners liv, for mot slutten av 70-tallet sank antall henvendelser om arbeidsrettslige spørsmål, og i 1979 utgjorde de kun 1,7 prosent av de registrerte rettsspørsmålene.¹⁴⁶ Dette skyldes nok den nye arbeidsmiljøloven,

¹⁴¹ Furre, Norsk historie 1914 – 2000, s. 263.

¹⁴² Hansen, Liv: *Oversikt over endringer fra begynnelsen av 1960-tallet i lover og regelverk for utvalgte emner i tilknytning til barn*. Interne notater, SSB. Tabell 2.2. 1991. http://www.ssb.no/a/histstat/in/in_9117.pdf, s.11.

¹⁴³ Årsrapport 1975, s.6.

¹⁴⁴ Årsrapport 1975, s.6.

¹⁴⁵ LOV 1977-02-04 nr 04: Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø, kapittel VIII § 1.

Tilgjengelig på Lovdata:<http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/all/nl-19770204-004.html#map008>

¹⁴⁶ Årsrapport 1979, s. 25.

men det er også sannsynlig at noen av henvendelsene som tidligere hadde blitt registrert under arbeidsrett nå havnet under likestillingsrett. Lov om Likestilling ble vedtatt i 1978, og trådte i kraft fra mars 1979.¹⁴⁷ For eksempel saker hvor gravide arbeidstakere fikk sparken når arbeidsgiver fant ut om graviditet ville favnes av den nye loven, hvor det het at «Ved (...) oppsigelse eller permittering må det ikke gjøres forskjell på kvinner og menn i strid med § 3.»¹⁴⁸

Fra et kvinnepolitisk synspunkt ble det vedtatt mange viktige lover i løpet av 70-tallet, og jeg synes man i Jurks saksbehandling langt på vei kan spore innvirkningene de nye lovene hadde på kvinners liv, som eksemplet om Arbeidsmiljøloven viser. Dermed er ikke Jurks årsrapporter kun en kilde til organisasjonens virksomhet, men også delvis en kilde til hvordan 70-tallets lovendringer hadde innflytelse på kvinners liv.

Andre rettsområder

Jurks saksbehandling favnet bredt, og det kom henvendelser tilhørende mange ulike rettsområder. På grunn av masteroppgavens begrensede omfang kan jeg ikke gjennomgå alle her, men i tillegg til de temaene jeg har nevnt, så mottok Jurk blant annet henvendelser om strafferett, rettshjelpsrett, skatterett, kjøpsrett, boligrett, arverett og erstatningsrett. Jurk mottok også en god del forespørsler fra ulike organisasjoner, studenter og andre som ønsket materiale og generell informasjon om kvinners rettsstilling, og om Jurks virksomhet.

En siste kategori var henvendelser uten en spesifisert problemstilling. Dette gjaldt både henvendelser hvor den rådsøkende av ulike årsaker ikke klarte å redegjøre for saksforholdet på en forståelig måte, eller rett og slett var utilregnelig. Det hendte at Jurk mottok henvendelser fra psykisk syke personer som hadde rømt fra institusjoner, og ville at Jurk på deres vegne skulle klage til politiet på tvangsinnleggelsen.¹⁴⁹ Disse sakene forekom nokså sjeldent, men det var ofte vanskelig for saksbehandleren å vitre hvordan hun skulle håndtere slike henvendelser.

¹⁴⁷ Lov om likestilling mellom kjønnene, tilgjengelig på Lovdata:

<http://www.lovdata.no/all/nl-19780609-045.html>

¹⁴⁸ Ibid, § 4.

¹⁴⁹ Årsrapport 1976, s.8.

3.5 Klientene

«Else-Marie hadde snakket med henne. Hun virket sprø.»¹⁵⁰

En viktig del av Jurks målsetting var å undersøke rettshjelpsbehovet blant kvinner. For å gjøre det på en grundig måte, var det ikke bare viktig å analysere *hva* slags rettsspørsmål henvendelsene gjaldt men også *hvem* som henvendte seg til Jurk. Hvor gammel var den rådsøkende? Hvor i landet bodde hun, og hva jobbet hun med? Var hun gift og hadde hun barn? Fremla hun problemene sine på en forståelig måte, eller var hun, i likhet med vedkommende Else-Marie hadde vært i kontakt med i sitatet over, uklar i saksfremstillingen?

Selv om innhenting av disse opplysningene var vesentlig, var det ved opprettelsen i 1974 ikke utarbeidet en konkret plan for *hvordan* man skulle samle inn og systematisere slik informasjon. Jurk var preget av å befinne seg i en oppstartsfase, og ville heller skaffe en grundigere oversikt over det innkomne saksmaterialet før de gikk i gang med å utarbeide et system for innsamling av personlige opplysninger. Før Kvinnehuset åpnet i november 1975, kom i tillegg majoriteten av henvendelsene per brev, og hva klienten valgte å opplyse om her varierte veldig. I noen av henvendelsene ble det for eksempel informert om sivilstand og antall barn, men ingenting om alder, utdanning og yrke. Jurk gikk ikke aktivt inn for å få tak i opplysninger om klientene de første årene, og de registrerte dataene fra 1974 til 1976 tar derfor utgangspunkt i den informasjonen kvinnene selv har opplyst om i sine henvendelser.¹⁵¹

Fra november 1975 åpnet Jurk kontor i Kvinnehuset i Rådhusgata 2, hvor de hadde treffetid to ganger i uka. Det personlige møtet med de rådsøkende bidro til å gjøre det litt enklere å innhente den ønskede bakgrunnsinformasjonen. Ansikt til ansikt med klienten var det lettere for saksbehandleren å forklare hensikten med «utspørringen» og hva Jurk skulle bruke opplysningene til. For å forenkle registreringen ble det i 1978 utarbeidet et såkalt mønsterark.¹⁵² Mønsterarket var et skjema som saksbehandler fylte ut, stort sett, ved første henvendelse, og det inneholdt blant annet opplysninger om klientens alder, bosted, sivilstatus, antall barn, utdanning samt en beskrivelse av rettsproblemet. Skjemaet ble lagt i klientens journal, og arkivert sammen med de andre journalførte henvendelsene. Til tross for de nye rutinene, fikk ikke saksbehandlerne bestandig tak i alle opplysninger. Hensynet til klienten kom alltid i første rekke, og saksbehandlerne presset aldri klienten for opplysninger hun av

¹⁵⁰ En tilsynelatende forvirret person som ville ha hjelp til å skaffe advokat. Årsrapport 1977 s.2.

¹⁵¹ Årsrapport 1976, s.3.

¹⁵² Årsrapport 1978, s. 6.

ulike grunner ikke ville gi: «Dette forutsetter en systematisk og utførlig utfylling av arkene, noe vi imidlertid ikke har funnet å kunne gjennomføre fullt ut. Hensynet til den enkelte rådsøker kommer her i konflikt med JURKs ønske om å analysere materialet i sin helhet.»¹⁵³ De telefoniske henvendelsene ble ofte besvart direkte, og ble derfor ikke registrert.¹⁵⁴ Det er altså opplysninger fra brevsaker og saker fra Kvinnehuset som ligger til grunn for det man vet om Jurks klienter i perioden 1974-79, og selv om materialet er noe ufullstendig er det fullt mulig å skissere opp noen hovedtrekk.

Kvinner i alle aldre og livssituasjoner søkte Jurk om hjelp, men den største gruppa klienter befant seg et sted mellom 25 og 45 år.¹⁵⁵ Det er god grunn til å tro at det var en sammenheng mellom klientens alder og hennes rettsproblem, og kvinnene i denne aldersgruppa hadde stort sett problemer av familierettslig karakter; især knyttet til separasjon og skilsmisse.¹⁵⁶ Blant de som informerte om sivil status fremgår det at de fleste var gift.¹⁵⁷ Med tanke på hvor stort omfang av sakene som handlet om separasjon og skilsmisse, er det naturlig at mange av klientene var gift. De ville ha hjelp til å avslutte ekteskapet, og henvendte seg til Jurk.¹⁵⁸ Mange av klientene hadde barn, noe som også henger sammen med alle henvendelsene om foreldremyndighet og stønadsordninger.

Geografisk sett kom henvendelsene fra hele landet, men med overvekt fra byer og sentrale strøk, og da særlig Oslo og Akershus.¹⁵⁹ Her spiller markedsføring en avgjørende rolle, og det kan tenkes at det var enklere for kvinner bosatt i de større byene å få tak i informasjon om Jurk. På grunn av beliggenhet var Kvinnehuset et tilbud primært til kvinner i Oslo-området, mens sakene per brev var mer fordelt på hele landet og var et tilbud særlig tiltenkt kvinner i distriktene. For kvinner bosatt utenfor de større byene var retts hjelpstilbudet dårlig. Kvinner i små lokalsamfunn kviet seg ofte for å kontakte advokat i frykt for at hele bygda skulle finne ut av det. Rapportene fra 1974 og 1975 skriver at klientene kommer fra et «sosialt mellomsjikt», og at brevene gir inntrykk av at mange av dem har sosiale og

¹⁵³ Årsrapport 1979 s.7.

¹⁵⁴ Årsrapport 1974, s. 5.

¹⁵⁵ Årsrapport 1974 s.8; Årsrapport 1975 s.8; Årsrapport 1976 s. 10; Årsrapport 1978 s. 10; Årsrapport 1979.

¹⁵⁶ Årsrapport 1976, s.10.

¹⁵⁷ 1976, s. 10, 1974, s. 8, 1975, s. 9, 1976 s. 11.

¹⁵⁸ Årsrapport 1976, s. 12.

¹⁵⁹ Årsrapport 1974, s. 11; Årsrapport 1975, s. 13; Årsrapport 1976 s. 14; Årsrapport 1978 s.9-10; Årsrapport 1979 s.15.

økonomiske problemer i tillegg til de juridiske spørsmålene.¹⁶⁰ At kvinnene som henvendte seg ikke hadde store økonomiske midler til rådighet er ingen overraskelse. Det kan enten ha vært at ektemannen ikke sørget for tilstrekkelig med husholdningspenger eller at familien hadde lav inntekt, eller begge deler. Kvinner fra mer velstående lag av befolkningen kan i tillegg tenkes å ha benyttet seg av advokathjelp i stedet for en gratis rettshjelpstjeneste, da dette kanskje ikke var fullt så stigmatiserende. Som jeg var inne på før, var det også noen klienter som hadde vært i kontakt med advokat først, men ikke følte at de ble tatt på alvor eller fikk den hjelpen de hadde behov for. For disse klientene var det ofte en lettelse å bli møtt av en kvinnelig saksbehandler, som de ofte følte hadde bedre forståelse for kvinners situasjon.

3.6 Det prinsipielle arbeidet

Gjennom enkeltsakene var studentene i Jurk vitne til hvor ulikt lovgivningen virket på menn og kvinners liv. På bakgrunn av konkrete erfaringer fra saksbehandlingen ønsket de derfor å jobbe videre med enkelte spørsmål på et mer retts- og kvinnepolitisk plan; dette ble kalt det *prinsipielle arbeidet*. I praksis betydde det en kontinuerlig vurdering av kvinners stilling etter gjeldende rett. Jurk kom med forslag til endring og forbedring der hvor de anså det som nødvendig; både for å oppnå full likestilling, men også for å ivareta og respektere kvinners særskilte behov. Arbeidet var en viktig del av Jurks overordnede visjon om å bekjempe kvinneundertrykking, og det var utbredt enighet blant medlemmene om verdien av det prinsipielle arbeidet nettopp fordi det gagnet *alle* kvinner, og ikke «bare» den enkelte klient. De første årene var det Fellesmøtet som avgjorde hvilke spørsmål som skulle drøftes nærmere, mens det konkrete arbeidet foregikk i de forskjellige tverrgruppene. Jurks rettspolitiske engasjement kom til uttrykk i foredrag, debatter, avisinnlegg og i høringsuttalelser til nye lovforslag.¹⁶¹ Det prinsipielle arbeidet var tidkrevende, men også svært engasjerende. Flere av informantene jeg har vært i kontakt med husker dette som noe man var stolt av, en arena hvor Jurk hadde mulighet til å påvirke. I det følgende vil jeg se nærmere på et utvalg av de prinsipielle sakene Jurk beskjeftiget seg med på 70-tallet.

¹⁶⁰ Årsrapport 1975, s.10.

¹⁶¹ En «høring» er en åpen rådgøring av eksperter innenfor et område, og brukes når man skal behandle en politisk sak som angår flere parter eller er viktig for samfunnet. Et ønske om å høre hva berørte parter (offentlige og private institusjoner, organisasjoner eller andre departement) har å si til et forslag man jobber med.

Lov om Likestilling – «et ideologisk virkemiddel tilbevaring av det bestående?»¹⁶²

”Ved i ord og i program å love langt mer enn den gir, vil likestillingsloven virke tilslørende overfor de faktiske forhold, om ikke en aktiv kvinnebevegelse makter å formidle noe annet.”¹⁶³

Lov om likestilling mellom kjønnene, eller Likestillingsloven som vi kjenner den best, ble vedtatt i juni 1978.¹⁶⁴ Lovforslaget ble lagt fram i mars 1975, og kravene om likestilling mellom kjønnene hadde bakgrunn i den voksende kvinnebevegelsen. Forslaget kom riktignok fra Arbeiderpartiet allerede i 1973, da de før Stortingsvalget samme år programfestet at de ville ha en lov mot diskriminering av kvinner.¹⁶⁵ Dette ble endret og forslaget i 1975 dreide seg om en lov om likestilling. Lovforslaget må ses i sammenheng med 1970-tallets likestillingspolitiske offensiv. For dette var et tiår hvor Norge i tillegg til Likestillingsloven også fikk Likestillingsombudet og Likestillingsrådet. Det offentlige apparatet som skulle ivareta likestilling ble med andre ord radikalt bygd ut i løpet av disse årene, noe som også påvirket Jurks rettspolitiske arbeid i samme periode.

Forslaget til den nye Likestillingsloven fikk blandede mottakelser fra flere hold, både fra aktører i den nye Kvinnebevegelsen, men også mer konservative krefter uttrykte misnøye med lovforslaget. «Hastverksarbeid,» «dårlig kvinnepolitikk» og «foreldet og galt» var noen av reaksjonene som møtte forslaget, husker tidligere SV politiker og nåværende leder i Norsk Kvinnesaksforening Torild Skard.¹⁶⁶ Noen mente at en ufullstendig lov måtte være et bedre alternativ enn ingen lov i det hele tatt, mens andre mente at dette var å nøye seg med smuler. Det var ikke en lov *om likestilling* som var presserende for kvinners stilling, men heller en lov *mot diskriminering*, hevdet kritiske røster. Det var ikke bare formell likestilling med menn som burde være kravet, men likeverd og frigjøring.

¹⁶² Dahl, m.fl., *Juss og juks*, baksiden

¹⁶³ Dahl, m.fl.: *Juss og juks*, s.18.

¹⁶⁴ Lovdata, tilgjengelig på:

<http://www.lovdata.no/all/nl-19780609-045.html>

¹⁶⁵ Skard, Torild. «En omstridt lov.» *Kampdager.no* i regi av *Kilden*. 2003.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.kampdager.no/arkiv/likestilling/artikkel_ska rd.html (oppsøkt 15.05.2013); *Juss og juks*, s. 15.

¹⁶⁶ Skard, Torild: ”Behandlingen i Stortinget”, en innledning holdt på seminar i seminarrekke om 70-tallets kvinnekamp. 2006. Tilgjengelig hos Forskningsrådet på:

<http://kilden.forskningsradet.no/artikkel/vis.html?tid=42379>, (oppsøkt 10.4.2013).

Jurk reagerte kraftig på lovforslaget, og ga i 1975 ut boka *Juss og Juks* som et varsko mot det de mente var et tilslørende forslag som ikke tjente kvinners interesser.¹⁶⁷ I forordet skriver bidragsyterne at boka ikke bare er et kvinnepolitisk varsko, men også «et prinsipielt bidrag til belysning av kvinners situasjon i forhold til retten og samfunnet.»¹⁶⁸ Dette var til nå det tydeligste Jurk hadde markert seg i en enkelt rettspolitisk sak, og gjennom bokutgivelsen inntok de en viktig stemme i debatten rundt lovforslaget. Loven angikk kvinnekampen på en direkte måte, mente organisasjonen. Den ga inntrykk av å innfri krav og var først og fremst et eksempel på hvordan tilsløringsmekanismer kan gi undertrykte grupper en falsk tro på at forholdene bedres ved at «sin ordsterke omfavelse vil en slik lov kunne bli en del av hertugens fortsatte herredømme.»¹⁶⁹ Forestillingen om at man lever i et likestilt samfunn, er i seg selv den største utfordringen på veien mot et likestilt samfunn, mente Jurk. «Hertugens herredømme» er for øvrig en maskulinisering av historiker Jens Arup Seips uttrykk «hertuginnens omfavelse,» og sikter til hvordan makthavere evner å assimilere eller nøytralisere politiske opposisjonsbevegelser.¹⁷⁰

Jurk anså forandringene som hadde blitt gjort fra Arbeiderpartiets opprinnelige programfestede forslag om lov mot diskriminering som et stort tilbakeskritt. Etter partiets programpost skulle det nemlig fremsettes lovforslag mot kvinnediskriminering på *alle* områder, men i lovforslaget fra 1975 var privatlivet fjernet som virkeområde. Dette må sies å ha hatt en mildt sagt amputerende effekt.

Høringsnotatet innrømmet riktignok at man ved dette hadde «unntatt kanskje den viktigste livsområde hvor diskriminering forekommer. Men andre hensyn var sterkere. Det var viktigere og verne om privatlivets fred.»¹⁷¹ Dette fikk Jurk til å rase, og de pekte på hvordan organiseringen av det offentlige liv virket inn på det private, og omvendt. De var jo også gjennom sine utallige familierettssaker vitne til hvor mye kvinneundertrykking som foregikk bak husets fire vegger, og da særlig for hjemmearbeidende kvinner, og stilte seg derfor sterkt kritisk til en likestillingslov som ikke skulle omfatte hverdagslivet. Lovforslaget manglet også påbud som fremmet kvinners sak, og var i så måte uforpliktende. En positiv

¹⁶⁷ Dahl, m.fl., *Juss og Juks*, 1975.

¹⁶⁸ Ibid. s. 7.

¹⁶⁹ Dahl, m.fl., *Juss og juks*, s. 15.

¹⁷⁰ Seip, Jens Arup: *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, Oslo, 1963, Universitetsforlaget. S. 35-40.

¹⁷¹ Dahl m.fl., *Juss og juks*, s. 33.

særbehandling av kvinner på enkelte områder var nødvendig for å fremme likestilling. Den manglende sammenhengen mellom formell likhet og reell likhet var selve kjernen i Jurks kritikk av lovforslaget, og bør ses i lys av deres daglige virke som rettshjelpsorganisasjon. For gjennom saksbehandlingen kunne de se nettopp hvordan loven virket ulikt på menn og kvinners liv.

Men hvordan påvirket kritikken av lovforslaget behandlingen i Stortinget? SV var et av partiene som var imot lovforslaget, og som i likhet med Jurk mente at loven ikke tok tilstrekkelig hensyn til menn og kvinners faktiske liv. I SVs Stortingsgruppe ble det nedsatt et utvalg til å arbeide med saken, og i det utvalget satt også tre av forfatterne bak *Juss og Juks*; Kjersti Graver, Anne Hellum og Anne Robberstad.¹⁷² Utvalget utarbeidet et forslag til en alternativ lov som forbød kvinnekriminering også innad i familien, og påbød særtiltak. Forslaget ble levert til Arbeiderpartiet, som valgte å ikke støtte det. Kun på ett punkt gikk de med på å gjøre endringer, og det var når det gjaldt å åpne for særbehandling av kvinner på enkelte områder.

I 1977 la Regjeringen frem et nytt lovforslag, og bortsett fra en paragraf som åpnet opp for rene kvinneforeninger, et punkt som i alle fall kom Jurk til gode, var den ellers forvekslende lik forslaget fra 1975. Selv om mange kvinneorganisasjoner gikk tydelig ut med hva de mente om forslaget, ble de ikke trukket inn i det videre lovarbeidet. I juni 1978 ble Likestillingsloven vedtatt med Arbeiderpartiet, Høyre og Venstre sine stemmer, uten at noen av de mange innvendingene fra Jurk og andre aktører var imøtekommet. Det er også verdt å påpeke at Likestillingsloven ei heller i dag omfavner private forhold: «For så vidt gjelder familieliv og rent personlige forhold skal loven ikke håndheves av de organer som er nevnt i § 9 i loven her.»¹⁷³

Til tross for at innvendingene ikke ble møtt, markerte Jurk seg i denne saken som en tydelig aktør i den politiske offentligheten. Gjennom utgivelsen av *Juss og Juks*, som systematisk tok for seg og kritiserte lovforslaget paragraf for paragraf, stod de i tillegg frem som en organisasjon med faglig tyngde, som igjen førte til at de ble innlemmet i et politisk utvalg til revidering av selve forslaget. Så selv om organisasjonens varske ikke ble etterfulgt, mener jeg det er rimelig å hevde at kampen mot likestillingsloven var en av de viktigste

¹⁷² Skard, «Behandlingen i Stortinget,» 2006.

¹⁷³ Lov om likestilling § 2. Tilgjengelig på Lovdata:
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19780609-045-0.html#9>

rettspolitiske sakene for Jurk gjennom 70-tallet. I arbeidet mot lovforslaget evnet de å synliggjøre seg selv som en kvinnepolitisk vaktbikkje og meningsbærer.

Partnervold – et juridisk problem

Jurk kjempet tidlig for at vold i hjemmet skulle anerkjennes som et juridisk og offentlig problem, og ikke som et privat anliggende. Arbeidet med dette bør sees i lys av den nye kvinnebevegelsens krav om å gjøre det personlige politisk, og henger også sammen med kritikken av den nye Likestillingsloven. Synliggjøringen av «private» anliggender var generelt et viktig tema for Jurk gjennom hele 1970-tallet.

Før jeg gikk i gang med oppgaven, hadde jeg en viss forventning om å finne mange eksempler på voldssaker i Jurks rapporter fra 70-tallet. Tiåret for opprettelsen av krisesentre må avduke en til da skjult volds problematikk, tenkte jeg. Det var derfor overraskende at såpass få strafferettslige saker ble omtalt i årsrapportene. Ved grundigere undersøkelse fant jeg ut at årsaken til dette ikke var at det *ikke* forekom vold i nære relasjoner, men at disse henvendelsene ofte ble registrert som familierettslige saker: «Det er skremmende at det i de aller fleste skilsmisene er alkoholproblemer som er årsaken. I svært mange tilfeller har det også foregått grov konemishandling. Voldtekt i ekteskapet forekommer ofte i disse tilfellene.»¹⁷⁴ Vold og mishandling var ofte en del av årsaken til den ønskede skilsmisene, selv om ikke klientene presenterte det som «hovedproblemet». Mange av klientene oppfattet volden de ble utsatt for som et privat problem, og ikke et juridisk. Frykten og det psykiske presset de voldsutsatte klientene levde med, og skammen mange følte for å fortelle om mishandlingen, kom tydelig til uttrykk i flere av henvendelsene. Mishandlingen var også ofte en del av et større problemkompleks, og kunne derfor fort havne i bakgrunnen.¹⁷⁵

Jurk hadde også i flere tilfeller sterk mistanke om at fysisk mishandling fant sted uten at klienten uttalte det direkte. Dette var en vanskelig situasjon for saksbehandlerne, som ikke ville støte kvinnen fra seg men samtidig ønsket å kartlegge alle relevante forhold. Hensynet til klienten gikk alltid foran, og saksbehandlerne unnlot derfor ofte å stille nærgående spørsmål selv om det var tegn på mishandling. Disse antakelsene ble naturligvis ikke medberegnet i

¹⁷⁴ Årsrapport 1976, s. 19.

¹⁷⁵ Årsrapport 1979, s. 41.

årsrapportene, men Jurk nevner blant annet i rapporten fra 1979 at det er grunn til å tro mørketallene i saksmaterialet var store.¹⁷⁶

«-Vet svigerforeldrene dine at han slår deg? -Jeg tror de vet om det, men det legger de seg ikke opp i.»¹⁷⁷ Sitatet er hentet fra mellomfagsoppgaven «Det skjulte martyrium» i kriminologi fra 1977, skrevet av Karen Sofie Steen og Hjørdis Fodstad, og vitner om den usynliggjøringen mange voldsutsatte kvinner møtte fra sine omgivelser.¹⁷⁸ I Steen og Fodstads oppgave er det en dyster virkelighet som skildres. Vold i nære relasjoner var, som nevnt tidligere, et tabubelagt emne som bidro til at tusenvis av kvinner fortsatte å leve i brutale, dysfunksjonelle og til tider direkte farlige forhold. Steen og Fodstad brukte blant annet informasjon fra Jurk i sin undersøkelse, og avhandlingen deres er et eksempel på kvinnevertslig forskning hvor Jurks arbeid ble brukt som kildegrunnlag.¹⁷⁹

Jurk hadde et nært samarbeid med krisesentrene i Oslo, og dette samarbeidet gikk begge veier.¹⁸⁰ Krisesentrene henviste kvinner til Jurk og omvendt, og dette samarbeidet gagnet begge parter. Krisesentrene kunne formidle gratis juridisk rådgivning og i tillegg være sikker på at den mishandlede kvinnen ble møtt med omsorg og verdighet; attpåtil av en annen kvinne. Det er ikke vanskelig å forestille seg at klientene fra krisesentrene hadde behov for forståelse og tålmodighet, noe saksbehandlerne var svært oppmerksomme på. Hensynet til klienten gikk som nevnt tidligere alltid først. For Jurk betydde samarbeidet økt pågang fra voldsutsatte klienter, og selv om det i seg selv ikke var noe å trakte etter, betydde det mer materiale til å kartlegge omfanget av familievold, og, i siste ende, påvise kvinners utsatte stilling i lovverket. I april 1977 arrangerte Jurk også en aksjon mot mishandling og vold i hjemmet.¹⁸¹ De delte ut løpesedler med informasjon om Jurk, og med henvisning til krisetelefonen for øyeblikkelig hjelp. Aksjonen ble dekket i flere aviser og fikk en hel del oppmerksomhet.

Forebyggende arbeid

¹⁷⁶ Årsrapport 1979, s.41.

¹⁷⁷ Sitat er hentet fra et intervju gjengitt « Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet», av Karen Sophie Steen og Hjørdis Fodstad, Oslo, 1977.

¹⁷⁸ Steen og Fodstad, «Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet.»

¹⁷⁹ Steen og Fodstad: «Det skjulte martyrium,» s. 32.

¹⁸⁰ Årsrapport 1978, s. 36.

¹⁸¹ Steen og Fodstad, «Det skjulte martyrium,» s. 43.

Det innkomne saksmaterialet viste at det stod dårlig til med kvinners kunnskap om egne rettigheter. Det var stort behov for informasjon, og særlig rundt kvinners stilling i ekteskapet og ved separasjon og skilsmisse var det mye uvitenhet. Lover og regler i «papirløse» forhold, eller samboerskap som vi gjerne kaller det i dag, var også et tilbakevendende tema. For å gjøre noe med dette, besluttet Jurk at det var behov for forebyggende arbeid.¹⁸² Fra 1975 og gjennom hele 70-tallet besøkte de både skoleklasser, kvinneforeninger, husmorlag og mødre hjem for å holde foredrag om ulike temaer, som regel innenfor familierettens område. Det oppsøkende forebyggingsarbeidet var også god reklame, og det er svært sannsynlig at det bidro til å gjøre Jurk kjent for kvinner som ellers ikke ville ha hørt om tiltaket. Innimellom hendte det også at foredragene til Jurk inspirerte til videre diskusjon og arbeid innad i foreningene, som vist her i Hasle Husmorlag i 1976: «To av gruppas medlemmer holdt foredrag i Hasle Husmorlag (...) Temaet var ekteskapslovgivningen. Dette husmorlaget dannet studieringer, og skulle nå starte en ring om dette emnet.»¹⁸³ Hvorvidt Hasle Husmorlag fortsatte studiesirkelen er det vanskelig å si noe om, men dette viser i hvert fall at det forebyggende arbeidet kunne ha flere funksjoner. Foredragsvirksomhet er fortsatt i dag en viktig del av Jurks prinsipielle arbeid, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 4.

Samarbeid med Kvinneretten

Som nevnt i kapittel 2, ble faget Kvinnerett opprettet som eget spesialfag på Universitetet i Oslo bare et knapt etter at Jurk så dagens lys i januar 1974. Både Jurk og Kvinnerett kom fra samme «mor», nemlig Kvinnesaksgruppa på juridisk fakultet. Kvinnerett som eget fag ble vedtatt i desember 1974 etter forslag fra Kvinnesaksgruppa. Juridisk fakultet var jo kjent for å være blått og konservativt, men å godkjenne Kvinnesaksgruppas forslag må på dette punktet anses som rimelig radikalt. Kildene forteller at Universitetet i Oslo var først i verden med å etablere Kvinnerett som eget fag!¹⁸⁴

3.7 Oppsummering

¹⁸² Årsrapport 1975, s.19.

¹⁸³ Årsrapport 1976, s.30.

¹⁸⁴ Dahl, *Kvinnerett I*, s. 7.

Fra Kvinnesaksgruppa på juridisk fakultet kom initiativet til å starte et gratis rettshjelptiltak for kvinner, og i januar 1974 ble Jurk opprettet. Det var få midler til rådighet, men fra et lite kontor i Rotunden, og ved hjelp av en postboks på St. Olavs Plass, behandlet Jurk 240 henvendelser det første året.¹⁸⁵ Jurk hadde nære bånd til 70-tallets kvinnebevegelse, noe som blant annet kom til uttrykk gjennom den «flate», anti-autoritære måten de organiserte seg på.

Jurks overordnede prosjekt var å bekjempe kvinneundertrykking, og på bakgrunn av en firedelt målsetting jobbet de aktivt for dette. Den juridiske rådgivningen var en viktig del av organisasjonens virksomhet, men minst like viktig var undersøkelsen av kvinners rettslige stilling, som ble gjort på bakgrunn av informasjonen de fikk fra enkeltsakene. Jurk avdekket et stort rettshjelpsbehov blant kvinner, og ble overrasket over tilsynelatende hvor lite mange visste om sine egne rettigheter. «Er det sant at han får barna hvis jeg går? Har han lov til å slå meg?» Dette var helt alminnelige spørsmål fra Jurks klienter på 70-tallet. Familierettslige saker var i flertall, og mange ønsket blant annet hjelp til skilsmisse.

I neste kapittel skal jeg se nærmere på Jurks utvikling gjennom 80-tallet, hvilke utfordringer de møtte, om saksmengden endret seg og hvilke prinsipielle saker som var i fokus.

¹⁸⁵ Årsrapport 1974, s. 1.

1980-1989: Et etablert rettshjelpstilbud

4.1 Innledning

I 1980 hadde Jurk eksistert i 6 år, behandlet nærmere 2000 saker, svart på en rekke telefonhenvendelser og drevet omfattende rettspolitisk arbeid. Innkjøringsfasen var over, og til tross for en del økonomiske problemer fremstod Jurk ved inngangen av det nye tiåret som et velfungerende rettshjelpstilbud til kvinner over hele landet. I Gamle Festsal på Universitetet i Oslo ble det den 18. oktober 1984 avholdt et festmøte i anledning Jurks 10 års jubileum.¹⁸⁶ Blant talerne på festmøtet var justisministeren, en høyesterettsdommer og et par advokater.¹⁸⁷ I sin korte levetid hadde Jurk klart å markere seg som en anerkjent rettshjelpsorganisasjon, også blant samfunnets juridiske topper.

I sjette, og siste, bind av Samlagets serie *Norsk historie 800-2000*, kaller historiker Berge Furre 80-tallet for «tiåret for liberalisering og deregulering».¹⁸⁸ Troen på markedskreftenes samt en internasjonalisering av handel og næringsliv var typiske nyliberale kjennetegn som preget tiåret. Sosialdemokratiet tapte det ideologiske overtaket det hadde vært i besittelse av siden etterkrigstiden. Velferdsstaten var ikke en lysende framtidsidé men en realitet, og mange mente at den hadde kostet nok. I et overflodssamfunn hvor de fleste nå klarte seg greit var ikke krav om mer velferd lenger like aktuelt, og for mange handlet det snarere om en vilje til å ofre noe for å hjelpe de som falt utenfor all overfloden – de Furre omtaler som «taparane i konkurransesamfunnet».¹⁸⁹ Det var et kaotisk tiår preget av jappetid og forbrukseksplasjon, fulgt av oljeprisfall, innstramminger, bankkrise og boligkrakk, økt arbeidsløshet, og hele fire forskjellige regjeringer. 80-tallet var også det tiåret hvor kvinner for alvor markerte seg i norsk politikk. I 1981 fikk Norge sin første kvinnelige statsminister, og 5 år senere ble Gro Harlem Brundtland nok en gang statsminister og sammen med sin nyutnevnte «kvinneregjering» ble hun en verdenssensasjon.

¹⁸⁶ Årsrapport 1984, s.6.

¹⁸⁷ Halvorsen, Marit, «Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten,» s. 45.

¹⁸⁸ Furre, *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*, s. 272.

¹⁸⁹ Furre, *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*, s. 268.

I dette kapittelet vil jeg blant annet drøfte om disse samfunnsendringene påvirket Jurks arbeid, og hvorvidt det forårsaket endringer i typen av rettsspørsmål og i antall henvendelser generelt. Som jeg nevnte i forrige kapittel spilte den nye kvinnebevegelsen en sentral rolle for opprettelsen av Jurk, og under 4.2 vil jeg undersøke hva som skjedde med bevegelsen i løpet av 80-tallet. En gjennomgang av saksbehandlingen samt de viktigste prinsipielle sakene kommer under punkt 4.3 og 4.4. Gjennom tiåret slet Jurk med å skaffe de nødvendige midlene for å holde tiltaket i gang, og jeg ser nærmere på de økonomiske utfordringene under 4.5.

4.2 Fra aktivisme til statsfeminisme

«Kvinnebevegelsen i dag... Ja, finnes det egentlig noen kvinnebevegelse i dag?»¹⁹⁰

Mens 70-tallet i stor grad var preget av krav om kvinnefrigjøring fra en uensartet, men veldig aktiv kvinnebevegelse, opplevde man på 80-tallet et frafall i rekkene og at den brede tilslutningen ble borte. Flere nettverk og organisasjoner overlevde riktignok en stund, men de ble mindre synlige. Samtidig var dette en tid hvor kvinner kom til makten. Norge fikk både kvinnelig statsminister og en «kvinneregjering». Mange «gamle» aktivister fra den nye kvinnebevegelsens kampglade dager hadde etablert seg i politikk eller i ulike organisasjoner, men også i medie- og forlagsbransjen. Flere brakte med seg de feministiske perspektivene inn i nye stillinger.¹⁹¹ Kampen mot kvinneundertrykking tok nye former, og andelen kvinner økte der hvor beslutninger ble tatt. Historiker Ida Blom beskriver prosessen slik:

«Kvinnebevegelsen vokste inn i offentlige politiske og administrative institusjoner.

’Statsfeminismen’ ble en av årsakene til at oppslutningen om kvinnebevegelsen avtok.»¹⁹²

Historiker og kjønnsforsker Trine Rogg Korsvik skriver at feministenes løse organisering, som oftest var basert på spontant engasjement, også var en årsak til at mange av gruppene forsvant tidlig i 1980-årene.¹⁹³ Å basere en bevegelse på spontanitet er risikabelt fordi man blir avhengig av medlemmenes aktive innsats og engasjement. Når engasjementet dabber av, kan det resultere i manglende handleevne fordi ingen sitter med ansvaret. Det kan, naturlig nok, virke som løs organisering ikke fungerer optimalt i perioder med motgang, og det kan argumenteres for at flere av de feministiske grupperingene muligens hadde overlevd

¹⁹⁰ Larsen, IdaLou: «Mannshat og kvinnekultur – tok kvinnebevegelsen feil?» i *Sirene*, nr. 1, 1983, s. 9.

¹⁹¹ Korsvik, Trine Rogg, «Kvinnekamp!», s.113.

¹⁹² Blom, Ida og Sølvi Sogner(red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, s. 374.

¹⁹³ Korsvik, Trine Rogg: «Kvinnekamp!», s.113.

lenger med klar og tydelig ledelse. Mangelen på lederskap og tydelig organisering svekket bevegelsen, men i tillegg endret noe seg i folks engasjement. Som jeg skrev innledningsvis markerte 80-tallet seg med en tydelig verdiendring. Nye tendenser i samfunnet, deriblant en dreining mot den individuelle suksess på bekostning av det kollektive, kan også ha gjort det vanskelig å rekruttere nye medlemmer og aksjonister til kvinnesaken. Kvinnebevegelsen hadde mistet mye av den eksplosive tiltrekningskraften den hadde hatt på begynnelsen av 70-tallet, og særlig på unge kvinner. I et leserinnlegg signert Lise fra Oslo i tidsskriftet *Sirene* fra 1979 står det skrevet følgende: «Nå er ikke kvinnesak «in» lenger, i hvert fall ikke på samme måte som før. En god del av begeistringen er borte. Motstanderne dukker opp, både på høyre – og venstresiden, for nå tør de. Tiden er med dem, de reaksjonære strømningene er her.»¹⁹⁴

Lise konstaterer at det ikke var like kult med kvinnekamp lenger, en observasjon som utvilsomt hadde noe for seg. 70-tallets kollektive bevegelser med sin venstreorienterte politiske agenda appellerte ikke i like stor grad til ungdommer i et tiår preget av økonomisk liberalisme og med Thatcher og Reagan som politiske stjerner.

Det var altså flere årsaker til at kvinnebevegelsen trakk seg tilbake på 80-tallet, men at likestilling ble statens politikk er en avgjørende faktor. Av konkrete tiltak som ble innført i perioden er det verdt å nevne Barnehageloven fra 1975, Arbeidsmiljøloven fra 1977 som ga flere rettigheter til svangerskapspermisjon i tillegg til at Folketrygden utvidet den lønnede svangerskapspermisjonen fra 12 til 18 uker, Likestillingsloven fra 1978 og Lov om selvbestemt abort fra samme år, opprettelsen av et Likestillingsombud i 1979 og Barneloven fra 1982.

Det er ingen tvil om at samfunnet hadde gjennomgått store endringer, og etterkrigstidens husmorideal var ikke lenger noe de fleste unge kvinner traktet etter. Arbeidsmarkedet var tilrettelagt på en helt annen måte enn tidligere, og antallet hjemmeværende husmødre gikk fra 334 000 i 1980 til 163 000 ti år senere.¹⁹⁵ Forventningene til menn og kvinners liv var i stor grad endret. Berge Furre går så langt som å hevde at de nye kjønnsrollene «er ved sida av overvinninga av fattigdomen den mest gjennomgripande samfunnsendringa i dette hundreåret.»¹⁹⁶ Endringene i kjønnsrollemønstret betød ikke automatisk, som Furre også påpeker, at den nye kvinnerollen dermed ble uproblematisk. For

¹⁹⁴ "Sirene skal fortsette" av Lise, i *Sirene – tidssignal for menn og kvinner*, nr. 3, 1979. S. 1. (leserinnlegg)

¹⁹⁵ Furre, *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*, s. 294.

¹⁹⁶ Furre, *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*, s. 295.

som Jurks arbeid viste var det fortsatt særskilte juridiske konsekvenser av å leve et «kvinneliv.»

4.3 Saksbehandlingen 1980-1989

Kildegrunnlaget for saksbehandlingen er det samme som i forrige kapittel, altså Jurks egne årsrapporter. Forskjellen er at det for denne perioden mangler tre rapporter, henholdsvis fra 1982, 1985 og 1989.¹⁹⁷ Som jeg skrev i kapittel 1.4 finnes det 10 «glemte» arkivskap som foreløpig ikke er åpnet, og det er fullt mulig at rapportene befinner seg her men de har ikke vært tilgjengelige for meg i arbeidet med denne oppgaven. Det er viktig å påpeke at de tilgjengelige årsrapportene er lengre og mer omfattende enn før, og jeg mener at de fungerer som gode kilder til å undersøke Jurks drift på 80-tallet. De tre manglende rapportene gjelder dessuten ikke tre år «på rad» men er fordelt utover alle årene. Både rapporten *før* og *etter* den manglende årgangen er tilgjengelig, og jeg mener at dette bidrar til en viss kontinuitet til tross for manglende kilder.

Fra 1979 til 1980 opplevde Jurk en saksøkning på nesten 30 prosent, og fra 1980 til 1981 en økning på 45 prosent.¹⁹⁸ «Tallene gjenspeiler langt fra behovet, men er snarere et uttrykk for hvor mange som kjenner til at vi eksisterer,» uttalte jurkere Trine Fernsjø og Vibeke Five i et intervju i 1981.¹⁹⁹ Behovet for rettshjelp var stort, men med begrensede midler mente Jurk at de ikke hadde kapasitet til å hjelpe alle som trengte det. Som vist i kapittel 3 hadde klientene ofte sammensatte rettsspørsmål som berørte flere områder. I denne delen av oppgaven vil jeg gå gjennom to av de største problemområdene i saksbehandlingen fra 1980-1989: Barne- og familierett og rettshjelpsrett.²⁰⁰

Barne- og familierett

«De aller fleste problemene og spørsmålene kvinnene ber om hjelp til, har sitt utspring i samlivsbrudd.»²⁰¹

¹⁹⁷ www.jurk.no

¹⁹⁸ Årsrapport 1980, s. 13; Årsrapport 1981, s. 14

¹⁹⁹ Fernsjø, Trine og Vibeke Five i *Nationen*, 10/8-1981. Skannet inn av Vibeke Five.

²⁰⁰ Med «problemområde» mener jeg fagområde, og benytter med her av samme definisjon som Jurk. Se årsrapporten fra 1981, s. 28.

²⁰¹ Sem, Ranveig og Elisabeth Strøm, VG, 19.8.1981. Avisartikkel skannet inn av Vibeke Five.

I forrige kapittel så vi hvordan skilsmisse og separasjon ofte skapte juridiske problemer for kvinner. Gjennom 80-tallet fortsatte familieretten å være et rettsområde som berørte mange av Jurk sine klienter, og i tillegg kan det spores en økning av henvendelser innenfor *barnerett*. For å gi en bedre fremstilling av disse sakene, valgte organisasjon etter hvert å skille de barnerettslige sakene fra den øvrige familieretten i årsrapportene. I rapporten fra 1984 fastslås det at «Barnerett er et av Jurks største problemområder. Det er også det rettsområdet som er mest følelsesladet og sårt.»²⁰² Barnerett utgjorde hvert eneste år i denne perioden over 12 prosent av de registrerte rettsspørsmålene.²⁰³ Til barnerettens område tilhører spørsmål om foreldremyndighet etter samlivsbrudd, samværsrett og barnebidrag. Mange hadde også spørsmål til den nye barneloven, og som jeg vil se nærmere på i det fjerde avsnittet.

Hva som skulle skje med barna etter et samlivsbrudd og hvem av partene som fikk foreldreansvaret var noe som i stor grad opptok klientene. Flere var redde for at de ikke skulle få beholde barna, og Jurk så en klar tendens til at menn brukte barna som pressmiddel for å holde kvinnen i ekteskapet. Selv når kvinnen hadde hatt hovedansvaret for barna under ekteskapet, noe som gjaldt i de fleste tilfeller, trodde hun ofte at ektemannen ville stå sterkere enn henne i en omsorgstvist fordi han var økonomisk overlegen.²⁰⁴ Disse henvendelsene bør ses i lys av den nye Barneloven fra 1981, som var kilde til en del forvirring og uro fordi prinsippet om morspresumsjonen gikk tapt.²⁰⁵ Jurk informerte klientene om barnelovens hovedregel som sa at foreldreansvaret er felles, også etter samlivsbruddet.²⁰⁶ Jurk presiserte videre at om begrepet felles foreldreansvar ikke nødvendigvis betydde delt daglig omsorg for barnet, men at den vanligste ordningen ofte var at én hadde det daglige ansvaret mens den andre hadde samværsrett.²⁰⁷

Hvem som skulle ha det daglige ansvaret for barna bekymret altså mange av Jurks klienter, men det var også en rekke spørsmål knyttet til delt foreldreansvar ved samlivsbrudd. Noen av klientene hadde allerede bestemt seg for delt foreldreansvar, men ville likevel undersøke

²⁰² Årsrapport 1984, s.19.

²⁰³ Årsrapport 1980, s. 27; Årsrapport 1981, s.28; Årsrapport 1983, s. 21; Årsrapport 1984, s.18; Årsrapport 1986, s.25, Årsrapport 1987, s. 23; Årsrapport 1988, s. 24.

²⁰⁴ Årsrapport 1986, s. 27.

²⁰⁵ En formodning om at, med mindre annet er bevist, har barnet det best hos mor.

²⁰⁶ Årsrapport 1983, s. 23.

²⁰⁷ Årsrapport 1983, s. 24.

nærmere hva denne ordningen helt konkret innebar. De ville ha svar på hvordan en slik avtale burde se ut, og hva det var viktig at den inneholdt. Det var også henvendelser fra de som ikke hadde bestemt seg for hvilken ordning de ville ha, men som var ute etter generell informasjon om fordeler og ulemper ved delt foreldreansvar.

I tillegg mottok Jurk mange spørsmål om *samværsrett*, og da særlig omfanget av den. Hvor mye kunne den av foreldrene som ikke hadde det daglige ansvaret kreve å få være sammen med barna? Eller motsatt, kunne den som hadde det daglige ansvaret pålegge den andre samvær? Mange av sakene gikk nettopp ut på at far ikke fulgte opp samværsretten. Klienten henvendte seg fordi hun ønsket den avlastningen dette faktisk innebar, og barna hadde naturligvis et ønske om å se faren. Jurk måtte da opplyse om at samværsretten ikke var lovpålagt, den var nettopp en rett og ikke en plikt.²⁰⁸ Det hendte også at faren ikke ville avtale faste tider, men ha muligheten til å hente barna når det passet han.²⁰⁹ Jurks klienter fant dette urimelig, og mente at det ikke var en holdbar løsning med tanke på barnas beste. Flere kvinner klaget på at mangelen på struktur og faste dager/tidspunkt gjorde barna urolige. Det var også mange spørsmål om barnebidrag. Det dreide seg som regel om fastsettelse av bidragets størrelse, eventuelle endringer i bidragsordningen eller rett og slett innkreving av manglende betaling.

Saker som falt under familierettens område dreide seg om separasjon, skilsmisse og bidragsordninger, og minner i stor grad om de familierettslige sakene fra 70-tallet. En del klienter hadde spørsmål om *ektepakt*, noe det hadde vært relativt få henvendelser om tidligere. Bakgrunnen for å inngå en ektepakt kunne være et ønske om å ha en selvstendig økonomi i ekteskapet, eller hvis en av partene hadde verdier som de ønsket å holde utenfor formuesfellesskapet. Kvinnene som henvendte seg med spørsmål om ektepakt hadde ofte vært gift tidligere, å ville nå sikre sin økonomiske selvstendighet før de gikk inn i et nytt ekteskap. Det var også en del henvendelser fra kvinner som allerede hadde inngått en slik kontrakt, og som hun først på et senere tidspunkt, ofte ved samlivsbrudd, finner ut at er urimelig: «Også på dette området ser vi at kvinners kunnskaper om sine rettigheter er lavere enn menns, og det synes som det finnes et udekket behov for informasjon om formuesordningene.»²¹⁰

²⁰⁸ Årsrapport 1983, s.25.

²⁰⁹ Årsrapport 1981, s. 37

²¹⁰ Årsrapport 1983, s. 29

Som følge av endringer i tradisjonelle familiemønstre, her forstått som heteroseksuelt gift samliv, mottok Jurk flere forespørsler om samboerskap i denne perioden, og i 1981 var 18 prosent av de familierettslige rettsspørsmålene om ugift samliv.²¹¹ På 80-tallet fantes det ingen lovregulering av ugift samliv, og selv om det har skjedd enkelte endringer siden den gang er det per dags dato fortsatt ingen lovfestet samboerlov i Norge.²¹²

Mangelen på lovregulering for samboende skapte problemer ved samlivsbrudd, og ofte var det kvinnene som kom dårligst ut av det. Det kan være flere årsaker til det, men en forklaring er hvordan partene benytter pengene sine mens samlivet pågår. Som i mange ekteskap var det også blant samboere et hyppig fenomen at kvinnens penger ble brukt fortløpende til forbruksvarer som mat, klær, ting til barna, mens mannen brukte pengene sine på hus, bil og nedbetaling av lån. På 80-tallet var ikke lenger samboerskap veldig kontroversielt, men det var likevel en oppfattelse av at det var en mer moderne og utradisjonell samlivsform. Økonomien i mange ugifte samliv, som den skissers i Jurks saksmateriale, indikerer at kjønnsrollemønstret i samboerskap ikke nødvendigvis skiller seg så vesentlig fra kjønnsrollemønstret i ekteskap. Denne ordningen av partenes økonomi er vanlig også i dag, og mange ofrer det ikke en tanke mens de fortsatt er i forholdet. Ved samlivsbrudd derimot kunne det få alvorlige konsekvenser da hovedregelen sa at partene hadde krav på det de eier, og som følge av den økonomiske inndelingen jeg skisserte ovenfor eide kvinnen svært lite av verdi og veldig sjeldent boligen. «Det er helt klart behov for lovgivning på området,» fastslo Jurk.²¹³ De drev forebyggende arbeid på dette punktet ved å oppfordre folk i ugifte samliv til lage samboerkontrakt.

Rettskjøpsrett

Rettskjøpsrett var et annet problemområde med mange henvendelser i denne perioden. Jurk definerer rettskjøpsrett som «de tilfellene hvor kvinnen ønsker eller vi anbefaler advokathjelp, samt (...) der vi opplyser den rådsøkende om frie rettskjøpsordninger.»²¹⁴

Under rettskjøpsrett går saker hvor kvinnen har spørsmål om rettskjøpsrett. I tillegg til disse henvendelsene regnes også klager på advokat eller andre rettskjøpsyttere som rettskjøpsrett

²¹¹ Årsrapport 1981, s. 49;

²¹² Dette har vært en viktig del av Jurks prinsipielle arbeid på 2000-tallet, og omtaler derfor nærmere i kapittel 5.

²¹³ Årsrapport 1981, s.55

²¹⁴ Årsrapport 1981, s. 56

hos Jurk. Både saker hvor klienten *hadde* vært i kontakt med en rettshjelper, og saker hvor klienten *ønsket* kontakt med rettshjelper hørte hjemme i denne kategorien.

Gjennom 80-tallet mottok Jurk årlig rundt 300-400 rettsspørsmål som kategorisertes som rettshjelpsrett.²¹⁵ Dette tyder blant annet på at det var stort behov for veiledning i hvordan man kunne skaffe seg videre juridisk hjelp hos advokat. Jurk var, og er, et lavterskeltilbud av kvinner for kvinner, og antallet henvendelser av denne typen viser at det kunne være enklere å kontakte Jurk før man eventuelt kontaktet en advokat. I flere av sakene som registrertes i denne kategorien var det Jurk som anbefalte klienten å ta kontakt med en advokat.

Det var også flere saker om klienter som hadde vært i kontakt med andre rettshjelpsyttere, eksempelvis JussBuss, Kontoret for fri rettshjelp eller en advokat tidligere, og ikke var tilfreds med hjelpen hun hadde fått der. Som regel hadde de vært i kontakt med en advokat, og klienten var i etterkant misfornøyd med behandlingen og hjelpen hun hadde fått hos vedkommende. Disse sakene viderefører inntrykket fra de første årsrapportene, hvor flere av klientene uttrykte lettelse ved å bli møtt av en kvinnelig saksbehandler når de kom til Jurk. For mange skapte dette en trygghet, og de åpnet seg opp på en annen måte ovenfor en kvinne enn de ville gjort for en mann. Mitt inntrykk er at det særlig i vold og voldtektssaker var enklere for klienten å snakke med en annen kvinne. Som jeg var inne på i kapittel 3, kom alltid hensynet til klienten først og saksbehandlerne i Jurk var opptatt av å legge til rette for en trygg atmosfære i møtet med kvinnen som søkte hjelp. Flere av klientene som oppsøkte Jurk etter å ha først vært hos advokat, fortalte om manglende evne og vilje fra advokatens side til å sette seg inn i kvinnens situasjon. Klientene fikk ofte en følelse av ikke å bli tatt på alvor, noe som førte til misnøye med advokatene.²¹⁶ Dette førte til manglende engasjement i saken, noe som må anses som et minimum for en advokat med ofte høy timelønn. Noen av klientene ville også ha en nærmere forklaring på hva advokaten hadde sagt, og flere klaget på at advokaten hadde snakket over hodene deres med et uforståelig «jusspråk». For Jurk kunne slike saker være vanskelig å følge opp, da det ikke alltid var like enkelt å vurdere en advokats innsats i en sak.²¹⁷

²¹⁵ Årsrapport 1980, s. 56; Årsrapport 1981, s. 58, Årsrapport 1983, s.33, Årsrapport 1984, s.23; Årsrapport 1986, s.31, Årsrapport 1987, s-29-30; Årsrapport 1988, s.30-31.

²¹⁶ Se avsnitt 3.3 i masteroppgaven; Årsrapport 1987, s.30.

²¹⁷ Årsrapport 1987, s. 30.

Det må også tas høyde for at ikke alle klagenene nødvendigvis var berettigede, og i noen tilfeller kunne det skyldes mangelfull kommunikasjon eller rett og slett en misforståelse. Hvis saksbehandleren i Jurk synes klagen virket velbegrunnet, anbefalte hun klienten å kontakte en annen advokat. Jurk hadde opparbeidet seg et kartotek over advokater som var villige til å ta imot henvisninger fra dem. I 1987 foretok de en gjennomgang av dette kartoteket, og sendte samtidig ut forespørsler til advokater i hele landet som ikke var oppført om de kunne tenke seg å motta klienter fra Jurk, og eventuelt innenfor hvilke rettsområder de ville ha saker.²¹⁸ Responsen på dette var svært god, og på denne måten skaffet Jurk en oversikt over hvilke advokater de trygt kunne anbefale sine klienter. Jurk kunne dermed tilby sine klienter best mulig hjelp videre, og de minimerte muligheten for at klientene ville havne i en situasjon hvor de følte seg misforstått eller dårlig behandlet. Selve kartoteket har ikke vært tilgjengelig for meg under dette arbeidet, men det virker sannsynlig at Jurk også hadde kontakt med en del kvinnelige advokater, etter som det ble mer og mer vanlig utover 80-tallet. «Advokatarkivet» er eksempel på et tiltak igangsatt av Jurk som mest sannsynlig kom mange kvinner til gode.

Oppsummering

Jurk mottok saker innenfor en rekke områder. Av hensyn til oppgavens omfang har jeg valgt ut to av de mest fremtredende saksområdene fra 80-tallet, barne- og familierett samt rettshjelpsrett. Det første saksområdet (som egentlig er to separate) var helt klart størst i omfang, og viser at det ofte var til privatlivet at Jurks klienter trengte rådgivning. Rettshjelpsrett var også et område som mottok svært mange spørsmål, i motsetning til barne- og familierett var dette et problemområde som hadde økt i omfang fra de første årene. Det kan skyldes at saksomfanget generelt hadde økt, og det naturlig nok derfor også var flere spørsmål av denne typen. Det kan også skyldes at Jurk hadde fått en mer etablert rolle i folks bevissthet, og at flere var klar over hjelpen Jurk kunne tilby.

4.4 Det prinsipielle arbeidet

Jurks prinsipielle arbeid bygde på den konkrete saksbehandlingen, og den grundige behandlingen av saksmaterialet gjorde det mulig å finne ut hvilke områder det var viktig å arbeide videre med rettspolitisk. Arbeidet var omfattende og forskningspreget, og Jurk anså

²¹⁸ Årsrapport 1987, s. 30.

arbeidet som en vesentlig del av virksomheten, noe som også presiseres i årsrapportene.²¹⁹ Begrensede bevilgninger satte derimot en effektiv stopper for omfanget av arbeidet i løpet av 80-tallet, og Jurk utrykte flere steder ønske om mer ressurser til dette: «Store deler av våre bevilgninger er imidlertid øremerket til saksbehandling og vårt prinsipielle arbeid kan derfor ikke bli så omfattende som vi ønsker.»²²⁰

Det prinsipielle arbeidet ble gjort på forskjellige måter, avhengig av tema og mottaker. Det kunne både være skriftlig og muntlig. Det skriftlige arbeidet var høringsuttalelser, artikler eller debattinnlegg, mens det muntlige som regel var foredrag for eksempelvis krisesentre, skoleklasser, i poliske møter eller husmorforeninger.²²¹ Hva slags temaer som ble prioritert var ikke bare avhengig av det som kom frem i saksmaterialet, men det ble også tatt hensyn til ideer fra Jurks saksbehandlere, samt oppfordringer fra offentlige instanser, krisesentre, Kvinneretten og enkeltpersoner utenfor organisasjonen. På vei inn i en mer etablert fase noterte Jurk seg blant annet «at ansvarlige instanser verdsetter vårt prinsipielle arbeid. Vi blir f.eks. gjentatte ganger spurt om å avgi høringsuttalelser til offentlige utredninger.»²²²

Det prinsipielle arbeidet ble fortsatt drevet i tverrgrupper, inndelt etter tema. Noen av gruppene, som PR-gruppa, Vold- og mishandlingsgruppa, Fengeselsgruppa og Rettsorienteringsgruppa, var mer eller mindre faste mens andre varierte fra år til år. Gjennom 80-tallet utmerket også Innvandrerkvinnegruppa og Barnelovgruppa seg med sitt arbeid. I dette avsnittet skal jeg se nærmere på blant annet debatten rundt barneloven, innvandrerkvinnens rettsstilling og Jurks rolle som høringsinstans.

Barnelovsdebatten

«En liten organisasjon som Jurk fikk stor innflytelse (...) Når man leser barnelovsproposisjonen i ettertid ser man at veldig mye av det som står der kommer fra Jurk.»²²³

I 1975 ble det nedsatt et utvalg som skulle utarbeide et forslag til en ny barnelov, og i 1977 presenterte Barnelovsutvalget NOU 1977:35 en utredning til ny barnelov.²²⁴ Jeg har

²¹⁹ Med «alle» mener jeg de som har vært tilgjengelige for meg i arbeidet med oppgaven. 1982, 1985 og 1989 inngår derfor ikke.

²²⁰ Årsrapport 1981, s.78.

²²¹ Årsrapport 1980, s.67.

²²² Årsrapport 1981, s.78.

²²³ Intervju MH.

²²⁴ NOU 1977:35: Lov om barn og foreldre(barneloven), Oslo 1977

valgt å gi lovforslaget og den påfølgende debatten relativt mye plass i oppgaven. Dette skyldes at Jurk spilte en aktiv rolle i arbeidet med lovforslaget, både som høringsinstans og som debattant. I perioden fra barnelovens første utredning i 1977 og til loven ble vedtatt i 1981, var Jurk svært synlige i media. De var med i debatter på tv og i radio, de ble intervjuet i aviser og i tidsskrifter, og de holdt foredrag og innledninger om temaet.²²⁵ Jeg mener at denne synligheten bidro til å forsterke inntrykket av Jurk som en seriøs rettshjelpsorganisasjon i folks bevissthet.

Men hva var formålet med den nye loven? Den nye barneloven skulle erstatte de daværende lovene om barn i og utenfor ekteskap med én felleslov, og dermed fjerne skillet mellom «ekte» og «uekte» barn. Utvalget ønsket dessuten å likestille mødre og fedre. Den første målsettingen var ukontroversiell, og det var bred enighet om at skillet mellom ekte og uekte barn var utdatert og diskriminerende. Den andre målsettingen førte derimot til store diskusjoner. Jurk markerte seg som en tydelig aktør i denne debatten, og opprettet en egen Barnelovsgruppe som fikk i oppgave å undersøke lovforslaget nærmere fra et kvinnepolitisk perspektiv. Resultatet ble en høringsuttalelse, utsendt i september 1978, og som inneholdt en skarp kritikk av utredningen som helhet, og med særlig vekt på noen av forslagene.

Jurk starter høringsuttalelsen med å kritisere utvalget for hastverksarbeid: «Utvalget har brukt kort tid på utredningen, noe vi synes den bærer preg av.»²²⁶ Ingen undersøkelser var gjort på forhånd, og det inneholdt heller ingen referanser eller henvisninger til annen kunnskap om de gruppene lovendringene ville berøre. Slike forhåndsundersøkelser var strengt talt helt nødvendig, hevdet Jurk, de ville gitt et bilde av hvordan det *faktiske* behovet for endringer var på de forskjellige områdene.²²⁷ Alt dette ga inntrykk av at lovforslaget hadde manglende kjennskap til store grupper av befolkningens virkelighet, påpekte Jurk videre i sin høringsuttalelse, og forslaget gjorde heller ikke noe forsøk på å behandle eventuelle konfliktsituasjoner. Barnelovsutvalgets utredning holdt seg på et altfor idealistisk plan, og forutsatte en stor grad av enighet og harmoni mellom foreldrene, også i et samlivsbrudd. Jurks erfaringer fra saksbehandlingen viste at samlivsbrudd ofte var langt fra harmoniske, og de

Tilgjengelig hos Nasjonalbiblioteket på:

<http://www.nb.no/nbsok/nb/29dbd48481a8de26c7cc39e5ec392429;jsessionid=08D2039D0BF179AF2F667DFAAC35BD8D.nbdigital3#1>.

²²⁵ Årsrapport 1981, s. 68; Halvorsen, "Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten," s.49-50.

²²⁶ Jurks høringsuttalelse til NOU 1977:35, vedlegg til Årsrapport 1978.

²²⁷ Ibid.

mente at utredningen ikke tok hensyn til realitetene, hvordan folks liv egentlig var: «Foreldre i konflikt med hverandre eller med barna er lite tjent med prinsipperklæringer i lovs form», lød kritikken.²²⁸

Det var likevel ikke dette som var det mest kontroversielle med Barnelovsutvalgets forslag, mente Jurk. Målsettingen om å likestille mødre og fedre, samt å styrke den biologiske fars rettigheter var uholdbare, mente Jurk. Utvalget foreslo at far skulle ha en lovfestet rett til å være til stede under fødselen, felles foreldreansvar etter samlivsbrudd, at en far som ikke hadde levd sammen med barnets mor etter fødselen likevel kunne kreve foreldreansvar mot hennes vilje, og sist, men ikke minst, at morens fortrinnsrett til foreldreansvaret for små barn falt bort. Jurk mente utredningen ga menn ufortjente rettigheter på kvinners bekostning; rettigheter som heller ikke tok hensyn til barnas beste.

Likestilling av foreldre i forhold til barnet og felles ansvar, var en av barnelovutvalgets helt sentrale målsettinger, og barnelovsdebatten var i stor grad en debatt om likestilling. Fra lovforslagets forkjempere ble det argumentert for at det fremmet likestilling: Kvinner og menn skulle i fellesskap ha like mye ansvar for barna. Dette var Jurk sterkt uenig i, og Wenche Kvernland, som hadde vært med på å skrive høringsuttalelsen for Jurk, uttalte i et intervju: «Man må ikke overvurdere en lovs betydning. Bl.a. vil loven bare bli anvendt i de tilfelle der det oppstår konflikter i forbindelse med barnefordelingen ved skilsmisse.»²²⁹ Lovens ordlyd og intensjon var ikke nok til å fremme likestilling mellom kjønnene. En barnelov måtte være brukbar til å løse konflikter mellom foreldrene, foreldre som var enige hadde jo liten bruk for en lov. Videre måtte loven ta utgangspunkt i faktiske forhold, og ikke hvordan man skulle ønske at det var. Jurk mente at forslaget ikke tok stilling til virkeligheten, og krevde en barnelov som tok hensyn til at det stort sett var mødre som tok seg av barna. «Jurks standpunkt i barnelovsdebatten var å nøye knyttet til den kunnskap om virkeligheten vi hadde fått gjennom enkeltsakene.»²³⁰ Jurk hevdet at de i kraft av sin saksbehandling hadde grunnlag for å påstå at samlivsbrudd sjeldent var harmoniske, at kvinner som regel alltid innrettet livene sine med tanke på barna og at menn ikke gjorde det. Innvendingene tok utgangspunkt i Jurks helt sentrale poeng om forskjellen på *lov* og *liv*, på formell likhet og reell ulikhet.

²²⁸ Jurks høringsuttalelse.

²²⁹ ”Fedrene vil ikke ha noe med barna å gjøre!” Sirene, nr. 3, 1979, s. 6-7.

²³⁰ Halvorsen, «Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten,» s. 50.

Videre foreslo Barnelovsutvalget å oppheve *morspresumsjonsregelen*, fordi den ble ansett for å være i strid med likestillingstanken.²³¹ Morspresumsjonsregelen var en formodning som sa at med mindre annet er bevist, hadde mødre fortrinnsrett til omsorgen for små barn. Jurk var imot opphevelse av denne regelen, og mente særrettigheter for kvinner var nødvendig for å oppnå reell likestilling. Her må Jurks kritikk sees i lys av frigjøringsaspektet som gjorde seg gjeldende i deler av 70-tallets kvinnekamp– kvinners frigjøring måtte skje på egne premisser, og ikke ved å sidestille menn og kvinner i ett og alt. Jurk så med skepsis på den ”formelle likestillingsiveren” som preget lovgivningen gjennom 70-og 80-tallet, og noe av Jurks kanskje viktigste bidrag i barnelovsdebatten var å insistere på at de faktiske forholdene i samfunnet tilsa at man ikke kunne lage ideelle rettsregler.²³² Utvalget var preget av en liten gruppes syn på hvordan likestilling skulle være, mens store deler av befolkningen levde på helt andre måter, hevdet Jurk. Resultatet av dette var et lovforslag som verken tok hensyn til barnas beste, eller bidro til faktisk likestilling mellom menn og kvinner.

Barneloven ble vedtatt den 8.april 1981 med endringer som et stykke på vei imøtekom blant annet Jurks kritikk. For Jurk var ikke det viktigste resultatet av barnelovsdebatten selve lovendringen, men snarere synliggjøringen av et stort likestillingsproblem, nemlig forskjellen på menn og kvinners rolle i omsorgsarbeidet. Takket være Jurks konkrete informasjon fra saksbehandlingen, og gjennom formidling av denne kunnskapen videre i høringsuttalelsen og i den offentlige debatten lyktes de i å illustrere gapet mellom formell og reell likestilling.

Jurk kritiserte, som tidligere nevnt, Barnelovsutvalget for manglende kunnskap om det samfunnet reglene faktisk skulle virke i, og påpekte hvordan rettsreglers virkning avhenger av den livssituasjonen man befinner seg i. Dette hensynet fremstår som helt grunnleggende i en lovgivningsprosess, og at Jurk i dette tilfellet synliggjorde et så viktig problem og samtidig skapte debatt rundt det, må anses som et viktig bidrag til kampen for kvinners rettigheter.

Innvandrerkvinnens krav på rettshjelp

²³¹ Gundersen, Lise: Barneloven blir til. Forhistorie – debatt – resultat. (Lov om barn og foreldre av 8.april 1981). Historisk Institutt Bergen, 1984, s.117.

²³² Intervju MH.

Fra slutten av 60-tallet økte innvandringen til Norge, og i 1971 markerte man for første gang at det var flere innflyttinger enn utflyttinger.²³³ Størst var innvandringen fra Europa, i perioden 1981-1985 utgjorde den hele 59,8 prosent av den totale innvandringen.²³⁴ 17,9 prosent kom fra Asia, 15,2 fra Amerika og 6,1 % fra Afrika.²³⁵ Blant innvandrerne var det naturligvis mange kvinner, men svært få fant veien til Jurk med sine problemer. Jurk ville undersøke dette nærmere, noe som førte til at Innvandrerkvinnegruppa ble opprettet våren 1980.²³⁶ Gruppas navn ble gjenstand for diskusjon innad i Jurk, men det ble besluttet at Innvandrerkvinnegruppa tross alt var bedre enn «Fremmedarbeiderkvinnegruppa», fordi de fleste kvinner kom som familiemedlemmer og ikke arbeidstakere. «Å kalle dem fremmedarbeidekvinner ville derfor være å beskrive dem gjennom deres menn», het det i årsrapporten fra 1980.²³⁷ Navndiskusjonen kan neppe ha betydd all verden for de kvinnene som Jurk gjerne ville nå fram til, og det viktigste var at det ble satt ned en gruppe som skulle jobbe rettspolitisk med temaet.²³⁸ Men hvordan skulle de gå i gang med arbeidet?

På begynnelsen av 80-tallet var det foreløpig få organisasjoner i Norge som arbeidet spesifikt med innvandrere og asylsøkeres interesser. For å skape en oversikt over hvem de prøvde å nå ut til, startet Jurk med å definere begrepet «innvandrerkvinne.» For ikke å utelate noen endte de med en nokså vid definisjon. Betegnelsen skulle omfatte hustruer/andre familiemedlemmer til menn som hadde kommet som arbeidsinnvandrere, i tillegg gjaldt den også all faglært arbeidskraft, studenter og flyktninger. Det første Jurk gjorde videre var å prøve å skaffe informasjon om kvinnenenes livssituasjon. De undersøkte hva som fantes av litteratur, brosjyremateriale, politivedtekter og lovgivning, men erfarte raskt at det mangelfulle kildematerialet gjorde det vanskelig å komme i gang med konkrete tiltak. Statistikk materialet var mangelfullt, og det var nesten umulig å hente ut konkrete opplysninger fra de tallene som forelå. Av informasjonsmaterieill rettet mot innvandrere fant

²³³ Norge et innvandringsland siden 1971, artikkel SSB. Tilgjengelig på:

<http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/norge-et-innvandringsland-siden-1971>

²³⁴ Historisk statistikk SSB:

http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_b791.pdf, tabell 6.14, s.85

²³⁵ Historisk statistikk SSB:

http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_b791.pdf, tabell 6.14, s.85

²³⁶ Årsrapport 1980, s.69.

²³⁷ Årsrapport 1980, s.69.

²³⁸ Senere gikk man bort fra denne betegnelsen til fordel for *minoritetskvinner*, som er en mer nøytral og mer passende betegnelse i dagens samfunn hvor en svært stor del av minoritetsbefolkningen er både andre – og tredje generasjons innvandrere. I dette kapittelet har jeg hovedsakelig valgt å bruke den samme terminologien Jurk brukte på 80-tallet.

Jurk bare brosjyrer som enten henvendte seg direkte til arbeidstakeren eller til familien som helhet, og ingenting spesielt beregnet på kvinner. Et annet problem, oppdaget Jurk, var at de familierettslige brosjyrene som ble utgitt av Justisdepartementet bare fantes på norsk. Den mangelfulle informasjonen tydet på at innvandrerkvinner ble usynliggjort i det norske samfunnet, noe Jurk anså med rette som svært problematisk. Mye kunne tyde på at rettighetsinformasjonen ikke var tilgjengelig nok, og Jurk så på det som en viktig oppgave å endre dette. Innvandrerkvinneres *rett* til rettighetsinformasjon fortsatte å være et satsningsområde for Jurk, og særlig gjennom 2000-tallet økte de igjen fokuset på minoritetskvinneres rettsstilling.

Som et konkret tiltak bestemte Innvandrerkvinnegruppa seg i 1980 for å lage en opplysningsbrochure som henvendte seg til kvinnene på deres eget språk. Realiseringen av dette tiltaket ble av økonomiske årsaker likevel ikke gjennomført, og dette eksemplet viser hvordan viktig rettspolitisk arbeid gikk på bekostning av Jurks dårlige økonomi. Men arbeidet kom fort i gang igjen. Året etter, i 1981, bistod Jurk det nystartede Foreign Women's Group (FWG) i deres arbeid med å lage en brochure om innvandrerkvinneres rettsstilling. FWG hadde fått økonomisk støtte fra Innvandringssekretariatet, og brosjyren skulle både være en slags generell innføring i norske forhold men samtidig gå nærmere innpå saker som berørte kvinner spesielt.²³⁹ Informasjon om ekteskap, skilsmisse, helse, fødsel, bolig, skatt og trygd var emner som ble behandlet. FWG ble opprettet i 1979 som en interesseorganisasjon og et forum for minoritetskvinner, og Jurk uttrykte sin støtte til det nystartede tiltaket «som jurister og kvinner.»²⁴⁰ FWG var forløperen til det som i dag er kjent som MiRA-Senteret, et ressurscenter av og for kvinner med minoritetsbakgrunn.

Gjennom første halvdel av 80-tallet mottok Jurk få saker fra innvandrerkvinner, noe som tydet på at de ikke lyktes i å nå ut med relevant informasjon om den hjelpen de kunne tilby. Da er det nærliggende å tro at dette skyldtes manglende ressurser snarere enn manglende vilje fra Jurk sin side, og i 1983 og 1984 var det ingen egen gruppe som arbeidet rettspolitisk med dette. Men fra 1986 var Innvandrerkvinnegruppa aktiv igjen, og denne gangen var arbeidet mer konkret og målrettet. Ambisjonen var både å synliggjøre Jurks eksistens ovenfor disse gruppene, samtidig som de tilegnet seg mer kunnskap om feltet. Jurk deltok derfor blant annet på seminar som tok for seg asyl- og flyktningproblematikk, skaffet

²³⁹ Årsrapport 1981 s.80.

²⁴⁰ Årsrapport 1980, s. 70.

seg oversikt over relevante interesse- og hjelpeorganisasjoner og ba om å få tilsendt materiale fra disse, i tillegg til å holde informasjonsmøter på ulike voksenopplæringskurs for innvandrere. Det offensive arbeidet virket, og henvendelsene ble firedoblet fra 1986 til 1987.²⁴¹ Viktigheten av å drive oppsøkende arbeid ovenfor innvandrerkvinner ble langt på vei bekreftet av den massive økningen i henvendelser. I 1988 inngikk Jurk et samarbeid med krisesenteret «Camilla,» hvor de besøkte krisesenteret annenhver uke høsten samme år. På krisesenteret snakket Jurk om innvandrerkvinnens rettsstilling, og de tok imot enkeltsakene. Henvendelsene Jurk mottok fra innvandrerkvinner dreide seg i stor grad om oppholds- og arbeidstillatelse, men det handlet også om samlivsbrudd og konsekvensene det fikk.

Jurk som høringsinstans

Forslag fra forskjellige organisasjoner og instanser, deriblant regjeringen, sendes ofte ut på *høring* til relevante aktører, kalt høringsinstanser. Fremmer for eksempel regjeringen et forslag som gjelder idrett, er det sannsynlig at Idrettsforbundet er en av høringsinstansene.

Handler forslaget om noe som kommer til å berøre au-pairer i Norge i dag, ville Jurk vært en relevant høringsinstans. Rollen som høringsinstans indikerer nettopp at man sitter på en helt spesiell og relevant kunnskap om det området det spørres om. Høringsinstansen svarer ved å legge fram sitt synspunkt skriftlig, i en såkalt høringsuttalelse. Gjennom 80-tallet skrev Jurk en rekke høringsuttalelser til mange forskjellige saker. Noen av uttalelsene ble tatt til følge, andre ikke, men hovedpoenget her er at det viser en økt anerkjennelse av de erfaringene organisasjonen hadde opparbeidet seg gjennom saksbehandlingen. Informasjonen Jurk hadde om kvinners rettsstilling var nyttige for samfunnet generelt og lovgiver spesielt, og gjennom høringsuttalelser fikk de formidlet denne kunnskapen videre.

Som høringsinstans kan man komme til å påvirke lovgivningen direkte, slik vi har sett at Jurk gjorde i arbeidet med Likestillingsloven og Barneloven. Som ung og uerfaren student må det unektelig ha gjort inntrykk på mange jurkere at de fikk se hvordan lover og regler ble laget, og samtidig ha mulighet til å påvirke selve lovgivningsprosessen:

²⁴¹ Årsrapport 1987, s.29.

«(...) også lærte jeg mye om hvordan rettsregler ble til. Og det var noe av det jeg synes var mest fascinerende egentlig. (...). Jeg husker at jeg tenkte, jeg lever faktisk i et demokrati. Og hvis et demokrati handler om å bli hørt, så blir jeg hørt i lovgivningsprosessen! Det var en veldig positiv opplevelse for meg, og har preget mitt syn på hvordan man kan påvirke prosesser. Hvis du er veldig godt forberedt, og har gode argumenter, så kan du til en viss grad påvirke en lovgivningsprosess.»²⁴²

Jurk ble altså mere aktive i rollen som høringsinstans gjennom 80-tallet, og i tillegg til Likestilling- og Barneloven skrev de blant annet uttalelser om advokathjelp i forbindelse med voldtektssaker, om porno og prostitusjon, om tiltak mot kvinnemishandling, til lovutkastet om ny fremmedlov, til forslaget om ny adopsjonslov, om innstillingen til ny ekteskapslov og til endringer i samværsretten. Uttalelsene omfattet mange ulike rettsområder, og de som har vært tilgjengelig i årsrapportene viser at de som regel var omfattende og svært grundig utført. Det må ha vært både tid – og ressurskrevende men som jeg nevnte tidligere var det prinsipielle arbeidet tillagt stor betydning av Jurk, noe som gjenspeiles i arbeidet med høringsuttalelsene. En motiverende faktor kan også ha vært følelsen av «å gjøre noe», og bidra med noe som kunne få konkrete, faktiske følger. I tillegg til arbeidet som høringsinstans produserte Jurk forløpende andre typer uttalelser, som eksempelvis brev til politikere, offentlige instanser, organisasjoner, bedrifter eller privatpersoner. Uttalelsene omfattet både oppfordringer til endring av en bestemt praksis, klager, beinhard kritikk og støtteerklæringer. I 1988 sendte Jurk en klage til Forbrukerombudet om en reklamefilm for tyggegummi, og Jurk skrev at «I filmen fokuseres det ikke på kvinnen som bruker tyggegummi, men på henne kropp, spesielt underlivet.»²⁴³ Jurk advarte videre mot en skremmende praksis i reklamebransjen og oppfordrer ombudet til å reagere på filmen. Tyggegummiklagen illustrerer Jurks brede, kvinnepolitiske engasjement.

4.5 Økonomiske utfordringer

Jurk hadde siden starten i 1974 slitt med finansiering, og i takt med den stadig økende saksmengden ble dette et alvorlig problem utover 80-tallet. Finansielle spørsmål ble ofte diskutert innad i organisasjonen, og det var alltid en pågående diskusjon om hvordan på best måte kunne sikre sitt eksistensgrunnlag.

²⁴² Intervju MH.

²⁴³ Brev til Forbrukerombudet 8.mars 1988, vedlegg til årsrapport samme år.

På grunn av svært knappe midler startet Jurk i 1974 som et frivillig, ulønnet tiltak. Gratisarbeid var også kilde til utallige diskusjoner den første tiden. Var det riktig å jobbe gratis? Parolen på 70-tallet var jo at man ikke skulle drive gratisarbeid, fordi det var veldedighet og veldedighet var en vederstyggelighet. Med sin nære tilknytning til kvinnebevegelsen delte Jurk denne tankegangen, og det ble vedtatt at alle jurkere var ansatt og de skulle ha lønn for den jobben de gjorde. Lønnen var svært lav, og de aller fleste jobbet mye mer enn det de fikk betalt for, så i realiteten gjorde de en del frivillig likevel. Men det lå også en symboleffekt i det at arbeidet var lønnet, og flere av de rådsøkende ga uttrykk for at det lettet kontakten med saksbehandleren å vite at hun fikk betalt.

Den største utgiftsposten i Jurks budsjett var helt klart lønnsutgifter. I 1987 for eksempel, var Jurks samlede inntekter på litt over 820 000, og av de gikk hele 790 000 til lønnsutgifter.²⁴⁴ Det ble med andre ord svært lite midler igjen til andre utgifter som telefon og kontorrekvisita, og det hindret også blant annet Jurk i drive oppsøkende arbeid og PR-virksomhet på den måten som de ønsket.

Gjennom 1980-tallet mottok Jurk økonomisk støtte fra Oslo Kommune, Justisdepartementet, Sosialdepartementet, Akershus Fylkeskommune samt Studentsamskipnaden i Oslo. I tillegg stilte Universitet i Oslo kontorlokalene i Rotunden til rådighet, og Jurk kunne også motta mindre beløp fra ulike bidragsytere fra år til år. Men de aller største bidragsyterne var uten tvil Oslo Kommune og Justisdepartementet. Noe som gjorde Jurks økonomi så sårbar var at de måtte søke de ulike myndigheter om bevilgninger fra år til år. Dette skapte naturlig nok mye usikkerhet, og den manglende stabiliteten i økonomien gjorde det vanskelig å drive en innovativ og framtidsrettet virksomhet. Den evige jobben med å skaffe tilstrekkelig bevilgninger var også svært tidkrevende, og mye tid som i stedet kunne vært brukt på saksbehandling ble gikk med til å søke om midler.

Den dårlige økonomien førte også til at Jurk så seg nødt til å stenge driften for kortere perioder av gangen. For driftsåret 1983 hadde Jurk søkt Oslo Kommune om 415.000 men mottok i stedet 275.000, noe som resulterte i at Jurk måtte stenge fra 1.juni til 1. august dette året samt én uke i desember.²⁴⁵ Dette fikk store konsekvenser. Jurk så seg nødt til å gå ut i media å opplyse om den 2 måneder lange «sommerferien», men av de lave besøkstallene resten av året virket det som mange kvinner ikke fikk med seg at det bare var midlertidig

²⁴⁴ Årsrapport 1987, s.10.

²⁴⁵ Årsrapport 1983, s.7.

stengt. Jurk måtte returnere 40 brev, og de hadde regnet ut at besøkstallet i løpet av 8 uker normalt ville vært på 140 personer, og dermed ble det i alt 180 kvinner som ikke fikk hjelp den sommeren. Telefonhenvendelser og prinsipielt arbeid var ikke med i denne beregningen, men dette viste hvor mye viktig arbeid som gikk tapt på grunn av Jurks usikre økonomi.

Kommunens ustabile bevilgninger skyldte primært de økonomiske nedgangstidene tidlig på 80-tallet. Dette gikk ut over en rekke sosiale tiltak, blant annet Jurk. Da ingenting tydet på at kommunens økonomiske situasjon skulle endre seg drastisk innenfor kort tid, kom Jurk fram til at den beste løsningen ville være å komme inn som egen post på statsbudsjettet.²⁴⁶ Selv om Staten også var rammet av økonomiske nedgangstider ville de beløpene som skulle til for å finansiere Jurk være svært små i statsbudsjettsammenheng. Fast statsstøtte ville trygge driften på en helt annen måte, hevdet Jurk. I tillegg argumenterte de for at rettshjelpstilbud først og fremst burde være et statlig ansvar. Til tross for fornuftige argumenter og høyst gyldige innvendinger, lyktes det ikke Jurk å bli fast post på statsbudsjettet i løpet av 80-tallet.

Høsten 1987 bestemte Oslo Kommune seg for å selge Kvinnehuset til Olav Thon Eiendommer. I avtalen mellom kommunen og Thon Eiendommer het det at Kvinnehuset skulle sikres rimelige levevilkår i en femårs periode, det vil si fram til 1993. Kommunens husleie hadde vært på symbolske 100 kroner i året, men etter at Thon Eiendommer tok over økte leien til 300.000 kroner i året noe som skulle være en «rimelig» leiepris i det aktuelle området. Dette betydde naturlig nok etter hvert spikeren i kista for et hus som var værested for idealistiske, ikke-kommersielle interesseorganisasjoner for kvinner. Men overgivelsen skjedde ikke uten kamp, og i 1988 gikk Jurk sammen med de andre brukerne av Kvinnehuset aktivt inn for å finne en løsning på problemet.

I første omgang ba de Oslo Kommune om å dekke husleia frem til 1993. Det må anses som et rimelig krav med tanke på at Kvinnehuset ikke hadde fått mulighet til å finne nye lokaler før Oslo Kommune og Thon Eiendommer inngikk kjøpsavtalen. Kommunen gikk med på å dekke leieutgifter med inntil 100.000 per år, men det var langt nær nok. Videre tilbød de Kvinnehuset å leie noen andre lokaler, en avtale Kvinnehuset ikke kunne akseptere når det kom fram at de gjeldende lokalene var planlagt solgt eller revet ved utgangen av 1989. Uten at jeg skal gå nærmere inn på det her, kan man uti fra de noe halvhjertede forslagene til Oslo

²⁴⁶ Årsrapport 1983, s.8.

Kommune tolke det dithen at de ikke var nevneverdig bekymret for Kvinnehusets videre eksistens. «Vi møtte liten forståelse fra politikere og byråkrater for at kontinuitet og tilgjengelighet er viktig for å opprettholde Kvinnehusets funksjoner.», skrev Jurk i årsrapporten fra 1988. For Jurk var det særlig viktig å kunne ta imot de nærmere tusen årlige rådsøkende i ordentlige lokaler av en viss størrelse, men da det ikke kom til noen videre løsning med Kvinnehuset stod Jurk fra januar 1989 uten faste lokaler til saksbehandlingen.

Dette var ingen ideell situasjon, men Universitetet stilte to små lokaler til rådighet i Tullinns gate og i løpet av 90-tallet fikk Jurk fast tilholdssted i Arbins gate 7, hvor de fortsatt har lokaler i dag.

4.6 Oppsummering

I 1984 fylte Jurk 10 år, og jubilarnten hadde i løpet av sin relativt korte levetid klart å få fotfeste som en anerkjent rettshjelpsorganisasjon. Jurk var en stemme å regne med, og en stemme som ble hørt. Saksmengden økte gjennom hele tiåret, og rettshjelpsbehovet var stort. I saksbehandlingen var det fortsatt familieretten som dominerte, tett fulgt av barnerett. Barns rettsstilling skulle gå som en rød tråd gjennom hele perioden, og Jurk markerte seg som en kritisk røst i barnelovsdebatten. Minoritetskvinnens rettsstilling og manglende tilgang på rettighetsinformasjon var også et problemområde som fikk økt fokus i løpet av 80-tallet.

Jurk hadde problemer med å skaffe nok midler til driften, og måtte flere ganger stenge saksmottaket i kortere perioder. Jurk fikk flere ganger i løpet av perioden ut offentlig og advarte mot de uheldige konsekvensene den dårlige økonomien fikk for et stort antall kvinner i Norge. Mot slutten av tiåret ble Kvinnehuset overtatt av Olav Thon, og Jurk måtte motvillig se seg om etter nytt sted å bo.

I neste kapittel tar oppgaven et sprang i tid, og kapittel 5 tar blant annet for seg viktige endringer i Jurks organisering på 2000-tallet.

Nye utfordringer i nytt årtusen

5.1 Innledning

I kapittel 1 skrev jeg om utfordringene knyttet til avgrensning i tid, og hvorfor jeg besluttet å inkludere Jurks virksomhet på 2000-tallet i denne oppgaven. Et av argumentene for å trekke linjer frem til i dag var at det ga mulighet for å vise *aktualiteten* i Jurks arbeid. I løpet av de siste årene har Jurk gjort seg svært synlige i media, og deres tilstedeværelse i norsk offentlighet må anses som stor med tanke på organisasjonens størrelse. Jeg tolker dette som et tegn på at arbeidet med å *formidle* kvinners særlige juridiske problemer ut til et større publikum fortsatt er høyt prioritert hos Jurk. Bruk av internett og ulike sosiale medier har selvfølgelig også bidratt til økt synlighet de siste årene.

Formålet med dette kapittelet er å gi en enkel presentasjon av hvordan Jurk drives i dag. Dette kapittelet er derfor kortere enn de to foregående. Fra Jurks omflakkende kontortilværelse etter nedleggelsen av Kvinnehuset i 1989 og frem til i dag har det skjedd en del grunnleggende endringer i organiseringen, noe jeg har valgt å se nærmere på i dette kapittelet. Mens jeg skriver dette, pågår det en debatt om utenlandske au pairers vilkår i Norge, en sak som Jurk er sterkt engasjert i. Jurks kritikk av dagens Au pair ordning vil jeg komme tilbake til mot slutten av kapittelet.

5.2 Organisering og saksbehandling

I løpet av 2000-tallet blir det foretatt en del endringer i organiseringen, men Jurks *kvinneperspektiv* på retten forblir det samme: «JURK har siden 1974 holdt fast ved et kvinneperspektiv i vårt arbeid, fordi vi mener at samfunnet IKKE fungerer like bra for kvinner som for menn – og det ønsker vi å gjøre noe med.»²⁴⁷ Det er vanskelig å misforstå hva Jurk mener om ulikhetene mellom og lov og liv. Likevel er det interessant å bemerke seg at sterke vendinger som «bekjempe kvinneundertrykking» ikke brukes i de aller siste årsrapportene, og i 2011 heter det at Jurks visjon er «at alle kvinner er bevisste sin rettsstilling og at reell likestilling praktiseres.»²⁴⁸ Jurks langsiktige mål er at alle kvinner skal ta frie og bevisste valg, men en del uttrykk med konnotasjoner til 70-tallets kvinnebevegelse er luket ut av rapport-

²⁴⁷ Årsrapport 2011, s. 2

²⁴⁸ Årsrapport 2011, s.4

ene. Mens Jurk på 70- og 80-tallet var helt tydelige på at de var en del av kvinnebevegelsen, definerer ikke lenger Jurk seg som en feministisk organisasjon. På nettopp dette spørsmålet fra meg i vårt intervju svarer tidligere daglig leder Gunhild Vehusheia følgende: «Nei, det gjør vi ikke. Jurk er en hybrid mellom en arbeidsplass, en interesseorganisasjon og en læringsinstitusjon. Og i det farvannet der prøver vi å operere.»²⁴⁹ Selv om endringer i språkbruken ikke nødvendigvis betyr at Jurk nå tar avstand fra de ideene Kvinnesaksgruppa hadde om tiltaket da de begynte planleggingen i 1973, så er det tydelig at noe har endret seg i Jurks selvoppfattelse de siste årene. Endringene begrunnes med et ønske om å forbedre organisasjonen: «Men selv om perspektivet vårt er det samme, så prøver vi konstant å forbedre Jurk, slik at vi er i stand til å tilby den bistand og hjelp kvinner i Norge trenger.»²⁵⁰

Men i disse endringene ligger også en erkjennelse av at samfunnet har forandret seg siden oppstarten i 1974. I løpet av nesten 40 år har synet på likestilling og kvinners generelle deltakelse i samfunnet endret seg kraftig, skriver Jurk i årsrapporten fra 2009.²⁵¹ Dette krever nye tiltak og nye fokusområder. Men til tross for fremskritt på likestillingsfronten er det fortsatt slik at mange kvinners livssituasjon i perioder er svært ulik menns, og de formelt nøytrale rettsreglene fortsetter dermed å føre til reell ulikhet mellom kjønnene. I tillegg har menn generelt mer *rettskunnskap* enn kvinner, og mange kvinner har problemer med å innhente informasjon om egne rettigheter.²⁵² Jurk erfarer at særlig kvinner utsatt for vold og enkelte grupper minoritetskvinner har større vanskeligheter med å skaffe seg nødvendig rettighetsinformasjon.

| Allerede på slutten av 90-tallet ble det vedtatt visse strukturendringer i organisasjonen, og i 1997 ble det innsatt et styre bestående av daglig leder og én saksbehandler fra hver gruppe.²⁵³ Styret hadde myndighet til å ta beslutninger av administrativ art og de stod for ansettelse og permisjoner. Vedtak fattet i Styret kunne alltid klages inn til Fellesmøtet. Styret var ansvarlig for oppfølging av budsjett og regnskap, ansettelse av nye medarbeidere og behandling av permisjonssøknader. De hadde også ansvar for å fordele økonomiske midler til eksterne kurs, seminarer og foredrag. Med innføringen av et styre tar Jurk et lite skritt vekk fra den helt flate strukturen, og innføringen forklares i årsrapporten fra 2000 med «(...)

²⁴⁹ Intervju Gunhild Vehusheia, 19.6.2012, godkjent samme dato.

²⁵⁰ Årsrapport 2009, s. 2.

²⁵¹ Årsrapport 2009, s.2

²⁵² Årsrapport 2008 s. 5; Årsrapport 2009 s. 4; Årsrapport 2010 s. 4, Årsrapport 2011, s. 4.

²⁵³ Årsrapport 2000, s.11-12

problemer i tilknytning til medarbeidernes bestemmelsesrett på alle nivåer.»²⁵⁴ En viss overføring av styringsretten fra medarbeiderne til ett styre ble ansett som nødvendig for å kunne opprettholde en forsvarlig og effektiv saksbehandling i forhold til en økende klientmasse.

Fra 2004 byttes daglig leder ut med en observatør, og Styret består nå av denne samt saksbehandlere fra de respektive gruppene.²⁵⁵ Det kommer ingen nærmere forklaring på *hvem* denne observatøren er, og heller ikke hvorfor daglig leder ikke lenger er med i Styret. Årsrapporten fra 2003 er en av de rapportene som ikke er tilgjengelig på nettsiden, og det kan selvfølgelig hende at utskiftningen av Styrets medlemmer omtales i denne. Selv om jeg ikke kan slå det fast helt sikkert, kan en grunn til at daglig leder skiftes ut med denne såkalte observatøren være et ønske om å begrense daglig leders innflytelse. Lederrollen hadde utviklet seg siden 80-tallet, og daglig leder inntok en tydeligere sjefsrolle enn tidligere. Fra 2011 vedtas det enda større endringer i organiseringen. En generalforsamling innsettes som øverste organ i stedet for Fellesmøtet, og et nytt eksternt styre blir opprettet og erstatter det interne styret fra 1997.²⁵⁶ Jurks innføring av generalforsamling og eksternt styre for to år siden kan tolkes som et ledd i en profesjonaliseringsprosess, men det kan også oppfattes som enda et skritt vekk fra den opprinnelige flate organisasjonsstrukturen. Alle ansatte er stemmeberettigede ved generalforsamlingen, og også tidligere jurkere kan få stemmerett ved å melde seg inn i organisasjonen for en symbolsk sum på 100 kr i året.

Fra å være ansatt to stykker i en halv stilling på slutten av 70- og begynnelsen av 80-tallet til å være heltidsansatt i en periode på tre år i 2011, hadde mye skjedd med daglig leder stillingen i Jurk. Gjennom 2000-tallet ble stillingen stadig mer profesjonalisert, og i 2011 administrerer vedkommende den daglige driften og utviklingen av Jurk, jobber full tid og er ansatt for en periode for tre år med mulighet for forlengelse. Stillingen som daglig leder innebærer både personal – og økonomiansvar, arbeid med den utadrettede virksomheten og diverse administrasjonsarbeid, og den minner i dag om en hvilken som helst annen lederstilling.

Saksbehandlingen er gruppebasert, og foregår mer eller mindre på samme måte som før. Det som kjennetegner saksbehandlingen de seneste årene til sammenligning med tidligere

²⁵⁴ Årsrapport 2000, s.13

²⁵⁵ Årsrapport 2004, s.8

²⁵⁶ Årsrapport 2011, s.7

perioder, er rett og slett økningen i antall henvendelser. Dette skyldes økt arbeidskapasitet fra Jurk sin side, og muligens også en økt kjennskap til Jurk i det brede lag av befolkningen. Årsrapportene fra 2000-tallet viste nemlig at klientene i større grad enn tidligere visste om Jurk, på samme måte som man også i dag regner med at mange vet om krisesentre eller krisetelefon. Nesten 40 år med arbeid har satt sine spor i folks bevissthet. Klientenes alder befinner seg stort sett mellom 20-50, og er dermed lik tidligere år. Kvinner i alderen 30-39 er fortsatt i flertall.²⁵⁷ Jurks klienter har problemer innenfor mange ulike rettsområder, men også i de senere år er det fortsatt familierettslige saker som er i flertall.

5.3 Noen rettspolitiske betraktninger

Den siste tiden har nyhetsbildet vært preget av fryktelige historier om utenlandske au pairer som utnyttet grovt av sine norske vertsfamilier, og au pairers rettsstilling har de siste par årene vært et viktig tema for Jurk. I september 2012 la Jurk fram en rapport hvor de kritiserer dagens au pair ordning, og foreslår en fullstendig avvikling. Det egentlige formålet med ordningen er kulturutveksling hvor unge mennesker mellom 18 og 30 år kan øke språkkunnskapene og få kjennskap til Norge ved å bo hos en norsk familie. Til gjengjeld bidrar au pairen med lettere husarbeid og/eller barnepass for vertsfamilien. Dette fungerer sjeldent som det skal, og au pair ordningen er ofte rett og slett kamuflert arbeidsinnvandring, hevder Jurk. Den legger til rette for sosial dumping, og i ekstreme tilfeller menneskehandel.

I dag er samboerskap med og uten barn en svært vanlig samlivsform i Norge. Gjennom sin saksbehandling har Jurk erfart at dette er et rettsområde der kvinner har lite eller feil informasjon om hvilke regler som gjelder, og hvilke konsekvenser et samboerskap kan få.

Jurk har de siste årene vært i kontakt med mange kvinner som blir sjokkert når de finner ut hvor lite de rent faktisk har krav på etter et samlivsbrudd. Svært mange tror at de har krav på halvparten av formuen, slik regelen er for gifte. Men i samboerforhold er det alminnelige formuerettslige forhold som gjelder, hvilket betyr at hver part eier sitt uansett hvor lenge de har bodd sammen. I september 2011 publiserte Jurk rapporten «Samboerskap, kvinner og økonomi» hvor de etterlyser en samboerlov som regulerer nettopp dette.

²⁵⁷ Årsrapport 2000, s.30

Stopp vold mot kvinner-kampanjen ble lansert i januar 2013, og har til nå vært en kjempesuksess. Bak kampanjen står Norske Kvinners Sanitetsforening, Jurk, Den norske kirke, Islamsk råd, Reform, Krisesentersekretariatet, Virke og Pensjonistforbundet, og formålet er å sette vold mot kvinner på dagsordenen frem mot Stortingsvalget i høst. Vold mot kvinner er et globalt problem, men også i Norge er statistikkene dystre. Symbolet for kampanjen er en rød knapp. Rødt er valgt fordi rødt signaliserer stopp, samtidig som rødt er kjærlighetens farge. Kampanjens røde knapp har fire hull som står for fire punkter det må jobbes aktivt med, nemlig rettigheter, hjelpetilbud, forebygging og forskning. Kampanjen har foreløpig vært en kjempesuksess, og over hele landet rundt bærer folk den røde knappen for å vise sin støtte. Vold mot kvinner har alltid vært en kampsak for Jurk, og som nevnt tidligere i oppgaven var Jurk en av de første aktørene i Norge som aktivt gikk inn for å synliggjøre og bryte tabuet rundt familievold. Kontinuiteten i Jurks engasjement viser at dette er et område de anser som viktig.

5.4 Oppsummering

De siste årene har Jurks struktur og organisering gjennomgått en rekke endringer, og de fremstår i dag som et mer profesjonalisert tiltak enn da de startet for 40 år siden. Jurk har vist seg å være en organisasjon som kan tilpasse seg samfunnsendringer og som har evnen til fornying og modernisering. Innføringen av et eksternt styre i 2011 viser også et klart ønske om å sikre kontinuitet i driften, og på den måten tilby klientene best mulig rådgivning.

Jurk omtaler seg ikke lenger som en feministisk organisasjon, og tilhørigheten til 70-tallets kvinnebevegelse er mer eller mindre borte. Men kvinneperspektivet på retten er bevart, og på den måten lever arven fra 70-tallet likevel videre i dagens Jurk.

Konklusjon

Gjennom denne masteroppgaven har jeg jobbet ut ifra følgende problemstilling:

På hvilken måte har Jurk bidratt til å påvise eventuelle samfunnsmessige og rettspolitiske skjevheter mellom menn og kvinner i Norge?

I 1974 ble Jurk opprettet, og de tilbød gratis juridisk rådgivning til kvinner over hele landet. Allerede de første årene mottok Jurk et stort antall henvendelser, og det var tydelig at det var behov for et rettshjelpstilbud som kun rettet seg mot kvinner. Fra saksbehandlingen fikk Jurk etter hvert mye informasjon om kvinners særskilte juridiske problemer, og etter hvert som de fikk registrert og bearbeidet disse opplysningene opparbeidet de seg mye kunnskap om kvinners rettsstilling. Gjennom saksbehandlingen ble Jurk også oppmerksomme på hvordan tilsynelatende like rettsregler virket forskjellig på menn og kvinners ulike liv. Jurk har bidratt til å *synliggjøre* kvinners juridiske problemer, i tillegg til å bryte tausheten rundt flere tabubelagte temaer som kvinnemishandling og voldtekt. Denne synliggjøringen har etter min mening bidratt til å bedre kvinners rettsstilling. På bakgrunn av denne oppgavens drøfting og diskusjoner vil jeg hevde at Jurk både gjennom saksbehandlingen og sitt prinsipielle arbeid har bidratt til å påvise samfunnsmessige og rettspolitiske forskjeller mellom menn og kvinner. Jeg vil også hevde at Jurk hadde et helt særegent tilbud, noe som vi kan se i den store pågangen rettsorganisasjonen opplevde helt fra opprettelsen, til tross for sine begrensede ressurser.

Det er alltid morsomt å komme over nytt kildemateriale, og for fremtidig forskning kunne det så klart ha vært spennende og fått tilgang til de glemte arkivskapene på Domus Nova.

Litteraturliste

Muntlige kilder

Marit Halvorsen: Tidligere aktiv i Jurk, nå professor ved Institutt for offentlig rett, Universitet i Oslo.

Anne Hellum: Tidligere aktiv i Jurk, nå professor ved Institutt for offentlig rett, Universitet i Oslo.

Gunhild Vehusheia: Daglig leder i Jurk fra 2009-2012

Agnes Vogt: Tidligere aktiv i Jurk, egenpraktiserende advokat.

Skriftlige kilder

Jurks Årsrapporter 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1983, 1984, 1986, 1987, 1988, 1990, 2000, 2001, 2002 og 2004.

Leserinnlegg:

«Else.» «Leserinnlegg.» I Arbeiderbladet, lørdag 08. mars 1975. Oppsøkt gjennom Nasjonalbibliotekets mikrofilmarkiv.

«Lise.» «Sirene skal fortsette.» I *Sirene – tidssignal for menn og kvinner*, nr. 3, 1979. S. 1.

Litteratur

Birkelund, Liv Hilde og Ingrid Harboe: *JURK og juss-buss: to alternative rettshjelptiltak*. Mellomfagsoppgave i kriminologi, Universitetet i Oslo, 1985

Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie (5. opplag)*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 2010.

Blume, Peter: *Kritisk juss. Anmeldelse. Retfærd* nr 1, 1978, Århus.

Borgen, Marie Skyberg: «Når det ikke er arvesølvet som glitrer.» *Filologen*, nr.1, Oslo 2013

Bratholm, Anders: «Glimt fra JURKs og kvinnerettens historie.» I Storhaug, Anne Karin (red.): *Festskrift JURKs 25 års jubileum*. Oslo: Juridisk Rådgivning for kvinner, 1999.

Dahl, Ottar: «Kvinnehistorie». Kategorihistorie eller samfunnshistorie.» Historisk tidsskrift nr. 3, 1985.

Dahl, Tove Stang. «Husmorrett- et nytt rettsområde.» I *Institutt for offentlig retts skriftserie* Nr 5, Oslo: Universitetsforlaget, 1981.

_____ : *Kvinneverett I*. Oslo: Universitetsforlaget, 1985.

_____ : *Kvinneverett II*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987.

_____ : *Women's Law: An Introduction to Feminist Jurisprudence*. Oslo: Universitetsforlaget, 1987.

Dahl, Tove Stang, Kjersti Graver, Anne Hellum og Anne Robberstad: *Juss og juks*. Oslo: Pax, 1975.

Danielsen, Hilde (red.): *Da det personlige ble politisk – Den nye kvinne- og mannsbevegelsen på 1970-tallet*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2013.

Gundersen, Lise: Barneloven blir til. Forhistorie – debatt – resultat. (Lov om barn og foreldre av 8.april 1981). Historisk Institutt Bergen, 1984, s.117.

Fernsjø, Trine og Vibeke Five i *Nationen*, 10/8-1981. Skannet inn av Vibeke Five.

Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse framtidstvil*. Oslo, 2000.

Halvorsen, Marit. «Kvinneverett i Norge. Kommentar.» *Retfærd* nr 10, 1980/2, Århus (Kvinderet utgaven).

Halvorsen, Marit: «Juridisk rådgivning for kvinner – en fortelling fra virkeligheten.» I *Retfærd* nr. 28, København 1985.

http://www.retfaerd.org/gamle_pdf/1985/1/Retfaerd_28_1985_1_s45_52.PDF (oppsøkt 4.2.2013).

Hellum, Anne: «Kvinneverett –radikal feministisk fagkritikk.» I *Hefte for kritisk juss* Nr. 3/4 1979.

Hellum, Anne: «Rettfærdighet og frihet. Tove Stang Dahls forfatterskap i et nøtteskall.» I *Prosa: Faglitterært Tidsskrift* nr. 6, Oslo 2006. <http://2001-10.prosa.no/artikkel.asp?ID=103> (oppsøkt 02.12.2012).

Holter, Harriet: *Kvinner og fellesskap: en arbeidsbok*. Universitet i Oslo, 1980.

Juridisk rådgivning for kvinner: *Hverdagsjuss for kvinner*. Oslo: Cappelen Forlag, 2004.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Korsvik, Trine Rogg: «Kvinnekamp!» I *Historier om motstand*, Oslo: Abstrakt, 2010.

Larsen, IdaLou: «Mannshat og kvinnekultur – tok kvinnebevegelsen feil?» i *Sirene*, nr. 1, 1983.

Lauvstad, Reidun, Ranveig Sem, Elisabeth Lea Strøm og Ingrid Wirum (Redaktører): *Kjenn din rett. Juridisk Rådgivning for kvinner*. Oslo: Cappelen Forlag, 1982.

Lindtner, Synnøve Skarbø: «Over disk som varmt hvetebrød – *Sirene* og den norske populærfeminismen.» I Danielsen, Hilde (red): *Da det personlige ble politisk*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2013.

Nordborg, Gudrun (Red.). 13 Kvinnoperspektiv på rätten, Uppsala, 1995.

Pettrem, Yvonne og Ragnhild Sollund: *JURK. Mellomfagsoppgave i kriminologi*. Universitetet i Oslo, 1984.

Seip, Jens Arup: *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*, Oslo, 1963, Universitetsforlaget.

Sem, Ranveig og Elisabeth Strøm, VG, 19.8.1981. Avisartikkel skannet inn av Vibeke Five.

Steen, Karen Sophie og Hjørdis Fodstad: *Det skjulte martyrium. Omkring synliggjøring av brutalitet mot kvinner i hjemmet*. Mellomfagsoppgave i kriminologi, Universitetet i Oslo, 1977.

Storhaug, Anne Karin (red.): *Festskrift JURKs 25 års jubileum. Kvinnerett – før og nå. Betydningen av retts hjelpiltak. Rettspolitisk arbeid*. Oslo: Juridisk Rådgivning for kvinner 1999.

Thagaard, Tove: *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget, 1997.

Internettadresser

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. «Stemmerettsjubileet.» Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. 14.01.2013.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/nyheter/2013/stemmerettsjubileet-1913---2013.html?id=711983> (oppsøkt 15.01.2013).

_____. «Kjønn og lønn.» Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2008/nou-2008-6/8/1.html?id=501147> (oppsøkt 05.03.2013).

Gulli, Brita. «Nyfeministene.» *Kampdager.no* i regi av *Kilden*, 2003.

<http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nyfeministene/index.html> (oppsøkt 05.03.2012).

Hansen, Liv: *Oversikt over endringer fra begynnelsen av 1960-tallet i lover og regelverk for utvalgte emner i tilknytning til barn*. Interne notater, SSB. Tabell 2.2. 1991.

http://www.ssb.no/a/histstat/in/in_9117.pdf, s.11.

Haukaa, Runa. «Tida var moden for opprør.» *Kampdager.no* i regi av *KILDEN*, 2003.

http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nybevegelse/intervju_haukaa.html (oppsøkt 05.03.2013).

Institutt for arkeologi, konservering og historie. «2013-prosjektet: Demokrati og stemmerett.»

Institutt for arkeologi, konservering og historie. 21.03.2013.

<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/2013-prosjektet/> (oppsøkt 24.03.2013).

Johnsrud, Nina. «Vil legge ned Pro Senteret.» *Dagsavisen*. 24.02.2012.

<http://www.dagsavisen.no/samfunn/vil-legge-ned-pro-sentret/>. Sist besøkt den 29/3-2012.

Juridisk rådgivning for kvinner sin hjemmeside: www.jurk.no – Alle årsrapporter er tilgjengelig på denne siden.

Kvinnefronten. «Historien.» Kvinnefronten

http://kvinnefronten.no/index.php?option=com_content&view=article&id=88&Itemid=9 (oppsøkt 05.03.2012).

LOV 1977-02-04 nr 04: Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø, kapittel VIII § 1.

Tilgjengelig på Lovdata: <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/all/nl-19770204-004.html#map008>

Lov om likestilling mellom kjønnene, tilgjengelig på Lovdata:

<http://www.lovdata.no/all/nl-19780609-045.html>

Lønnå, Elisabeth. «Den nye kvinnebevegelsen i 1970-årene.» *Kampdager.no* i regi av *KILDEN*, 2003.

http://www.kampdager.no/arkiv/organisering/nybevegelse/artikkel_lonnaa.html (oppsøkt 29.02.2012).

Nagel, Anne Hilde og Nina C. Raaum. «Kvinnens inntog i norsk politikk – Kvinnemakt og likestillingspolitikk 1970-1986.» *Kampdager.no* i regi av *KILDEN*, 2003.

http://www.kampdager.no/arkiv/politikk/artikkel_nagel_raaum.html (oppsøkt 05.03.2013).

Norsk Tidsskrift-forening. «Foredrag og debatt: Hvorfor skrive historie om kvinners påvirkningskraft?» Norsk Tidsskrift-forening. 2013.

<http://tidsskriftforeningen.no/arrangementer/slepp-temakvelder-debatter-og-foredrag/foredrag-og-debatt-hvorfor-skrive-historie-om-kvinnens-paavirkningskraft> (oppsøkt 6.2.2013).

Samordna Opptak. «So45 – Søkertall pr studium (mai-tall).» Samordna Opptak. 2012

<http://www.samordnaopptak.no/tall/2012/mai/so45/kjonn/> (oppsøkt 05.01.2013).

Stalsberg, Linn. «Den internasjonale kvinnedagen er 100 år: Mytene om 8. mars.» *Apollon*.

09.03.2010. <http://www.apollon.uio.no/artikler/2010/8mars.html> (oppsøkt 08.03.2012).

Statistisk sentralbyrå. «Historisk statistikk: Barnehager, ansatte og barn. 1963-1999.» Statistisk sentralbyrå.

<http://www.ssb.no/histstat/aarbok/ht-040210-193.html> (oppsøkt 08.03.2012).

Simonsen, Marie. «I dårlig selskab.» Dagbladet. 15.februar 2013.

http://www.dagbladet.no/2013/02/15/nyheter/politikk/likestilling/marie_simonsen/thorhild_widvey/25770764/ (oppsøkt 17.02.2013).

Skard, Torild. «En omstridt lov.» *Kampdager.no* i regi av *Kilden*. 2003.

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.kampdager.no/arkiv/likestilling/artikkel_skard.html (oppsøkt 15.05.2013)

Skard, Torild: «Behandlingen i Stortinget», en innledning holdt på seminar i seminarrekke om 70-tallets kvinnekamp. 2006. Tilgjengelig hos Forskningsrådet på:

<http://kilden.forskningsradet.no/artikkel/vis.html?tid=42379>, (oppsøkt 10.4.2013).

Statistiske Sentralbyrå. *Undervisningsstatistikk Universiteter og høgschooler høstsemesteret 1970*. Statistiske Sentralbyrå. http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a537.pdf (oppsøkt 20.04.2013). s. 66.

Ørvik, Caroline m.fl. «Nektet adgang fordi hun er kvinne.» Dagbladet. 14. februar 2013. http://www.dagbladet.no/2013/02/14/nyheter/likestilling/thorhild_widvey/rotary/politikk/25740469/ (oppsøkt 17.02.2013).

Vedlegg